گليور جو سير ۽ سفر

از

شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ مرحوم

١٤١١ھ / ١٩٩١ع

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو / حيدرآباد سنڌ

گليور جو سير ۽ سفر

[انگريزيءَ تان ترجمو ٿيل]

از:

شمس العلماء ميرزا قليچ بيگ مرحوم

سنڌي ادبي بورڊ

ڄام شورو/حيدرآباد سنڌ

پاڪستان

١٤١١ﮪ/١٩٩١ع

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

ڇاپو پهريون:	۱۹۵۹ع	۲۰۰۰ ڪاپيون
ڇاپو ٻيو :	۱۹۶۹ع	۲۰۰۰ ڪاپيون
ڇاپو ٽيون:	۱۹۹۱ع	۲۰۰۰ ڪاپيون

[سنڌي ادبي بورڊ جا حق ۽ واسطا قائم]

قيمت: ويهہ روپيا
[Price Rs: 20-00]

ملڻ جو هنڌ:
سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال،
تلڪ چاڙهي، حيدرآباد سنڌ.

ٽپال جي ايڊريس
جي. پي. او باڪس نمبر ۱۲ حيدرآباد سنڌ.

هي ڪتاب سنڌي ادبي بورڊ پرنٽنگ پريس ڄامشورو سنڌ ۾ مئنيجر جاويد مرزا ڇپيو ۽ مسٽر ولي محمد رونجهو (ولي سروري) سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

فهرست

پاڱو پهريون

ليليپٽ ڏي درياهي مسافري

باب پهريون — گليور ڪيئن قيد ٿيو ۱
باب ٻيو — گليور ڪيئن آشنائي پيدا ڪري ٿو ۱۸
باب ٽيون — ليليپٽ ۾ شاهي دربار ۳۶
باب چوٿون — ليليپٽ جو وڏو شهر ۽ گاديءَ جو هنڌ ۴۹
باب پنجون — ڪيئن گليور سڀ جنگي جهاز پڪڙي ٿو ۵۷
باب ڇهون — گليور ليليپٽ ڇڏي ٿو ۶۷

پاڱو ٻيو

برابڊنگنگ ڏي درياهي سفر

باب پهريون — ڪيئن گليور عجب جهڙن ماڻهن جي وچ ۾ وڃي پوي ٿو ۸۰
باب ٻيو — گليور جي ڪري زميندار کي بخت لڳي ٿو ۹۷
باب ٽيون — گليور بادشاهه جي دربار ۾ وڃي ٿو ۱۰۷
باب چوٿون — گليور برابڊنگنگ ڇڏي وڃي ٿو ۱۱۸
تعارف — از رشيد آخوند ۱۲۹

ناشر طرفان

"گليور جو سير ۽ سفر" تفريحي ادب جو حصو آهي. هن ڪتاب جا ترجمان گهڻو ڪري سڀني رائج زبانن ۾ تيار ٿيا آهن. مواد جي اعتبار کان هيءُ ڪتاب مهم جوئيءَ جي افسانوي شڪل آهي. انهي نسل ۾ تجسس، مشڪل پسندي ۽ ادراڪ جا گڻ پيدا ڪرڻ لاءِ هن قسم جا ڪتاب خاص قسم جي لطافت ۽ خفيف مزاح سان لکيا ويندا آهن. زير نظر ڪتاب هر عمر جي ماڻهوءَ لاءِ مطالعي جو شوق پيدا ڪندڙ آهي.

سنڌي ادبي بورڊ هن کان اڳ ۾ هن ڪتاب کي ڇاپايو آهي. موجوده ڇاپو نظرثاني ڪرائڻ بعد طباعت هيٺ آندو ويو آهي ته جيئن وڌيڪ جاذب ٿئي.

سنڌي ادبي بورڊ جي هردلعزيز ۽ واجب الاحترام چيئرمن صاحب ۽ سندن فاضل ميمبر صاحبان جي اها ڪوشش آهي ته سنڌي ادبي بورڊ پنهنجي اصل مقصد ۾ گهڻي ۾ گهڻو ڪامياب ٿئي. سندن هدايتن ۽ رهبريءَ ۾ اسان کي ان لائق بڻايو جو هن ڪتاب جو ڇاپو آڻي سگهياسون. منهنجي سنڌي ادبي بورڊ جي سائين جو هر وقت

ڪم لاءِ آماده ھجڻ ۽ محنت ۽ دلجمعي سان ڪم ڪي تڪميل تي پھچائڻ بہ تعريف لائق آھي، تنھن لاءِ سندن شڪريو.

اميد تہ ھيءُ ڪتاب اڳئين ڪان اڳري مقبوليت حاصل ڪندو. آمين

ڄام شورو

١٥- جنوري ١٩٩١ع

- ولي محمد رونجھو
(ولي سروري)
سيڪريٽري
سنڌي ادبي بورڊ

ناشر طرفان ٻہ لفظ

ڪتابي ادب جي حفاظت ۽ بقا جو دارومدار ڪتابن جي عام موجودگيءَ تي آهي. ڪي ڪي مذهبي ڪتاب برزبان ياد به ڪرايا ويندا آهن، ۽ انهن جي بروقت حفاظت جو اهو به هڪ طريقو آهي. پر ڪتاب، مذهبي هجن يا خالص علمي ۽ ادبي، هڪ دفعو جيڪڏهن ڇپيا ۽ پوءِ اُئين ڪم ٿي ويا جو عام پڙهندڙن کي وقتسر انهن جو ملڻ ناممڪن ٿي پوي، ته چئبو ته آهي ڪتاب ۽ منجهن جيڪو ادبي سرمايہ موجود هو، سو هميشه لاءِ ڄڻ فنا ٿي ويو.

زندہ ٻوليون پنهنجي ادبي سرمايہ کي ڪڏهن به اُئين بيدرديءَ سان فنا ٿين نہ ڏينديون آهن۔ سندن ادبي شاهڪارن جا نوان نوان ڇاپا باقاعدگيءَ سان نهايت آب تاب سان هميشه نڪرندا ٿي رهندا آهن. افسوس آهي، جو اسان جي سنڌي عالمن ۽ اديبن، ادبي جماعتن ۽ علمي ادارن، ان طرف اڄ ڏينهن تائين ايترو ڌيان نہ پئي ڏنو آهي، جيترو ڪين ڏيڻ گهربو هو. نتيجو هي نڪتو آهي، جو اڄ سوين اهڙن بيمثل سنڌي ڪتابن جا نالا وڃي سڪهجن ٿا، جيڪي ڪنهن بہ قيمت تي پڙهندڙن کي هٿ نٿا اچي سگهن، ۽ اُئين پيو ڀانئجي، ڄڻ اهي ڪتاب سنڌي ٻوليءَ ۾ ڪڏهن

لکيا ئي ڪونہ ويا هئا. ظاهر آهي تہ پنهنجي عظيم ادبي ورثي ڏانهن ايتري سرد مهريءَ ۽ ان کان ايتري غفلت ۽ لاپرواهي نہ ڪڏهن معافيءَ لائق ٿي سگهي ٿي، ۽ نہ وري ان جي ڪڏهن ڪا مناسب ڀرائي ئي اسان کان ٿي سگهندي. پنهنجن وڏن جي ميڙيل چونڊ ۽ اصل ماڻڪن کي انهن هٿن جي وٿين مان واريءَ وانگر جيڪڏهن هميشه وڃائيندا ٿي رهنداسين، تہ آخر ۾ سواءِ خالي هٿن جي باقي اسان وٽ ڇا وڃي بچندو، سا ڳالهہ سيڪو سمجهي ٿو.

سنڌي ادبي بورڊ، انهن ڳالهين کي محسوس ڪندي، هڪ بنيادي مقصد پنهنجي سامهون هيءُ بہ رکيو آهي، تہ پنهنجي ٻوليءَ جا پراڻا ڇپيل ڪتاب جنهن عزت ۽ احترام جا لائق آهن، تنهن عزت ۽ احترام سان ٻيهر ڇپائي شايع ڪيا وڃن، تہ جيئن سنڌي ادب ۾ انهن ڪتابن جي هڪ دائمي حيثيت باقي رهي سگهي. انهيءَ مقصد جي پورائيءَ ۾ ڇوويهہ ڪتاب: گل شڪر، حيات النبي، سير ڪوهستان، بلوڪو ڪر، گل ڦل، جهان آرا، سون ورنيون دليون، راسيلاس، سنڌي ٻوليءَ جي تاريخ، هداية الانشاءَ، گل، ايسپ جون آکاڻيون، زينت، سياءَ جو سينگار، خود ياوري، دلارام، مقالات الحڪمت، تحفة النسوان، شاهہ ايليا، فيروز دل افروز، نيڪي بدي ۽ ٻي گهر اگهيئي ڇهجي پڌرا ٿي چڪا آهن، ۽ هاڻي ساڳئي سلسلي جو هي پنجويهون ڪتاب خدمت ۾ پيش ٿي رهيو آهي.

هن جڳ مشهور ڪتاب ۽ ان جي مصنف، ناٿن سئفٽ جو مفصل تنقيدي تعارف پنهنجي محترم دوست، مسٽر رشيد آخوند ايم - اي، کان لکرائي، ڪتاب جي آخر ۾ شامل ڪيو ويو آهي. اميد آهي ته اسان جا پڙهندڙ دوست ان مان جوڳو فائدو ۽ حظ حاصل ڪندا. جنهن محنت ۽ ذوق سان رشيد صاحب هيءُ مضمون تيار ڪيو آهي، ان لاءِ اسان هن جا تهدل ٿورائتا آهيون.

سنڌي ادبي بورڊ پنهنجي خاص اشاعتي پروگرام جو هڪ شعبو خاص اهڙن معياري، مگر ناياب ڪتابن جي از سرنو طباعت ۽ اشاعت ۾ مصروف رکيو آهي، نهايت خوشيءَ جي ڳالهه آهي، ته انهيءَ پروگرام ماتحت ڇپيل ڪتابن مان ڪن جا ته ٻيا ۽ ٽيان ايڊيشن به بورڊ کي سالن جي عرصي ۾ وري وري شايع ڪرڻا پيا آهن، جنهن مان عوام طرفان بورڊ جي هن ڪوشش جي قدرداني جو ثبوت ملي ٿو. مناسب سمجهجي ٿو، ته هتي بورڊ جي انهيءَ پروگرام جي سلسلي ۾ هڪ خاص چيز جو ذڪر ڪجي ٿو: بورڊ اهي ناياب ڪتاب محض جيئن جو تيئن ڇپائي ڪونه ٿو پڌرا ڪري، بلڪ انهن کي لائق اديبن جي هٿان نئين سر سڌاري، طباعت ۽ ڪتابي اشاعت جي جديد تقاضائن موجب حتي الامڪان ڳاهي سينگاري، پوءِ شايع ٿو ڪري - اهڙي قدر، جو ڪتابن جي هنن نون ڇاپن جي افاديت ۽ اهميت ڏي خاص پنهنجي ٿيو وڃي. بورڊ جو هيءُ پروگرام ڪافي وسيع آهي، ۽ ان ماتحت سردست انڪل ٻه سؤ قديم

خواهه جديد - مگر ناياب ٿيل - ڪتاب شايع ڪرڻا آهن.
اميد آهي ته سنڌي ادب جا بهي خواهه، بورڊ جي هن
ڪوشش کي همٿائيندا، ۽ هن نيڪ مقصد جي تڪميل
لاءِ بورڊ کي پنهنجي گرانقدر مشورن سان هميشه
نواز يندا رهندا.

حيدرآباد سنڌ — محمد ابراهيم جويو

١٠- آگسٽ، ١٩٥٩ع — سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ

ديباچو

جنهن انگريزي ڪتاب جو هي ترجمو آهي، سو هڪڙي مشهور مصنف ۽ پادريءَ، 'ناٿن سئفٽ' نالي جو لکيل آهي. هو آئرلنڊ جو ماڻهو هو. سندس پيءُ سندس ڄمڻ کان ٿي ڪي ٿورا مهينا اڳي مري ويو، ۽ مائٽ تمام تنگ حال ۾ هئا، سندس چاچي هن کي پاليو ۽ پڙهايو، پر سکهو ٿي اهو به مري ويو. پوءِ انگلنڊ ۾ ويو، ۽ 'سر وليم ٽيمپل' وٽ رهڻ لڳو، جو سندس ماءُ جي مائٽن مان هو. ايم-اي پاس ڪرڻ ٿي هو سؤ پائونڊن ساليانى پگهار تي پادري مقرر ٿيو. مشهور 'جانسن' جي ڌيءَ 'اسٽيلا' سان هن جي معرفت ٿي، ۽ ليٽ انهيءَ سان ڳجهه ڳوهه ۾ شادي ڪيائين. راڻي 'اين' جي راڄ ۾ هو ڊبلن ۾ ڊين يا وڏو پادري مقرر ٿيو، پر راڻيءَ جي وفات کان پوءِ البت هن کي شڪست پهتي. زال جي مرڻ کان پوءِ هن گوشه نشيني قبول ڪئي، ۽ لکڻ پڙهڻ ڪي لڳو. شعر به گهڻو چيائين، جو اڪثر چرچي ۽ خوشطبعي جهڙو آهي، پر هن جا نثر جا ڪتاب تمام چڱا لکيل آهن. انهن مان تمام مشهور هي ڪتاب 'گليور جو سير ۽ سفر' آهي، جو هڪڙيءَ وڏيءَ آکاڻيءَ جي طرز تي آهي، ۽ سڀني

ماڻهن کي نهايت پسند آهي. گهڻن ملڪن ۾ ۽ گهڻين
ٻولين ۾ انهيءَ جو ترجمو ٿيو آهي. 'ڊين سئفٽ' سن
١٦٦٧ع ۾ ڊبلن ۾ ڄائو هو، ۽ سن ١٧٤٥ع ۾ مئو.
اميد آهي ته انهيءَ مشهور ڪتاب جو هي سنڌي
ترجمو سنڌ جي ماڻهن کي به گهڻو پسند ايندو.

حيدرآباد
اپريل ١٩٢٠ع

— مرزا قليچ بيگ

ڀاڱو پهريون

لليپٽ ڏي درياهي مسافري

باب پهريون

گليور ڪيئن قيد ٿيو

منهنجي پيءُ کي ناٽنگهام شائر ۾ هڪڙي ننڍي جائداد هئي. آءٌ سندس پنجن پٽن مان ٽيون هوس. چوڏهن ورهين جي عمر ۾ آءٌ ڪيمبرج جي مدرسي ۾ ويس، جتي ٽي ورهيہ رهيس، ۽ ڏاڍي محنت ڪري پڙهيس. جڏهن بابو مون کي وڌيڪ وقت لاءِ اتي رکي نہ سگهيو، تڏهن آءٌ ڪاليج ڇڏي لنڊن ۾ وڃي سرجن يا ڊاڪٽر ٿيس. اتي مون کي گهڻو فائدو ڪونہ ٿي پيو، تنهنڪري هڪڙي جهاز تي وڃي ڊاڪٽر ٿيس، ۽ هڪڙي-ٻہ سمنڊ جي مسافري ڪري موٽي لنڊن ۾ آيس، ۽ ڪجهہ وقت تائين اتي رهجي پيس. پهريون تہ مون کي ڪمائي گهڻي هوندي هئي، پر ليٽ اها گهٽجي ويئي، تنهنڪري مون وري ارادو ڪيو تہ ڪنهن درياهي سفر تي وڃان. آءٌ ٻن جهازن ۾ ڊاڪٽر هوس، ۽ ڇهن ورهين تائين ڪيترين ئي مسافريون

ڪير- ڪي 'ايسٽ انڊيز' ڏي، ۽ ڪي 'ويسٽ انڊيز' ڏي- جن مان مون چڱو پئسو ڪمايو، ۽ پنهنجي دولت وڌائي.

پوئين مسافريءَ مان ڪجهه فائدو حاصل نه ٿيو، تنهنڪري آءٌ سمنڊ جي سفر مان ڪڪ ٿي پيس، ۽ ارادو ڪيم ته اڳتي آءٌ پنهنجن پارن ٻچن سان گهر گذاريندس. پر ٽن ورهين کان پوءِ مون پاڻ کي هڪڙي چڱي جهاز "انٽيلوپ" (يعني هرڻ) تي ڊاڪٽر مقرر ڪرايو، جو ڏکڻ واري سمنڊ ڏي وڃڻو هو. اسين سن ۱۶۹۹ع جي مئي مهيني جي ۴- تاريخ 'برسٽل' مان روانا ٿياسين، شروعات ۾ اسان جي مسافري تمام سک واري هئي. الهيءَ پاسي جي سمنڊن ۾ جيڪي اسان جا ڪوڙا ڪيا، تن جي مفصل بيان ڏيڻ مان ڪن سببن ڪري، اسين پڙهندڙن کي تڪليف نه ڏينداسين؛ ايترو چوڻ بس آهي ته جڏهن ڏکڻ واري سمنڊ کان لنگهي ايرندي وارن انڊيز پاسي ڏي ٿي وياسين، تڏهن هڪڙو سخت طوفان اچي لڳو، جنهن اسان جي جهاز کي ڏکي 'وان ڊيمنس لئنڊ' جي اتر- الهندي ڏي آندو. اسان جي خلاصين مان ٻارهن سخت بيمار هئا ۽ ٻه جي وکهي مري ويا، باقي تمام ضعيف حالت ۾ هئا.

نومبر جي ۵- تاريخ جڏهن انهيءَ ملڪ ۾ اونهارو شروع ٿو ٿئي، تڏهن هوا غبار واري ٿئي ٿي. خلاصين جهاز کان ٿوري پنڌ تي هڪڙو ٽڪر ڏٺو، پر هوا

اهڙي زور واري هئي، جو اسان جو جهاز ڏڪجي انهيءَ ٽڪر تي وڃي لڳو، ۽ ڀڄي ٻه ٽُڪر ٿي پيو.

جهاز وارن مان ڇهن ڄڻن-جن مان آءٌ به هڪڙو هوس- هڪڙو ٻيڙو لاهي سمنڊ ۾ وڌو، ۽ ڏاڍا مٽا هڻيائون ته جهاز ٽڪر کان نڪري پري ٿئي. اسين ڳَن ڏيڍي اٺ-نو ميل ڪري وياسين، پوءِ ٿڪجي پياسين، جو جهاز تي سخت محنت ڪئي هئيسون، تنهنڪري، لاچار ٿي، ٻيڙي کي لهرن جي حوالي ڪئي ڪيوسون، پر اڌ ڪلاڪ جي اندر واءُ جي اوچتي جهوٽي اچڻ ڪري، ٻيڙو اونڌو ٿي پيو. آءٌ چئي نٿو سگهان ته منهنجي ٻيڙي وارن سنگتين جو، يا جي بچي وڃي ٽڪر تي پهتا يا جهاز ۾ رهجي ويا تن جو، ڪهڙو حال ٿيو؛ پر آءٌ ڀانيان ٿو ته اهي سڀ ٻڏي مئا. باقي آءٌ سو قسمت جي اشاري تي ترڻ ۽ ٻانهون هڻڻ لڳس، ۽ سمنڊ جي لهرين ۽ هوا جيڏي ٿي ڌڪيم اوڏي ٿي ويس. ڪڏهن ته ٽنگون هيٺ ڪري ٿي ڏٺم، ته ترو پيرن سان ڪونه ٿي لڳو. جڏهن آءٌ بلڪل ٿڪجي پيس ۽ وڌيڪ ٻانهون هڻي نه سگهيس ۽ ٻڏڻ تي هوس، تڏهن اوچتو ڏٺم ته پنهنجي قد جيڏي پاڻيءَ ۾ آهيان! انهيءَ وچ ۾ طوفان به ڍرو ٿيو. پاڻي اهڙو درجي بدرجي تانگهو ٿيندو ويو جو آءٌ ميل کن تائين پنڌ ڪري پوءِ ڪناري تي وڃي پهتس. اهو شام جو اٺين بجي جو وقت هو، جو آءٌ سُڪيءَ تي وڃي چڙهيس. آءٌ ڏاڍو ٿڪل هوس ۽

هوا به گرم هئي، تنهنڪري ننڊ اچڻ لڳيم. آءٌ نئڙي نرم گاهه تي ليٽي پيس. اتي نو ڪلاڪ برابر ستو هوندس، ڇا لاءِ جو جڏهن جاڳيس تڏهن ڏينهن جو سوجهرو ٿيو هو.

مون اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، پر چُري به نه سگهيس ۽ ڇا لاءِ جو جيئن پٺن ڀر پيو هوس، تيئن معلوم ڪيم ته ٻنهي پاسي منهنجون ٻانهون ۽ ٽنگون زمين سان ٻڌيون پيون هيون! منهنجا گهاٽا ۽ ڊگها وار به ساڳيءَ طرح ٻڌا پيا هئا، ۽ ڪيترائي سنها سنها ڌاڳا پنهنجي بت تان هيٺ ڏي هوڏي لنگهيل ڏٺم. آءٌ رڳو مٿي نهاري ٿي سگهيس. سج به تابش ڪرڻ لڳو هو، تنهنڪري روشنائي منهنجن اکين کي تڪليف ڏيڻ لڳي. پنهنجي آسپاس مون ڪي هڪڙي قسم جو پٽڪو ٻڌڻ ۾ آيو ۽ پر جنهن حالت ۾ پيل هوس، تنهن ۾ آسمان کان سواءِ پيو ڪي به ڏسي نٿي سگهيس.

سگهو ٿي پنهنجي کٻيءَ ٽنگ تي ڪا شئي جيئري چُرندي معلوم ڪيم ــ اها وڌندي وڌندي منهنجي ڇاتيءَ تائين آئي، ۽ وڏي کاڏيءَ تائين آئي. جيترو ٿي سگهيو اوترو اکيون هيٺ ڪري ڏٺم، ته هڪڙو ننڍڙو ماڻهو آهي، جو قد ۾ ڇهه انچ به مس آهي، سو هٿن ۾ تير ۽ ڪمان ۽ پٺن تي تيرن جي ٿيلهي کنيو اچي!

انهيءَ وچ ۾ سا ڳئي قسم جا چاليهارو 'ماڻهو' انهيءَ ڀرئين جي پٺيان ايندا معلوم ڪيم. مون کي ڏاڍي حيرت لڳي، ۽ اهڙي وڏي هڪل ڏنيم ۽ گجڪار ڪيم، جو هو سڀ ڊڄي پٺتي ڀڄڻ لڳا. پوءِ مون کي معلوم ٿيو تہ انهن مان ڪي، جي منهنجن پاسن تان ٽپي هيٺ زمين تي پيا، تن کي ڌڪ اچڻ ڪري ايذاءُ پهتو هو. پر انهيءَ هوندي بہ، هو سگهو ئي موٽي آيا، ۽ هڪڙي تہ اهڙي همت ڪئي جو منهنجو سڄو منهن ڏسي سگهيو. اهو ڏسي، هو پنهنجو هٿ ۽ اکيون مٿي ڪري هڪڙي عجيب ٻوليءَ ۾ سڏ ڪري ڪي چوڻ لڳو، جنهن جو هڪڙو لفظ بہ مون نہ سمجهيو.

اهو سارو وقت آءٌ ڏاڍو ڏکيو پيو هوس. نيٺ آزاد ٿيڻ لاءِ ڦٿڪڻ ۽ ڪوشش ڪرڻ لڳس. خوش نصيبيءَ سان، ڌاڳا ڇني وڌم، ۽ جن ڪِلن سان منهنجي کٻي ٻانهن زمين تي ٻڌل هئي، سي ڪڍي وڌم. جڏهن اها ٻانهن منهن تي آنديم، تڏهن خبر پيم تہ ڪهڙي رستي هنن مون کي ٻڌو هو. ڏاڍي زور سان هڪڙي ڇڪ ڏنيم، جنهنڪري مون کي ڏاڍو سور ٿيو، مگر جن ڌاڳن سان منهنجا وار کٻي پاسي ٻڌا هئائون، سي ٿورا ڍرا ٿيا، جنهنڪري آءٌ اٽڪل ٻہ انچ پنهنجو مٿو ڦيرائي سگهيس.

هنن کي جهٽ هٿي وٺڻ جي ڪوشش ڪيم، پر هو وري بہ ڀڄي ويا. تنهن کان پوءِ هڪڙي وڏي رڙ

پڌڻ ۾ آئي. اها بس ٿي ته انهن مان هڪڙي انهيءَ ساڳي ٻوليءَ ۾ وڏي سڏ ڪري چيو. انهيءَ دم سؤ ڪان به مٿي تير ڇڏي ويا، جي منهنجي هٿ ۾ اچي لڳا، ۽ سئين وانگي چڀي ويا. تنهن ڪان سواءِ هنن ڪيترائي تير هوا ۾ ڇوڙيا، جن مان گهڻا منهنجي بت تي ۽ ڪي ٿورا منهنجي منهن تي اچي ڪريا.

جڏهن اهو تيرن جو دس لڳي رهيو، تڏهن آءٌ سور ۽ اهنج ڪان ڪنجهڻ لڳس. وري به پاڻ ڇڏائڻ لاءِ ڪوشش ڪرڻ لڳس، تڏهن هنن وري ٻيو تيرن جو دس اڳئين ڪان به وڏو ڇوڙيو، منجهانئن ڪن ته منهنجي پاسي ۾ پنهنجا ڀالا به هنيا، پر منهنجو نصيب چڱو هئو، جو تمام ٿلهي ڪپڙي جي صدري پيل هيم، جنهن ۾ اهي کهڙي نه سگهيا.

مون خيال ڪيو ته ماٺ ڪري پئي رهڻ بهتر آهي - منهنجي رٿ اها هئي ته رات تائين ٿي ائين ايو هجان، پوءِ پنهنجي ڇٽل کٻي هٿ سان پاڻ کي مشڪل ڪان سواءِ آزاد ڪري سگهندس. پڪ هيم ته جي هو سڀ انهيءَ قد جا هوندا جيڏو منجهانئن هڪڙو ڏٺو هوم، ته پوءِ جي هو مون تي وڏو لشڪر چاڙهي ايندا، ته به انهن سان آءٌ پڄي سگهندس! پر منهنجي قسمت ٻيءَ طرح جي هئي. جڏهن هنن ماڻهن ڏٺو ته مون ڪئي ماٺ ڪئي آهي، تڏهن هو وڌيڪ تير نه ڇوڙڻ لڳا. سندن آواز مان معلوم ڪيم ته هنن جو تعداد وڌيو آهي. پاڻ ڪان چئن والن جي پنڌ تي

ڪلاڪ کان پوءِ وڌيڪ وقت تائين مون ٺڪاءُ پئي ٻڌا - چڻ ته ڪي ماڻهو ڪم پيا ڪندا هجن. جڏهن مون رسا تائي پنهنجو منهن انهيءَ ڪوڙ ڏي ڦيرايو، تڏهن مون هڪڙو ڪاٺ جو ٿلهو جڙيل ڏٺو، جو زمين کان ڏيڍ فوٽ مٿي هو، جنهن تي منجهانئن چار ڄڻا ايهي ٿي سگهيا. انهيءَ ٿلهي تي بيهي، انهيءَ مان هڪڙي ماڻهوءَ وڏي تقرير ڪئي، جنهن جو هڪڙو لفظ به مون نه سمجهيو. پر تقرير شروع ڪرڻ کان اڳي هن حڪم ڏنو ته جن ڏاڪڻ مان منهنجي مٿي جو کٻو پاسو ٻڌل هو، سي وڍي ڇڏين، انهيءَ ڪري آءٌ پنهنجو منهن ٻجي پاسي به ڦيرائي، انهي ماڻهوءَ کي ڏسي سگهيس ٿي، جنهن تقرير ٿي ڪئي. هو وچوليءَ عمر جو ماڻهو هو، ۽ جيڪي پيا ٽي ماڻهو سندس حاضريءَ ۾ هئا، تن کان ڊگهيرڙو هو. انهن مان هڪڙو ته خاص خدمتگار ڇوڪر هو، جو سندس جتي جو پٺيون جهول وارو پاڳو کنيو بيٺو هو، ۽ اهو منهنجي وچينءَ آڱر کان قد ۾ ٿورو وڏو هو. ٻين ٻن مان هڪڙو هن جي هين پاسي ۽ هڪڙو هُن پاسي سندس مدد لاءِ بيٺو هو. ڏاڍيءَ مشڪلات سان آءٌ انهيءَ کي سمجهائي سگهيس ته آءٌ نڪي سندس ٻولي ۽ نه ٻين جي ٻولي سمجهي ٿي سگهيس، مگر منهنجي ڪابه مرضي ڪانه هئي ته ڪين کو ايذاءُ پهچايان.

مون کي ڏاڍي بک هئي، جو جهاز ڇڏڻ کان ڪي ڪلاڪ اڳي هڪڙو گرانهه به نه کاڌو هوم،

تنهنڪري پنهنجي هٿ جي هڪڙي آڱر ذري ذري پنهنجي وات ۾ وجهي، اشاري سان چيم تہ مون کي ماني کپي. هنن جو سردار جو ٿلهي تي هو، تنهن منهنجو اشارو چڱيءَ طرح پروڙيو. هو هڪدم هيٺ لهي آيو، ۽ حڪم ڏنائين تہ منهنجن پاسن تي ڏاڪڻيون رکي وڃن. انهيءَ تي سوين ماڻهو مون تي چڙهي آيا. الي جي بادشاهہ کي جڏهن منهنجي خبر پهرينديءَ ملي، تڏهن سندس حڪم پٺيان کاڌي جون نوڪريون اهي ماڻهو کڻي آيا هئا، ۽ اٿي منهنجي وات ۾ وڌائون. کاڌي سان مون کي معلوم ٿيو تہ انهيءَ ۾ ڪيترن ئي جانورن جو گوشت هو، پر سواد مان آءٌ سمجهي نہ سگهيس تہ ڪهڙن جانورن جو هو. ڏنگون، ٽنگون، رانون، جن جي شڪل ٻڪريءَ جي عضون جهڙي هئي، سي چڱيءَ طرح پڪل هيون، مگر جهرڪيءَ جي کنيڙائين کان بہ ننڍيون! مون گرنهہ گرنهہ ۾ اهي بہ-ٻہ، ٽي-ٽي ڪري پئي کاڌيون، ۽ ٽي-ٽي 'رونيون' گرنهہ سان ٿي کاڌيم. جو اهي قد ۾ بندوق جي گولين جيڏيون مس هيون!... هنن نوڪرن تي نوڪريون منهنجي وات ۾ پئي وڌيون! جيترو کاڌو مون کاڌو تنهن تي، ۽ منهنجي قد تي، هنن حيرت ۽ عجب جون هزارين نشانيون ڏيکاريون.

تنهن کان پوءِ مون وري اشارو ڪيو تہ مون کي اڄ لڳي آهي. منهنجي کاڌي مان هنن کي معلوم ٿيو هو تہ آءٌ پاڻي بہ ٿورو ڪونہ پيئندس. هو تمام هوشيار

ماڻهو هئا، تنهنڪري هنن تجويز ڪري پنهنجو هڪڙو وڏو پرپل 'پيپ' ڪٿي رسي ۾ لڙڪايو. اهو هنن ريڙهي منهنجي هٿ وٽ آندو، ۽ پوءِ انهيءَ جو ڍڪ ڏڪ هڻي لاهي ڇڏيائون. اهو آءٌ ڪٿي هڪڙيءَ ٿي ساهيءَ سان پيي ويس. ڇالاءِ جو انهيءَ ۾ هو ٿي پاءُ ڪن پاڻيءَ جو مس! معلوم ڪيم ته سواد ۾ شراب جهڙو هو، مگر ڏاڍو لذيذ هو.

هنن مون کي شراب جو ٻيو پيپ آڻي ڏنو، جو آءٌ اڳي وانگي ٽيڪ ڏيئي پيي ويس، ۽ وڌيڪ اشارا ڪرڻ لڳس. پر هنن وٽ ٻيو موجود ڪونه هو، جو ڏين. جڏهن آءٌ اهي عجب جهڙا ڪم ڪري رهيس، تڏهن هنن خوشيءَ سان رڙيون ڪيون، ۽ منهنجي ڇاتيءَ تي نچڻ لڳا. هنن مون کي اشاري سان چيو ته اهي خالي پيپ هيٺ اڇلائي ڇڏ،.... پر ٻهرين هنن هيٺ ماڻهن کي خبردار ڪيو ته پري ٿي بيهن!! جڏهن هنن اهي پيپ هوا ۾ ڏٺا، تڏهن منجهانئن وڏي رڙ آئي!

سچ ٿو چوان ته ڪيترائي ڀيرا منهنجي دل ۾ آيو ته جيئن هو منهنجي بُت تي آيا ۽ ويا، تيئن ٻهريان چاليهه-پنجاهه، جي منهنجي پهچ ۾ هئا، تن کي جهلي هيٺ زمين تي اڇلائي وجهان؛ پر وري ياد ته جيڪي هنن مون سان ڪيو هو، سو شايد تمام خراب نه هو، ۽ مون به هنن سان انجام ڪيو هو ته آءٌ سندن نقصان ۾ نه آهيان؛ تنهنڪري سگهوئي اهي خيال منهنجي دل سان نڪري ويا. هنن تمام ننڍڙن انسانن جي

همت تي مون کي عجب ٿي لڳو، جي اي ڏيا منهنجي ڇٽ تي چڙهيا ۽ هليا. جڏهن منهنجو هڪڙو هٿ ڇٽل به ٿي ڏٺائون، ۽ مون جهڙي وڏي حيوان کي ڏسي ڏڪيا به نٿي!

ٿوري وقت کان پوءِ جڏهن هنن ڏٺو ته آءٌ وڏيڪ ڪاڏو نٿو ڪهڙان، تڏهن هڪڙي وڏي درجي وارو ماڻهو شهنشاهه طرفان منهنجي اڳيان آيو. منهنجي ساڄي ڄنگ تي پير ڪان چڙهي، هلي منهنجي منهن وٽ آيو. پنهنجي ڏهه-ٻارهن ماڻهو هئا. اٽڪل ڏهن منٽن تائين هن مون سان ڪنهن به ڪاوڙ جي نشانيءَ کان سواءِ ڳالهايو. مگر نظر منهنجي مٿنهن ۾ ڪٿل هيس! ڳالهائيندي، هن اڪثر اڳيان ڏانهن هٿ ڪنيو ٿي- جيڏانهن پوءِ مون کي معلوم ٿيو ته سندن وڏو شهر هو، جو اتان اڌ ميل پنڌ تي هو. شهنشاهه اهو حڪم ڦهرائي ڪيو هو ته مون کي اتي وٺي هلن.

مون مختصر لفظن ۾ ورندي ڏني، پر هنن اها ڪا سمجهي. چنانچه هٿ ٻئي هٿ تي رکي، ۽ پوءِ پنهنجي مٿي ۽ ٻنت تي رکي، اشاري سان چيومانس ته "منهنجي مرضي آهي ته مون کي هن بند مان آزاد ڪريو." پانئجي ٿو ته هن منهنجو مطلب سهي ڪيو، ڇاڪاڻ جو هن ڪنڌ ڌوڻي نهڪر ڪئي، ۽ پنهنجو هٿ اهڙيءَ طرح مٿي ڪيائين جو مون سمجهيو ته چوي ٿو ته توکي اٿين ئي ٻڌل ڪٺي هلنداسين. انهيءَ

هوندي به هن ٻيا اشارا ڪيا جن مان مون سمجهيو ته مون کي ڇڪڻ جي طرح ڪارائيندا ٻيا ٻڌا، ۽ سکيو رکندا.

تنهن تي وري به مون کي خيال آيو ته زور لاهي رسا ڇنا ۽ ڪيلا پٽيان، پر جڏهن منهن ۽ هٿن تي هنن جي تيرن جو وسڪارو لڳم، جن مان گهڻا اڃا ٽنبيا پيا هئا، ۽ ڏڪن وارين جاين تي ڦرڦيندا ٿي پيا هئم، تڏهن مون هنن کي اشارن سان چيو ته هاڻ جيئن اوهان کي وڻي تيئن مون سان ڪريو تنهن تي سنتشي مون هڪڙي وڏي رڙ ٻڌي، ۽ معلوم ڪيم ته گهڻا ماڻهو منهنجي کٻي پاسي تي چڙهي رسا پيا ڇوڙين. نيٺ ايترو ٿيو، جو آءٌ پنهنجي سڄي پاسي تي اٿلي آرام وٺي ٿي سگهيس.

انهيءَ کان اڳ هنن هڪڙي قسم جي مرهم سان منهنجو مُنهن ۽ هٿ ٺڪي ڇڏيا هئا. اهو مرهم ڏاڍو سُٺرهو هو، ۽ سگهوئي هنن جي تيرن جا نَنڍڙا ڦٽ ڇٽائي ڇڏيائين. انهيءَ ڪري، ۽ جيڪو کاڌو پيتو مون کي ڏنو هئائون، تنهن مان مون کي گهڻي طاقت حاصل ٿي، تنهنڪري مون کي ننڊ اچي ويئي. مون کي پوءِ ٻڌايائون ته آءٌ آٺ ڪلاڪ برابر ستو پيو هوس! ۽ انهيءَ ۾ ڪو عجب نه هو، ڇا لاءِ ته جيڪو شراب مون کي پيئڻ لاءِ ڏنو هئائون، تنهن ۾ گهري ننڊ آڻڻ جي ڪا دوا ڪلي ڇڏي هئائون.

ٻاڌجي ٿو تہ جڏهن جهاز تان لهڻ کان پوءِ ڀريندي هنن مون کي زمين تي ستل ڏٺو هو، تڏهن شهنشاهہ کي ٻہ وقت خبر ڏني هئائون، تنهن تي پنهنجا مشير گڏ ڪري، هن ارادو ڪيو تہ مون کي سُتي ئي ڪٺي ٻڌن. ان موجب، رات ئي رات جو هنن ڪٺي مون کي ٻڌو هو، جيئن مٿي مون بيان ڪيو آهي. هن اهو بہ حڪم ڪڍيو هو تہ مون کي کاڌو پيتو مٿو پهچائين ۽ هڪڙي ڪَل جي گاڏي ڏاهين، جنهن تي مون کي ٻڌل ئي ڪٺي شهر ۾ آڻين.

اها تجويز شايد بهادريءَ جهڙي ۽ خوفناڪ ڏسڻ ۾ ايندي، ۽ مون کي پڪ آهي تہ يورپ جو ڪوبہ بادشاهہ اهڙي وقت تي جيڪر ائين نہ ڪري، مگر منهنجي راءِ ۾ اها تجويز ڏاڍي سياڻپ جهڙي بہ هئي، ۽ مروت جهڙي بہ. جيڪڏهن اهي ماڻهو مون کي سُتي ئي ڀالن ۽ تيرن سان مارڻ جي ڪوشش ڪن ها، تہ ڀر ئين ئي چڻنگاري سان يقيناً آءٌ جاڳي پوان ها، انهيءَ ڪري مون کي اهڙي چيڙ وٺي ها، ۽ ايترو زور لايان ها، جو جن ڌاڳن سان آءٌ ٻڌل هوس، تن کي جيڪر ڇني ڇڏيان ها. پوءِ هو منهنجي اڳيان بيهي نہ سگهن ها، ۽ آءٌ بہ هنن تي رحم ڪرڻ نہ گهران ها.

هي ماڻهو ڏاڍا هوشيار آهن. سندن شهنشاهہ، جو علم ۽ هنر جو حامي آهي، سو هنن کي همٿائيندو آهي، ۽ تنهنڪري هو ڏاڍا قابل هنرمند ٿي پيا آهن.

بادشاهه وٽ ڪيتريون ئي قيمتي واريون ڪلون آهن، جن تي وڻ ۽ ٻيا ڳرا ڳرا بار ڪڍندا آهن. هو اڪثر وڏا وڏا جنگي جهاز به جوڙائيندو آهي، جن مان ڪي نوَ فوٽ ڊگها آهن. اهي ٻيلن ۾ جڙندا آهن، جتي وڻ ٿين ٿا، ۽ پوءِ انهن ڪلَن تي اهي ڪڍائي، ٽن-چئن سَون ياردن جي پنڌ تي سمنڊ تائين آڻيندا آهن. پر انهن قيمتي وارين ڪلَن يا گاڏين مان ڪا به اهڙي وڏي يا مضبوط ڪانه هئي، جا مون کي کڻي سگهي، تنهنڪري پنج سؤ واڍا ۽ انجنيئر ويهاريا ويا ته جيڏي وڏي ڪل ٺاهي سگهن اوڏي ٺاهين. اها ڪاٺين جي جڙيل هئي، ۽ زمين کان ٽي انچ مٿي هئي، ست فوٽ ڊگهي ۽ چار فوٽ ويڪري هئي، ۽ ٻاويهن ڦيٿن تي ٿي هلي. جيڪا وڏي رڙ مون ٻڌي هئي، سا انهيءَ ڪَل جي اچي پهچڻ تي ٿي هئي. ڀانئجي ٿو ته اها منهنجي سُڪيءَ تي لهڻ کان چار ڪلاڪ پوءِ نڪتي هئي.

اها وڏي گاڏي، جيئن آءٌ ليٽيو پيو هوس، تيئن منهنجي پاسي سان لڳ آڻي بيهاريائون. پر وڏي مشڪلات اها هئي ته مون کي ڪيئن کڻي انهن ۾ رکن! انهيءَ ڪم لاءِ اسي ڪاليون ڪيلن وانگي کوڙي، (هرهڪ ڪاٺي هڪ فوٽ اوچي هئي) مضبوط رسا، سوٽليءَ جهڙا، ڪڙن ڪنڍن سان منهنجي ٻُٽ تي ٻڌل رسن سان ٻڌي ويا. اهي رسا ڪم ڪندڙ ماڻهو ٻڌرن منهنجي ڳچيءَ ۽ منهنجن هٿن، پيرن ۽

پيريءَ جي چوڌاري ٻڌي ويا هئا، پوءِ انهن ڪاڪين يا ڪيلن تي ڪهيون يا ڦيرليون ٻڌي، انهن تان نَوَ سؤ ماڻهو، اهي رسا ڇڪڻ لڳا. انهيءَ طرح ٽن ڪلاڪن اندر مون کي انهيءَ ڪَل يا گاڏي تي رکيائون، ۽ اتي مضبوط ٻڌي ڇڏيائون.

اهو سڀ احوال مون کي ٻڌايائون، ڇالاءِ جو ڪم هلندي آءٌ ڏاڍي گهريءَ ننڊ ۾ پيو هوس، جو ننڊ جي دوا انهيءَ شراب ۾ وڌي هئائون، جو مون کي پياريو هئائون. شهنشاهه جي تمام وڏن گهوڙن مان پنج سؤ گهوڙا، جن مان هرهڪ ساڍا چار انچ اوچو هو، سي ڪُٺي انهيءَ گاڏيءَ ۾ ٻڌائون ته ڇڪي مون کي شهر تائين نين، جو اتان اڌ ميل تي هو، جيئن مون مٿي به چيو آهي.

اتان رواني ٿيڻ کان چار ڪلاڪ پوءِ هڪڙو تمام عجيب اتفاق ٿيو، جنهن تي آءٌ جاڳي پيس. گاڏيءَ کي ڪا حرڪت ٿي پيئي، تنهن جي درست ڪرڻ لاءِ اها ڪي ٿورا منٽ بيٺي. اتي جي ٻن-ٽن جوان مڙسن کي خواهش ٿي ته ڏسن ته جڏهن آءٌ ستل آهيان تڏهن ڪيئن ٿو ڏسجان؛ انهيءَ ڪري هو گاڏيءَ ۾ چڙهي، آهستي هلي منهنجي منهن ڏي آيا. انهن مان هڪڙو، جو پهريدارن سپاهين جو عملدار هو، تنهن پنهنجي هٿيار جي چهنب منهنجي نڪ جي کٻي ناسوڻيءَ ۾ ڪجھ تائين اندر لنگهائي ڏني، جنهنڪري مون کي خارش پيڻ لڳي، جيئن نڪ ۾ ڪک ڦيرائڻ سان

ٿيندي آهي. مون کي ڏاڍي ننڊ آئي، جنهن تي هو اهڙو لڪي پڇي ويا، جو ڏهن ڪلاڪن تائين ننڊ ۾ نه آيا! ان هفتن ڪان پوءِ مس مون کي خبر پيئي ته منهنجي انهيءَ اوچتي جاڳڻ جو سبب ڇا هو.

باقي جهڪو ڏينهن رهيو هو، تنهن ۾ اسان گهٽو پنڌ ڪيو، ۽ پوءِ رستي ۾ رات جي لاءِ ساهي کنئيسون. پنج سؤ پهريدارا منهنجي هرهڪ پاسي بيٺا، جن مان اڌ کي تيرڪمانون هيون، انهيءَ لاءِ ته جي ڇُران ته مون کي هٿي ڪيدن. ٻئي ڏينهن صبح جو سج اڀرڻي مهل اسين وري پنڌ پياسين، ٻپهرن ڌاري شهر جي درن ڪان باقي وهي ٻز سئون ياردن تي بيٺاسين. شهنشاهه ۽ سندس سڀ درباري اسان کي گڏجڻ لاءِ نڪري آيا، پر وڏن عهديدارن شهنشاهه کي نه ٿي ڇڏيو ته پنهنجي جان خوف ۾ وجهي منهنجي بت تي چڙهي. جنهن هنڌ گاڏي بيٺي، آتي هڪڙي قديم مڙهي هئي، جا ساريءَ بادشاهت ۾ تمام وڏي سمجهيل هئي. اها ديول ڪن ورهين تائين ڪم ۾ نه آئي هئي، جو انهيءَ ۾ ڪو خون ٿي پيو هو. اهو لهراءُ ٿيو ته انهيءَ 'عمارت' ۾ مون کي رکن. انهيءَ جو وڏو در، جو اتر ڏي هو، سو چار فوٽ مٿي هو، ۽ قريب ٻه فوٽ ويڪرو هو. در جي ٻنهي پاسي هڪڙي هڪڙي ننڍي دري هئي، جا زمين کان ڇهه انچ مٿي مس هئي.

ڪي پاسي واري دريءَ ۾ بادشاهه جي لوهارن آسي هڪڙيون ۽ پارهن پيون زنجيريون ڪٽي وهي

رکيون، جهڙيون يورپ ۾ سکر زالن جي واچ يا گهڙيءَ ۾ ٻولڊيون آهن، ۽ اوڏيون ئي هيون. اهي هنن منهنجيءَ ٽنگ ۾ وجهي، انهن کي ڇٽيهه ڪلف ڏيئي بند ڪري ڇڏيو.

هن مڙهيءَ جي آمهون سامهون، وڏيءَ شاهي سڙڪ جي ٻئي پاسي، ويهن فوٽن جي ٻنڌ تي هڪڙو منارو هو، جو پنج فوٽ مٿانهون هو، انهيءَ ۾ شهنشاهه چڙهي ويٺو، ۽ سائس گڏ سندس دربار جا گهڻا ئي مٿڪ امير ويٺا، انهيءَ لاءِ ته مون کي ڏسي سگهن، جو آءٌ هنن کي ڏسي نٿي سگهيس. اٽڪل هڪ لک ماڻهو تماشي ڏسڻ لاءِ شهر کان ٻاهر نڪري آيا. منهنجن پهريوارن هوندي به، آءٌ ڀانيان ٿو ته ڏهن هزارن کان ٿورا ماڻهو نه هئا، جي جدا جدا وقتن تي ڏاڪڻيون رکيو، منهنجي پٽ تي چڙهيا. پر پوءِ اهڙو حڪم جاري ٿي ويو ته جيڪو چڙهندو، تنهن کي موت جي سزا ملندي.

جڏهن ڪم ڪندڙ ڏٺو ته آءٌ بلڪل پاڻ کي آزاد ڪري نٿو سگهان، تڏهن جن رسن سان آءٌ ٻڌل هوس، سي سڀ هنن وڍي ڇڏيا. تنهن تي آءٌ اٿيس، پر اهڙي شڪستي ۽ خراب حال ۾ هوس، جنهن ۾ اڳي عمر نه هوس. پر جڏهن ماڻهن مون کي اٿندو ۽ گهمندو ڏٺو، تڏهن اهڙا حيران ٿيا ۽ اهڙيون رڙيون ڪيائون، جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر! جنهن زنجيريءَ

سان منهنجي ڪهي ٽنگ ڀڳل هئي، جا ٻه ٻارڻ ڏکي هئي، تنهن سان آءٌ اڌ ڪهيري ۾ هيڏي هوڏي ڪهمي ڦري ٿي سگهيس. اها ڏر ڪان ڇئن انچن تي ڀڳل هئي، تنهنڪري آءٌ مڙهيءَ منجهه وڃي سنئون ٿي سمهي نه ٿي سگهيس.

باب ٻيو

گليور ڪيئن آشنائي پيدا ڪري ٿو

جڏهن آءٌ پيرن ڀر ٿيس، تڏهن پنهنجي آسپاس نهارڻ لڳس، ۽ آءٌ مڃان ٿو ته اهڙو خوبصورت نظارو مون اکين ڪڏهن ڪونه ڏٺو هو. چوڌاري ملڪ هڪڙي وڏي باغ وانگي ڏسڻ ۾ پئي آيو، ۽ حد پيل ٻنيون، جي گهڻو ڪري چاليهه فوٽ چورس هيون، سي ڄڻ ته باغ جا چمن هئا. انهن ٻنين ۾ ٻيلا هئا، جن ۾ تمام وڏا وڻ، منهنجيءَ نظر ۾، ست فوٽ ڊگها هئا. کٻي پاسي کان مون کي شهر ڏسڻ ۾ پئي آيو، جو اهڙو پئي ڏٺو جهڙو ناٽڪ جي پردن تي نقاش چٽي ڇڏيندا آهن.

ٿوري ڳالهه پوءِ شهنشاهه ٽڪل تان لٿو، ۽ گهوڙي تي چڙهي مون ڏي آيو. انهيءَ ڪري ذري گهٽ هن کي جوکو رسيو هو، ڇالاءِ جو سندس گهوڙو گهڻو ئي تعليم ڏنل هو، تڏهن به اهڙي ڏيک تي هريل نه هو، جو ڄڻ ته هڪڙو جبل سندس اکيان پئي چُريو، تنهنڪري هن نرا ڪنيا ۽ پوين ٽنگن تي بيٺو. پر شهنشاهه، جو ڏاڍو چابڪ-سوار آهي، تنهن زين نه

چڙهي، جيسين ڪ سندس نوڪر ڊوڙي نه آيا، ۽ اچي لغام ڪان نه ورتائون. پوءِ شهنشاهه وڃهه وٺي لهي پيو.

جڏهن هو گهوڙي تان لٿو، تڏهن مون کي چوڌاري ڦري، ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو... پر هو منهنجن زنجيرن جي ڊيگهه جيتري پنڌ کان پرڀرو پئي بيٺو. هن پنهنجن ٻورچين کي حڪم ڏنو ته مون کي کاڌو-پيتو ڏين. اهو هنن هڪڙيءَ قسم ٿيئن واريءَ ميز جهڙيءَ ڪَل تي رکي ڏڪي مون ڏي ڪيو، جتي آءٌ انهيءَ کي ٻهچي کڻي ٿي سگهيس. سٽڻي اهو کڻي مون خالي ڪري ڇڏيو. اهڙيون ويهه ڪلون هنن کاڌي سان پريون، ۽ ڏهه ٺانءَ سان. کاڌي جي هر هڪ ميز پيا ڪَل مان مون ٻه يا ٽي گرڪهه ڪيا، ۽ پاڻيءَ جا ڏهه ئي ٺانءَ هڪڙي وڏي ٺانءَ ۾ وجهي اهو هڪسائيءَ پيئي ويس.

راڻي ۽ ننڍا شاهزادا ۽ شهزاديون ٿوري پنڌ تي ڪرسين تي چڙهي ويٺا هئا، ۽ گهڻيون ئي پيون شريف زالون سندن خدمت ۾ حاضر هيون. پر جڏهن شهنشاهه جي گهوڙي جو مٿيون اتفاق ٿيو، تڏهن هو لهي شهنشاهه وٽ آيون، جنهن جو حال آءٌ بيان ڏيان ٿو.

هو پنهنجن سيني درٻارين ۽ اميرن کان منهنجي لنهن جيترو ڦد ۾ ڊگهو هو. فقط ايتري ئي ڪري،

ڏسڻ وارن کي خوف ۽ عجب لڳندو هو. مهانڊي ۾ هو مضبوط ۽ مردانو هو. سنها چپ هئس، ۽ ڏنگو ڪنڍيدار نڪ هئس. ٻت ۽ عضوا وضعدار هئس، ۽ سندس چرڻ پرڻ جا رستا سڀ سهڻا ۽ وڻندڙ هئا. عمر ۾ جواني ڪاٽي مونيو هو، ۽ انهيءَ وقت پوڻا اوڻٽيهه ورهيه چمار هيس. هن انڪل ست ورهيه ڏاڍي سک سان راڄ ڪيو هو، ۽ اڪثر فتح حاصل ٿي ٿيس.

هن کي چڱيءَ طرح ڏسڻ لاءِ آءُ پاسي ڀر ليٽي پيس - اهڙيءَ طرح، جو منهنجو منهن هن جي سامهون هو. هو مون کان ٽي يارڊ ٻري بيٺل هو. ٻر انهيءَ کان پوءِ هو ڪيترائي دفعا منهنجن هٿن ۾ آيو آهي، تنهنڪري هن جو جيڪو بيان مون ڏنو آهي، سو بلڪل پورو آهي.

هن جي پوشاڪ سادي سودي هئي. مٿي تي هلڪو سون جو چٽ هوس، جنهن تي جواهر جڙيل هئا، ۽ اڳيان پيشانيءَ جي مٿان طرو هوس. هن پنهنجي بچاءُ لاءِ تلوار ڪڍي هٿ ۾ ڪئي هئي، تہ متان آءٌ ڇڙي پوان. اها تلوار انڪل ٽي انچ ڊگهي هئي. انهيءَ جو هٿيو ۽ ڪپ ٻئي سون جا هئا، ۽ انهن تي هيرا لڳل هئا. سندس آواز سنهڙو پر صاف هو، ۽ آءٌ ٻئي چٽو ٻڌي سگهندو هوس.

درٻارين ۽ زالن کي ڏاڍيون عمديون ۽ سهڻيون پوشاڪون پيل هيون. جنهن نڪريءَ تي اهي سڀ

ماڻهو ويٺل هئا، سا اهڙي ڏسڻ ۾ ٿي آئي جو ڄڻ زمين تي هڪڙو ڪپڙو وڇايو پيو آهي، جنهن تي سون ۽ رپي جون مورتون پريل آهن.

شهنشاهه گهٽائي ڀيرا مون سان ڳالهايو، ۽ سون هن کي ورندا جواب ڏنا، پر اسان هڪٻئي جو هڪڙو اکر به نه سمجهيو. شهنشاهه جي حاضريءَ ۾ گهٽائي پادري ۽ قاعديدان وڪيل ويٺل هئا – سندن پوشاڪ مان ائين معلوم ٿي سگهيو ٿي. جيڪي ٻوليون مون کي ٿوريون يا گهڻيون اينديون هيون، تن سڀني ۾ مون هنن سان ڳالهايو – مثلاً انگريزي، ڊچ، لاٽن، فرينچ، اسپئنش ۽ اٽالين – پر ڪابه هن کي سمجهه ۾ نه آئي.

آخر ٻن ڪلاڪن کان پوءِ شهنشاهه پنهنجن درٻارين سميت اٿي ويو، ۽ مون کي گهڻن پهريوارن جي حوالي ڇڏيو ويو ته متان خلق مون کي تمام ويجهي اچي ڪا سوڙهي پوي. پر جيئن آءٌ پنهنجي گهر جي در وٽ زمين تي ويٺو هوس، تيئن ڪوڙ منجهان ڪن مون کي تير به هنيا – هڪڙو تير ته ذري گهٽ منهنجي کٻيءَ اک ۾ لڳو هو. پهريوارن سپاهين جي ڪرنل انهن مان ڇهه مک فسادين کي پڪڙايو ۽ ڀانيائين ته انهن کي منهنجي حوالي ڪرڻ سان هنن کي جوڳي سزا ملندي. تنهنڪري سپاهين کي حڪم ڏنائين ته هنن کي پنهنجن هٿيارن

جي آتڻ چيڙن سان ڏڪي، منهنجي ڀهچ اندر آئين... تنهن تي مون انهن سڀني کي پنهنجي سڄي هٿ ۾ ڪنيو.

انهن مان پنجن کي ته مون ڪٽي ڪوٽ جي کيسي ۾ وڌو، ۽ ڇهين کي ڪٽي پنهنجي وات تائين آندم، چڻ ته جيئرو ئي انهن کي ڪائڻ تي گهريم. ويچارو ڏاڍيءَ رڙيون ڪرڻ لڳو. سپاهين جو ڪرنل ۽ پيا سندس زبردست عملدار ڏجي ويا، خاص جڏهن هنن مون کي انهيءَ مهل چاڪون ڪڍندو ڏٺو. پر جڏهن مون هنن تي مهربانيءَ سان نظر ڪئي، تڏهن هڪدم هنن جو ڏپ لٿو. پوءِ مون انهيءَ قيديءَ جا رسا وڍي، آهستي انهيءَ کي زمين تي ڪٽي رکيو، جنهن تي هو ڊوڙون پائيندو ڀڄي ويو.

ٻين قيدين سان به مون ساڳي ئي هلت ڪئي. هڪ هڪ کي کيسي مان ڪڍندو آزاد ڪندو ويس. انهيءَ ڪري ڏٺم ته جهڙا قيدي تهڙا پيا ماڻهو منهنجي انهيءَ رحم تي ڏاڍا خوش ٿيا، ۽ مون کي معلوم ٿيو ته انهيءَ منهنجي هلت بابت، شهنشاهه ۽ انهيءَ جي درٻارين وٽ ڏاڍي ساراهه ٿيڻ لڳي.

رات ٿي، ته آءٌ مشڪلات سان پنهنجي گهر ۾ گهڙيس، ۽ وڃي پٽ تي سنٿون ٿي سمهي پيس. اٽڪل ٻه هفتا مون انهيءَ طرح ٿي گذاريو. انهيءَ وچ ۾ شهنشاهه حڪم ڏنو ته منهنجي لاءِ بسترو

تيار ڪن. رواجي قد جا ڇهه سؤ هنڌ ڳاڏين ۾ وجهي ڪٽي آيا، ۽ انهن کي ڪُلڏي منهنجي گهر ۾ هڪڙو وڏو هنڌ ٺاهڻ لڳا. ڪم ڪندڙن انهن کي چئن تهن ۾ ڪٽي زمين تي وڇايو. انهن مان ڏيڍ سؤ هنڌ ڊيگهه ۽ ويڪراڻ قائم ڪرڻ لاءِ ڪٽي ڪُلڏ سبيائون، پوءِ به هنڌ اهڙو ٿلهو نه ٿيو، جو مون کي زمين جي سختيءَ کان بچائي. ڇا لاءِ جو فرش لسن پٿرن جو هو. ساڳيءَ طرح هنن منهنجي لاءِ هنڌ جون چادرون ۽ ڪٿا ۽ رضايون جوڙيون. جنهن ماڻهوءَ هيترا ڏينهن سختيون ۽ مشڪلاتون ڪڍيون هيون، تنهن جي لاءِ اهي سڀ تمام چڱيون شيون هيون.

جيئن جيئن منهنجي اچڻ جي خبر ملڪ ۾ پکڙندي وئي، تيئن تيئن بيشمار ماڻهو- ڪي دولتمند، ڪي تماشبين، ڪي رولو گهمندڙ- منهنجي ڏسڻ لاءِ اچڻ لڳا. ايترو ميڙو ٿيڻ لڳو، جو جيڪڏهن شهنشاهه اشتهار جاري ڪري اهو بند نه ڪرائي ها، ته زمين جي آبادي يا گهرن جو ڪم ڪار جتي ڪٿي وسري وڃي ها ۽ ڳوٺ خالي ٿي پون ها. تنهنڪري هن حڪم ڏنو ته جن مون کي اڳئي ڏٺو آهي، سي موٽي گهر وڃن ۽ سرڪار جي اجازت کانسواءِ منهنجي گهر کان پنجاهه ياردن جي اندر ورجي نه اچن.

انهيءَ وچ ۾ شهنشاهه ڪيترين ئي مشيرن جون مجلسون ڪُلڏ ڪيون، انهيءَ لاءِ ته منهنجي بابت ٺهراءُ ڪري ته ڇا ڪجهي. هڪڙو خاص دوست، جنهن کي

مخفي سرڪاري ڳالهين جي خبر هوندي هئي، تنهن مون کي پوءِ خاطري ڏني ته شاهي دربار کي منهنجي نسبت ۾ ڏاڍيون مشڪلاتون درپيش هيون. سينٽي کي ڊپ هو ته آءٌ ڀاڻ ڇڏائي نڪرندس يا منهنجي گهٽي ڪاٽڻ ڪري، ڏڪار پئجي ويندو. ڪڏهن ڪڏهن هنن ارادو ٿي ڪيو ته مون کي بک ڏئي مارين، يا ته زهردار تير منهنجي منهن ۾ هڻي مون کي مارين.

انهن مجلسن ۾ بحث هلندي، ڪيترائي فوجي عملدار وڏيءَ دربار جي جاءِ جي در وٽ ويا ۽ انهن مان ٻه، جن کي اندر وڃڻ ڏنو ويو، تن بيان ڪري ٻڌايو ته مون مٿي ذڪر ڪيلن ڇهن قيدين سان ڪهڙي هلت ڪئي هئي. انهيءَ بيان شهنشاهه جي دل تي اهڙو چڱو اثر ڪيو، جو حڪم جاري ڪيائين ته شهر جي چوڌاري نوَن سون يارڊن جي اندر ڳوٺن جا سڀ رهاڪو ڏهاڙي صبح جو ڇهه ڍڳا، چاليهه رڍون ۽ ٻيو کاڌو مون کي پهچائيندا رهن ۽ تنهن کان سواءِ مانيءَ ۽ شراب جا وڏا اندازَ ڏيندا رهن.

انهيءَ سڀ سرسات جي لاءِ شهنشاهه پنهنجي هڙان پئسا ڏيندو هو، ڇا لاءِ جو هو خاص پنهنجي ئي پيدائش تي گذاريندو آهي. ڪڏهن اتفاق سان، وڏيءَ ضرورت وقت، هو پنهنجي رعيت کان پئسو اڳڀرو اڳاڙيندو آهي. جا جنگين جي وقت پنهنجي خرچ سان وٽس حاضر رهڻ لاءِ ٻڌل آهي. مون کي ڇهه سؤ نوڪر به ڏنا ويا.

جن کي کاڌي جو خرچ ملندو هو، ۽ انهن جي رهڻ لاءِ منهنجي در جي ٻنهي پاسي تنبو کوڙي ڇڏيا هئائون. اهو به حڪم ڪيو ويو ته ٽي سؤ درزي ملڪ جي دستور ۽ نموني موجب منهنجي لاءِ هڪڙو ڪپڙن جو وڳو ٺاهين. شهنشاهه هيئن به حڪم ڏنو ته سندس وڏن عالمن مان ڇهه ڄڻا مون کي اتي جي ٻولي سيکارين. هن جي حڪم جي پٺيان شاهي گهوڙا اڪثر منهنجي اڳيان گهمائيندا هئا ته مون کي ڏسي هري وڃن ۽ ڊهن نه.

انهن سڀني حڪمن جي پوري تعميل ٿيڻ لڳي. ٽن هفتن جي اندر مون هنن جي ٻولي سکڻ ۾ گهڻي ترقي ڪئي. انهيءَ عرصي ۾ شهنشاهه پاڻ مهرباني ڪري مون کي ڏسڻ جي لاءِ تشريف فرما ٿيندو هو ۽ مون کي تعليم ڏيڻ ۾ منهنجن استادن کي مدد ڏيندو هو. اسين هڪڙي رستي سان پاڻ ۾ گفتگو ڪرڻ لڳاسين. پهريان لفظ، جي مون سکيا، سي انهيءَ خواهش ظاهر ڪرڻ لاءِ هئا ته هو مهرباني فرمائي مون کي آزاد ڪري. اهو عرض آءٌ ڏهاڙي گوڏا کوڙي ڪندو هوس. هن جو جواب، منهنجي سمجهه موجب، اهو هوندو هو ته ڪجهه وقت کان پوءِ ائين ڪرڻ ۾ ايندو، ۽ سندس مشيرن جي صلاح کان سواءِ اهڙي رٿ ڪرڻ ۾ نه ايندي، پيو ته پهرين آءٌ سالس ۽ سندس ملڪ سان صلح ۾ رهڻ جو انجام

ڪريان. انهيءَ هولڊي بہ هن وعدو ڪيو تہ مون سان هر طرح مهربانيءَ جي هلت هلي ٿيندي.

شهنشاهہ مون کي هيءَ صلاح بہ ڏني تہ "تون صبر ۽ سمجهہ سان اهڙي چڱي هلت ڪر، جو منهنجي ۽ منهنجي رعيت جي تنهنجي نسبت ۾ چڱي راءِ ٿئي." اهو بہ چيائين تہ "جي آءٌ پنهنجن ڪن عملدارن کي تنهنجي بدن جي تلاشي وٺڻ لاءِ چوان تہ تون رنج نہ ٿج، ڇا لاءِ جو امڪان آهي تہ توسان ڪي هٿيار هجن، جي تو جيڏي ماڻهوءَ جي موافق هڻڻ ڪري خوفناڪ هجن."

مون ورندي ڏني تہ "حضور جي خاطري ڏيارڻ لاءِ آءٌ تيار آهيان تہ پنهنجا ڪپڙا لاهي ڇڏيان ۽ پنهنجا کيسا اٿلائي ڏيکاريان، اهو جواب مون ڪجهہ لفظن ۾ ڏنو ۽ ڪجهہ اشارن سان. هن انهيءَ جي ورلڊيءَ ۾ فرمايو تہ "ملڪ جي قاعدي موجب منهنجن عملدارن مان بہ ضرور تنهنجي بدن جي تلاشي وٺندا. مون کي خبر آهي تہ اهو ڪم تنهنجي مرضيءَ ۽ مدد کان سواءِ ٿي ڪين سگهندو. تون اهڙو نرم دل ۽ انصاف وارو آهين، جو منهنجي تنهنجي نسبت ۾ تمام چڱي راءِ آهي، ۽ منهنجو توتي اهڙو اعتبار آهي جو ڪي اٿم تہ هنن کي تنهنجن هٿن ۾ نقصان نہ پهچندو. جيڪي هو تو وٽان ڪيندا، سو هن ملڪ مان نڪرڻ مهل توکي وري موٽائي ڏنو ويندو،

ڀا تہ منهنجي ڪٽ موجب انهيءَ جي قيمت ادا ڪئي ويندي.“

مون انهن ٻن عملدارن کي کڻي هٿن ۾ ڪيو ۽ پوءِ پهريائين مون هنن کي پنهنجي ڪوٽ جي کيسن ۾ وڌو ۽ پوءِ ٻيا جيڪي کيسا هئا تن ۾ وڌم، سواءِ پنهنجن ٻن واچ جي کيسن جي. ٻيو بہ هڪڙو ڳجهو کيسو هوم. جو مون هنن کي نہ ڏيکاريو، جو انهيءَ ۾ ڪي ضروري شيون هيون، جي مون کان سواءِ هنن سان ڪنهن جي بہ ڪم جون نہ هيون. منهنجي هڪڙي واچ جي کيسي ۾ چانديءَ جي زنجيري هئي ۽ ٻئي ۾ ڪي ٿورا سون جا سڪا چم جي پاڪيٽ ۾ پيل هئا.

انهن ٻن صاحبن سان قلم مس ۽ ڪاغذ هئا. جيڪي ڏٺائون تنهنجي مفصل ياداشت شهنشاهہ جي لاءِ لکيائون. جڏهن اهو ڪم ڪري رهيا، تڏهن مون کي چيائون تہ ”هاڻ اسان کي لاهي هيٺ رک، تہ اها ياداشت شهنشاهہ کي وڃي ڏيون.“ اها ياداشت مون پوءِ انگريزيءَ ۾ ترجمو ڪئي ۽ اها هيٺ ڏجي ٿي: وڏي جبل جهڙي مالهوءَ جي ڪوٽ جي سڄي پاسي واري کيسي ۾ گهڻيءَ تلاش کان پوءِ اسان سادي ڪپڙي جو فقط هڪڙو وڏو ٽڪر لڌو، جو ايڏو آهي، جو حضور جي دربار واري ڪمري جي فرش کي ڍڪي ڇڏي. کٻي پاسي واري کيسي ۾ اسان هڪڙي تمام وڏي چانديءَ جي پيتي ڏٺي

جنهن تي ڍڪ ۽ ڇانديءَ جو هو، جو اسين ٽلاهڻ ولڻ وارا مٿي ڪٽي نه سگهياسين. اسان جي چئي تي هن اهو ڍڪ لاٿو ۽ اسان مان هڪڙو انهيءَ ۾ لهي پيو ۽ پاڻ کي هڪڙي قسم جي مٽيءَ ۾ پيل ڏٺائين. انهيءَ مٽيءَ مان ٿوري اڏامي اسان جي منهن ۾ پئي، ۽ اسان ٻنهي انهيءَ ڪري ڪجهه وقت تائين پئي نڇون ڏنيون.

”هن جي صدريءَ جي کيسي ۾ اسان هڪڙي سنهي اڇي شيءِ جي هڪڙي وڏي ڳنڍڙي ڏٺي. اها شيءِ هڪ ٻئي تي ويڙهيل هئي ۽ قد ۾ ٽن ماڻهن جيڏي هئي. اها ڳنڍڙي تمام ٿلهي مضبوط رسي سان ٻڌل هئي ۽ مٿانس ڪارا نشان پيا انگ هئا، جي اسان جي سمجهه موجب اکر لکيل آهن. هر هڪ اکر اسان جي هٿن جي اڌ تريءَ جيڏو هو.

”صدريءَ جي کٻي کيسي ۾ هڪڙي قسم جي ڪَل هئي، جنهن جي پٺئين پاسي مان ويهه وڏيون ڪاٺيون نڪتل هيون، جيئن حضور جي دربار جي اڳيان ڪٽهڙو ڏنل آهي. انهيءَ مان اسين ڀانيون ٿا ته اهو جبل جهڙو ماڻهو پنهنجن وارن کي ڦڻي ڏئي ٿو! پڪ اسان کي ڪانهي، ڇالاءِ جو اسان هن کي ذري ذري سوالن وجهڻ ۽ تحقيقات ڪرڻ سان تڪليف نه ڏني، جو هن کي مطلب سمجهائڻ اسان کي نهايت مشڪل نظر آيو.

”هن جي پتلون جي سڄي پاسي واري وڏي کيسي ۾ اسان لوهه جو هڪڙو پورو پيلپائو ڏٺو، جو ماڻهوءَ جي قد جيڏو هو، جو انهيءَ پيلپائي کان وڏي مضبوط ڪاٺ سان ٻڌل هو؛ انهيءَ پيلپائي جي هڪڙي پاسي تي لوهه جا ڪيترا ئي تمام وڏا ٽڪر ٻاهر نڪتل هئا، جي قسم قسم جي شڪلين ۾ وڍيل هئا. اسان کي خبر نه پئجي سگهي ته اهو ڪهڙي ڪم جو آهي.

”کٻي پاسي واري کيسي ۾ ساڳئي قسم جي ٻي ڪل هئي. سڄي پاسي واري ننڍڙي کيسي ۾ وري ڪيترا ئي گول چپٽرا اڇي ۽ ڳاڙهي ڌاتوءَ جا ٽڪر هئا، جي جدا جدا قد جا هئا. ڪي اڇا ٽڪر، جي چانديءَ جا ڏسڻ ۾ ٿي آيا، سي اهڙا وڏا هئا، جو اسين ٻئي کڻي نه سگهياسين.

”کٻي پاسي واري ننڍڙي کيسي ۾ ٻه ڪارا پيلپاوا هئا، جي ڪنهن سوڌيءَ شڪل جا نه هئا. اسين هن جي کيسي جي تري ۾ هئاسين، تنهنڪري ڏاڍي مشڪلات سان انهن جي چوٽيءَ تي پهچي سگهياسين. انهن سان هڪڙو ڍڪيل هو ۽ هڪڙو ٻکو ٽڪر پئي پاليو، ۽ پئي جي مٿين چيڙي وٽ هڪڙي اڇي گول شيءِ ڏسڻ ۾ آئي، جا اسان جي مٿن کان قد ۾ ٻيڻي هئي. انهن سان هرهڪ جي اندر رکي جو هڪڙو وڏو پڙيچ هو. اسان هن کي چيو ته

اهي اسان کي ڏيکار، جو اسان کي ڊپ هو ته متان اهي خوفناڪ هٿيار هجن. هن اهي انهن جي خاني مان ڪڍي چيو ته ’پنهنجي ملڪ ۾ آءٌ انهن مان هڪڙي مان پنهنجي ڏاڙهي ڪوڙيندو هوس، ۽ ٻئي مان ڪاٺي جون شيون وڍيندو هوس.‘

”ٻيا ٻه ڪيسا هئا، جن ۾ اسين لنگهي نه سگهياسين. انهن کي هن واچ جا کيسا ٿي سڏيو اهي هن جي پتلون جي چوٽيءَ تي ٻن وڏن شگافن وانگي هئا ۽ تمام سوڙها پوريل هئا. انهن کيسن مان ساڄي منجهان هڪڙو وڏو چانديءَ جو زنجير پئي لڙڪيو، جنهن جي هيٺين پاسي هڪڙي عجيب قسم جي ڪل هئي. اسان حڪم ڏنس ته انهيءَ زنجير جي ڇيڙي ۾ جيڪي آهي، سو ڪڍ. هن اهو ڪڍيو. اهو هڪڙو گولو ڏسڻ ۾ آيو، جنهن جو اڌ چانديءَ جو هو ۽ اڌ ڪنهن ٻئي ڌاتوءَ جو، جنهن مان آرپار ڏسي ٿي سگهجي. شفاف پاسي تي اسان کي عجيب شڪليون گهيري ۾ لکيل ڏٺيون. اسان ڀانيو ته اسين انهن کي هٿ لائي ڏسون، پر اسان جون آڱريون انهيءَ عجيب ڌاتوءَ تي اٽڪي رهيون. اندر نه هليون.

”هن اها ڪل اسان جي ڪنن تي رکي ته انهيءَ ڏاڍو خوفناڪ آواز ٿي ڪيو، جهڙي ڪا پاڻيءَ تي هلندڙ چڪي يا ڪرلي ڪري، ۽ اهو آواز بيهڻ ٿي جو ناهي. اسين ڀانيون ٿا ته اهو ڪو عجيب جانور آهي يا ڪو ديوتا آهي، جنهن جي هو پوڄا ٿو ڪري.

اسين وسهون ٿا ته اهو هن جو ديوتا آهي، ڇا لاءِ جو
هن جي اٽپوريءَ ٻوليءَ مان اسان رڳو هيترو سمجهيو،
جو هن اسان کي پڪ ڏني ته ڪو به ڪم هو انهيءَ
جي صلاح کان سواءِ نٿو ڪري. انهيءَ کي هن
پنهنجو غيبي صلاحڪار ٿي سڏيو ۽ چيائين ته اهو
سندس حياتيءَ جي سڀني ڪمن جو وقت ٿو ڏيکاري.
”پتلون جي کٻي کيسي مان هن هڪڙو وڏو ڄار
ڪڍيو، جو مڇي مارڻ وارن جي ڪڻ جهڙو هو.
اهو ٻٽونءَ والکي ٻٽيو ۽ ٻوريو ٿي، ۽ هن کي
ساڳئي ڪم ٿي آيو. انهيءَ ۾ پيلي ڌاتوءَ جا
ڪيترائي وڏا ٽڪر پيل ڏسڻ ۾ آيا. اهي جيڪي سچ پچ
سون آهن، ته انهن جي قيمت تمام گهڻي هوندي.
”حضور جن جي حڪم موجب هن جي سڀني کيسن
جي محنت سان تلاش وٺڻ کان پوءِ، اسان هن جي
چيلهه جي چوڌاري ڪنهن وڏي جانور جي کل جو
پٽو ڏٺو. انهيءَ مان کٻي پاسي کان هڪڙي ترار
پنجن ماڻهن جي قد جيڏي پئي لڙڪي. انهي جي
سڄي پاسي هڪڙي ڳوٿري ٻن خانن واري پئي لڙڪي.
انهيءَ جو هرهڪ خانو اهڙو هو، جنهن ۾ حضور جي
رعيتي ماڻهن مان ٽي پنجي سگهن.
”انهن خانن مان هڪڙي ۾ تمام ڳري ڌاتوءَ جا
ڪيترائي گولا هئا، جي قد ۾ اسان جي مٿن جيڏا
هئا ۽ جن کي ڪو زور وارو ماڻهو کڻي ٿي سگهيو.
ٻئي خاني ۾ وري هڪڙي قسم جا داڻا ڍڳ پيو

پيا هئا، پر ننڍي وڏي قد جا هئا، نڪي ڳرا هئا، ڇا لاءِ جو اسين انهن مان پنجاهي کن پنهنجن هٿن جي ترين ۾ کڻي ٿي سگهياسين."

"اها آهي پوري ياد داشت انهن شين جي، جي اسان انهيءَ جبل جهڙي ماڻهوءَ جي هٿ تي لڌيون. انهيءَ اسان سان گهڻي مروت ۽ مهرباني ٿي ڪئي، ۽ حضور جا حڪم ڏاڍي تعظيم سان ٿي بجا آندائين. بس، تاريخ چوٿين، حضور جي سڀاڳي راڄ جي اوٺانوي مهيني ۾، هن تي صحيح ڪئي ويئي ۽ مُهر هڻي ويئي - صحيح، ڪليفرن فريلاڪ، صحيح، مارسي فريلاڪ".

جڏهن اها ياد داشت شهنشاهه کي پڙهي ٻڌائي ويئي، تڏهن هن هڪدم مون کي حڪم ڏنو، مگر تمام نرم لفظن ۾، ته "اهي سڀ شيون ياد داشت ۾ ڏيکاريل ڪري ڏي." پهريائين هن منهنجي ترار گهري، جا مون هن کي کپ سميت ڪڍي ڏني. انهيءَ وچ ۾ جهڪي ٽي هزار چونڊيل سپاهي انهيءَ وقت سندس حاضريءَ ۾ هئا، تن کي حڪم ڏنائين ته تير ڪمان ڪري هڻڻ لاءِ تيار ٿي، ٿوري پنڌ تي، منهنجي چوڌاري بيهي وڃن. پر مون هنن کي ڪونه ڏٺو، ڇا لاءِ جو منهنجون اکيون شهنشاهه تي کتل هيون.

تنهن کان پوءِ هن مون کي ترار ڪڍڻ لاءِ چيو، جا اگرچ سمنڊ جي پاڻيءَ لڳڻ ڪري ڪن هنڌن

ڪنجي ويئي هئي، ته به گهڻو ڪري تمام چمڪندڙ هئي. مون اها ڪڍي ٻاهر ڪئي، ته ساري لشڪر مان حيرت جهڙي رڙ نڪري ويئي. ڇالاءِ جو سج صاف پئي چمڪيو ۽ ترار جي عڪس هنن جون اکيون انڌيون ڪري ٿي ڇڏيون. جو مون انهيءَ کي پنهنجي هٿ ۾ هيڏي هوڏي ٿي ڦيرايو. شهنشاهه، جو تمام سخي ۽ رحمدل بادشاهه آهي، سو اهڙو دل جو بهادر هو، جو منهنجي خيال ئي ۾ نه هو. هن مون کي حڪم ڏنو ته "ترار وري کپ ۾ وجهي هيٺ زمين تي اڇلائي ڇڏ." مون آهستي آرام سان اها لاهي، پنهنجي زنجيرءَ جي ڇيڙي کان انڪل ڇهن فوٽن تي رکي.

ٻي شيءِ جا هن گهري، سا هئي لوهه جي پورن پيلهاون مان هڪڙو، يعني منهنجا تماچا، سندس حڪم پٺيان سون هڪڙو ڏنس ۽ وس پڄندي سمجهايومانس ته کهڙي ڪم ٿو اچي. مون انهيءَ کي فقط باروت سان ڀريو، جو سمنڊ ۾ پيهي ڪري ۽ ٿيلهي جي سڱسڻ ڪري ٻاليهي نڪري ٿي پيو. پهرين بادشاهه کي چيم ته "ڊچو متان"، پوءِ اهو هوا ۾ ڪئي ڇوڙيم. انهيءَ تي ترار جي ڏسڻ کان به هنن کي زياده عجب لڳو، ڇالاءِ جو سوين ماڻهو لڪاءَ تي ڪري پيا، ڄڻ ته ڌڪ لڳڻ ڪري مري پيا آهن. خود شهنشاهه به، جو اگرچ پنهنجي جاءِ تي بيٺو هو، ته به ٿوري وقت تائين هوش جاءِ نه هوس.

جيئن تـرار ڏنـي هيم، تيئن پنهنجا پيٺي تهاڃا بـه ڏيئي ڇڏيم ۽ پـوءِ دارونءَ ۽ گولين جـو ٿيلهو بـه ڏيئي ڇڏيم. مون عرض ڪيو تـه دارونءَ کـي باهـه کان پري رکن، نـه تـه تمام ننڍڙي چڻنگ سان بـه انهيءَ کي باهه لـڳي ويندي ۽ شاهي محلات بـه هوا ۾ اڏامـي ويندو. مـون پنهنجي واچ يـا ڪهڙي بـه ڏيئي ڇڏي، جو شهنشاهه کـي انهيءَ جـي ڏسڻ جي ڏاڍي خواهش هئي. هن پهريوارن سپاهين مان ٻن تمام ڏگهن سپاهين کي حڪم ڏنو تـه انهيءَ کي هڪڙي ڇڙهه ۾ لٽڪائي، ڪنواڻيءَ وانـگي ڪلهن تـي رکـي، کڻي هلن. هـن کي انهيءَ جي ساندهه آواز ڪرڻ تـي ۽ منٽ واري ڪانٽي جي هلڻ تـي ڏاڍي حيرت لـڳي، ڇا لاءِ جو هن جي نظر اسان جي نظر کان تيز آهي، ۽ انهيءَ ڪري هو واچ جي ڪانٽي جو ڦرڻ آسانيءَ سان ڏسي ٿي سگهيو.

تنهن تـي هن پنهنجي عالمن کـان انهيءَ بابت راءِ پڇي. هنن جدا جدا رايون ڏنيون، پر سـڀ غلط هيون. ليڪ جڏهن مون ٻڌايـن، تڏهن خـبر پيـن، پر جيـڪي هنن چيو، سو آءٌ پوريءَ طرح سمجهي نـه سگهيس.

پوءِ مون چانديءَ ۽ ٽامي جا سڪا ڪڍي ڏنا ۽ پنهنجو پٽون بـه، جنهن ۾ نَوَ سون جا وڏا سـڪا ۽ ڪي ننڍا سـڪا بـه هئا. پنهنجي ڇُري ۽ ڀاڪي، پنهنجي ڦڻي ۽ نـاس جي ڏبلـي، پنهنجو رومـال ۽ روزنامي جـي ڪتابڙي ـ اهي سـڀ شيون بـه ڪڍي

ڏنيم، منهنجي ترار ۽ تباچا ۽ بارود ۽ گولين جو ٿيلهو ـ اهي ته ڳاڙهن ۾ وجهي، شاهي گدام ڏي ڪڻائي ويا. باقي ٻيو سامان هنن مون کي موڙائي ڏنو.

مون مٿي چيو آهي ته مون کي هڪڙو کيسو هو، جو تلاش وقت هنن کي ڏسڻ ۾ نه آيو هو. انهيءَ ۾ منهنجي عينڪ پيل هئي (جا لاءِ جو اکين جي ضعف ڪري آءُ ڪڏهن ڪڏهن اها ڪم آڻيندو آهيان)، ۽ هڪڙي ننڍي دوربين ۽ ڪي ٻيون شيون به پيل هيون. اهي بادشاهه جي ڪم جون نه هيون، تنهنڪري مون انهيءَ جي زور ڪرى ڏيکارڻ جو ضرور نه چاتو، ۽ اهو به ڊپ هوم ته منهنجي هٿان نڪرڻ ڪري متان ڪم ٿي يا خراب ٿي وڃن.

باب ٽيون

لليپٽ ۾ شاهي دربار

منهنجي نرمائي ۽ چڱي هلت جو شهنشاهه توڙي دربار وارن تي، توڙي لشڪر ۽ عام خلق تي، اهڙو چڱو اثر ٿيو، جو مون کي اميد ٿيڻ لڳي ته اجها ٿي مون کي آزادي ملي. مون حتي الامڪان اها به ڪوشش ڪئي ته هن جي راهه زياده چڱي ٿئي. منهنجي مٿان نقصان پهچڻ جو ڊپ اتي جي ماڻهن کي درجي بدرجي گهٽ ٿي ويو. ڪڏهن ڪڏهن آءٌ سمهي پوندو هوس ۽ هنن مان پنجن-ڇهن ڄڻن کي پنهنجي مٿي تي نچڻ ۽ ٽپڻ ڏيندو هوس. ڇوڪريون ۽ ڇوڪرا ۽ ڇوڪريون همت جهلي ايندا هيون ۽ منهنجن وارن ۾ لڪ لڪوٽي راند ڪنديون هيون.

هاڻي هنن جي ٻولي سمجهڻ ۽ ڳالهائڻ ۾ مون گهڻي ترقي ڪئي هئي. شهنشاهه جي مرضي ٿي ته هڪڙي ڏينهن مون کي اتي جا تماشا ڏيکاري، جن ۾ اهي ماڻهو اهڙا ته هوشيار ۽ چالاڪ هئا، جو ڪنهن ٻئي ملڪ ۾ مون اهڙا نه ڏٺا. مون کي جهڙو هنن جي رسي تي نچندڙ بازيگرن جو چرچو لڳو، اهڙو

ٻئي ڪنهن جو نه لکيو. هنن هڪڙو سنهڙو اڇو ڏاڳو انڪل ٻه فوٽ ڊگهو تاڻي ڪٺي ٻڌو، جو زمين کان انڪل ٻارهن انچ مٿي هو. پڙهندڙن جي اجازت سان انهيءَ تماشي جو بيان آءٌ طول طويل ڏيڻ ٿو گهران. اميد آهي ته اهي تحمل سان پڙهندا.

اهو هنر رڳو آهي ماڻهو ڪم ۽ ٿا آڻين، جي شاهي دربار جي عزت ۽ وڏن عهدن جا اميدوار ٿا ٿين. انهن کي ننڍپڻ کان انهيءَ هنر جي تعليم ٿي ملي، ۽ هو هميشه چڱي اصل نسل جا ئي ٿا ٿين، نڪي ڪو گهٽو عمل ٿا حاصل ڪن. جڏهن ڪو وڏو عهدو خالي ٿيندو آهي، يعني جڏهن ڪو عهديدار مرندو آهي يا ڪنهن جو درجو گهٽبو آهي (جيئن اڪثر ائين ٿيندو آهي)، تڏهن پنج يا ڇهه اميدوار شهنشاهه ۽ سندس درٻارين کي رسي تي نچڻ جي تماشي ڏيکارڻ جي اجازت ڏيڻ لاءِ عرض ڪندا آهن. جيڪو وڏو ٽپ ڏيندو آهي ۽ ڪرندو نه آهي. انهي کي اها خالي جاءِ ملندي آهي. گهڻو ڪري مک اميرن ۽ وزيرن کي حڪم ٿيندو آهي ته اهو تماشو ڪري ڏيکارين، جنهن مان معلوم ٿئي ته هنن اهو هنر وساري ته نه ڇڏيو آهي.

شاهي خزانچي کي اجازت آهي ته سنئين رسيءَ تي قلابازي هڻي، جا بادشاهه جي ٻين اميرن کان تمام ٿورو ته ٻه هڪ انچ ضرور مٿي هجي. سون عملدارن کي ڏٺو آهي ته سوٽليءَ جهڙي سنهي ڏاڳي تي هڪڙي

ٿالهي رکي انهيءَ تي ڪيترائي پيرا ٿلابازي هڻندا آهن. شهنشاهه جو خانگي چيف سيڪريٽري، سندنجي راءِ ۾ خزانچي کان ٻوءِ ٻئي درجي ۾ آهي. ٻيا وڏا عهديدار گهٽو ڪري هڪجهڙا آهن.

الهن راندين ۾ تماشي مهل گهڻا خراب اتفاق ٿيندا آهن ۽ ماڻهو مرندا آهن. دفتر تي اهڙا گهڻا داخلا ڏسڻ ۾ آيا. مون پاڻ ڏٺو آهي ته ٻن-ٽن چڙهن راند ڪندي پنهنجا عضوا ڀڃي وڌا آهن. پر جڏهن خود اميرن کي تماشي ڏيکارڻ لاءِ حڪم ٿيندو آهي، تڏهن ته سڀ کان وڌيڪ خوف هوندو آهي، ڇا لاءِ جو هو ڪوشش ڪندا آهن ته هڪٻئي کان ڪثر ڪڻن، ۽ اهڙو ڪشالو ڪندا آهن، جو گهٽو ڪري هرڪو ڏڪو کائيندو آهي-ڪي ته ٻه يا ٽي ڀيرا به ڪيري پوندا آهن. مون کي ٻڌايائون ته سنهنجي اچڻ کان ورهيه-ٻه اڳي شهنشاهه جي گادين مان هڪڙي اتفاق سان زمين تي پيل لـه هجي ها، ته خزانچيءَ جو ضرور ڪنڌ ڀڄي پوي ها، پر انهيءَ گاديءَ ڪري هلڪو ڏڪو آيس.

ٻي به هڪڙي راند آهي، جا ڪن خاص وقتن تي، فقط شهنشاهه ۽ راڻي ۽ وڏي وزير جي اڳيان ڪرڻ ۾ ايندي آهي. شهنشاهه ٽي ٻَمَڪ جا ڌاڳا ڇهه انچ ڊگها زمين تي رکندو آهي. انهن مان هڪڙو نيلو ۽ ٻيو ڳاڙهو ۽ ٽيون سائو هوندو آهي. اهي ٽي ڌاڳا

شهنشاهہ انعام وانگي انهن مائهن کي ڏيندو آهي جن کي ڪا خاص عزت جي نشاني ڏيڻ گهرلدو آهي.

اها راند شهنشاهہ جي وڏيءَ دربار جي جاءِ ۾ ڪرڻ ۾ ايندي آهي، جتي راند ڪندڙن جي هنرمنديءَ جي آزمائش، رسيءَ تي نچڻ آزمائش کان ٻيءَ طرح جي هوندي آهي. انهيءَ جهڙو تماشو مون ٻين نئينءَ توڙي پراڻيءَ دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ ڪونہ ڏٺو آهي. شهنشاهہ هڪڙو لڪڻ ڪٺي هٿن ۾ جهليندو آهي ۽ راند ڪندڙن مان هڪڙو-هڪڙو تي ايندو آهي، ۽ ڪڏهن انهيءَ لڪڻ تان ٽپندو آهي، ڪڏهن انهيءَ جي هيٺان پيٽ ڀر رڙهي لنگهي ويندو آهي تہ هنن کي بہ ڪهٽا ڀيرا اڳي هلڻو ۽ وري پٺتي موٽڻو پوندو آهي.

ڪڏهن ڪڏهن شهنشاهہ لڪڻ جو هڪڙو ڇيڙو وٺندو آهي ۽ وڏو وزير ٻيو ڇيڙو جهليندو آهي. ڪڏهن تہ وزير سڄو ئي لڪڻ پاڻ اڪيلو جهليندو آهي. جيڪو چڱي راند ڪندو آهي ۽ هوشاري ڏيکاريندو آهي، تنهن کي نيلي رنگ وارو پٽڪو جو ڌاڳو انعام ملندو آهي. انهيءَ کان ٻئي درجي واري کي وري ڳاڙهي رنگ جو ڌاڳو ملندو آهي، ۽ سائو وري ٽئين درجي واري کي ملندو آهي. ڌاڳا هو ٻہ ڀيرا چيلهہ کي ور ڏيئي ٻڌندا آهن. ڪي ٿورا ئي مائهو دربار ۾ ڏسبا، جن کي هڪڙو نہ ٻيو اهڙو ڌاڳو چيلهہ سان ٻڌل نہ هوندو.

لشڪر جا گهوڙا، توڙي شاهي طبيلن جا گهوڙا جي هر روز منهنجي اڳيان لنگهندا هئا، سي هاڻ ڏهندا نه هئا، پر ڇرڪ ڀرڻ کان سواءِ خود منجهن پيرن تائين ايندا هئا. آءُ هٿ زمين تي ڪٽي رکندو هوس ته سوار انهن کي منهنجي هٿ جي مٿان ٽپائي ويندا هئا. هڪڙي ڏينهن شهنشاهه جو هڪڙو شڪاري، گهوڙي چڙهيل، منهنجي جتيءَ پيل پير تان وڏو ٽپ ڏيئي هليو ويو.

منهنجا نصيب چڱا هئا، جو هڪڙي ڏينهن شهنشاهه کي هڪڙي عجيب رستي سان وندرائي خوش ڪيم. مون هن کي خواهش ڏيکاري ته حڪم ڏئي ته ڪجهه جيتريون ڪاٺيون، ٻه فوٽ ڊگهيون ۽ رواجي نيم يا بيد جهڙيون ٿلهيون، مون کي گهرائي ڏئي. هن هڪدم حڪم جاري ڪيو ته ٻيلن جو عملدار اهي حاضر ڪري ۽ ٻئي ڏينهن صبح جو ڇهه ٻيلي وارا ماڻهو ڇهه گاڏيون ڀرائي آيا، جن مان هرهڪ ۾ اٺ گهوڙا ٻڌل هئا. مون انهن ڪاٺين مان نو ڪاٺيون کڻي زمين ۾ هڪڙي چؤڪنڊيءَ شڪل ۾ کوڙيون، جا اڍائي فوٽ چورس هئي. چار ٻيون ڪاٺيون کڻي، انهن کي ٻنهي ڇيڙن کان ٻوريءَ وچونءَ تي ٻڌم. ۽ اهي زمين کان اٽڪل ٻه فوٽ مٿي هيون. تنهن کان پوءِ جيڪي نو ڪاٺيون اڀيون بيٺيون هيون، تن تي ڪٽي پنهنجو رومال ٻڌم، ۽ انهن کي سيني پاسن کان اهڙو ڇڪيم، جو رومال تانجي دهل جي

ڪُل وانگي تي ويٺو. چار پوريءَ وچونيءَ تي ويٺل ڪاليون، جي رومال ڪان انڪل پنج انچ مٿي هيون، سي هر هڪ پاسي ڇڇهريءَ وانگي ڪم آيون. جڏهن اهو ڪري رهيس، تڏهن شهنشاهہ کي عرض ڪيم ته هاڻ پنهنجن چوويهن فوجي گهوڙيوارن کي حڪم ڏني ته انهيءَ ڏڪيل ميدان تي اچن ۽ گهوڙا ڊوڙائين.

شهنشاهہ منهنجي اها رٿ پسند ڪئي ۽ مون انهن کي گهوڙي چڙهيلُ ۽ هٿيارن پڌلُ هڪڙو هڪڙو ڪري پنهنجي هٿن ۽ مٿي ڪٿي تاڻيل رومال تي رکيو. سندن عملدار قواعد ڪرائڻ وارا هہ سالن ڪِڏ هئا. جڏهن ترتيبوار بيهي ويا، تڏهن ورهائجي دفعا دفعا ٿي ويا ۽ ڪوڙيون لڙايون ڪرڻ لڳا. مڏا تير چوڙيائون، ترارون ڪڍيائون، ڀڳا، هڪٻئي جي پٺيان پيا، ڪاهون ڪيائون، پٺتي هٽيا، مطلب ته اهڙو عمدو جنگي قواعد ڏيکاريائون، جنهن جهڙو مون اڳي ڪو ٿورو ڏٺو هوندو.

پوريءَ وچونيءَ تي ويٺل ڪاٺين هنن کي ۽ هنن جي گهوڙن کي تماشي جي ميدان تي ڪِرڻ ڪان بچايو. شهنشاهہ انهيءَ تماشي تي اهڙو خوش ٿيو، جو هن ڪيترن ڏينهن تائين انهيءَ جي وري ورڻ ڪرڻ جو حڪم ڏنو، ۽ هڪڙي ڀيري ته سندس حڪم موجب ڪيس مٿي چاڙهيو ويو ۽ پاڻ لشڪر کي

قواعد ڪرايائين. ڏاڍيءَ مشڪلات سان هن راڻيءَ کي لکاري اها ڳالهه قبول ڪرائي تہ آءٌ هن کي ڪرسيءَ سميت ڪٺي تماشي واريءَ جاءِ، يعني سيٽيل رومال، کان ٻہ ٻارڊن جي انداز اندر جهليان، جتان هوءَ سارو تماشو چڱيءَ طرح ڏسي سگهي.

اها منهنجي لاءِ خوش نصيبيءَ جي ڳالهہ هئي، جو انهن تماشن تي ڪو خراب اتفاق نہ ٿيو. فقط هڪڙي ڀيري ڪنهن ڪپتان جو شوخ گهوڙو، مستي ڪندي ۽ سنب هڻندي، پنهنجو پير منهنجي رومال جي هڪڙي ٽنگ ۾ اٽڪائي وڌو ۽ ٿاٻو کائي پاڻ بہ ڪريو ۽ سوار کي بہ ڪيرائي وڌائين. پر مون هڪدم ٻنهي کي ڇڏائي سنئون ڪيو، ۽ هڪڙو هٿ ٽنگ تي ڏيئي ٻئي هٿ سان ساريءَ فوج کي هڪڙو هڪڙو ڪري لاهي هيٺ ڪيم، جنهن مٿي چاڙهيو هو مان. جيڪو گهوڙو ڪريو هو، تنهن کي کٻي ڪلهي تي ضرب رسي هئي، پر سوار کي ڪو بہ ايذاءُ ڪونہ پهتو. مون پنهنجي رومال کي مٿان هٿي مرمت ڪري ڇڏيو، مگر وري انهيءَ کي اهڙي تماشي لاءِ ڪم نہ آندم، جو چاتم تہ اهو اهڙو مضبوط نہ آهي.

آءٌ آزاد ٿيس تنهن کان ٻہ يا ٽي ڏينهن اڳي، مون شهنشاهہ ۽ ان جي درٻار وارن کي انهيءَ قسم جي تماشي سان خوش وبئي ڪيو، تہ هڪڙي قاصد

اچي شهنشاهه کي ٻڌايو ته جنهن هنڌ آءٌ ٻهرين ڀيرو ويو هوس، اتي سندس رعيت مان ڪن ماڻهن وهٽن تي لنگهندي زمين تي ڪا وڏي ڪاري شيءِ پئل ڏٺي آهي، جا عجيب شڪل جي آهي ۽ انهيءَ جا پاسا چوڏاري ٻڪرپئل آهن ۽ ايترو ڪشادا آهن جيترو شهنشاهه جي سمهڻ جو ڪمرو آهي ۽ انهيءَ جو وچ ماڻهوءَ جي قد جيترو مٿي آهي:

هنن چيو ته اهو ڪو ساهه وارو جانور ناهي، جنهن ڀيرين هنن کي خطرو هو، ڇا لاءِ جو اهو گاهه تي چرڻ کان سواءِ پيو آهي ۽ منجهان ڪيترا هن جي چوڌاري گهڻائي دفعا ڦري آيا هئا. هنن ايترو به ٻڌايو ته هڪ ٻئي جي ڪلهن تي چڙهي هو انهيءَ جي چوٽيءَ تائين به چڙهي آيا هئا، جا سنئين ۽ چٽري هئي، ۽ پيرن سان ٺڪ هڻي به ڏٺو هئائون ته اندران آها شيءِ پوري آهي. هنن ڀانيو ته اها انهي جبل جهڙي ماڻهوءَ جي ڪا شيءِ هوندي. هنن چيو ته جي شهنشاهه اجازت ڏئي ته هو ان کي فقط پنجن گهوڙن سان گهلي ڪٺي اچن.

جڏهن مون هنن جي ڳالهه ٻڌي تڏهن هڪدم سهي ڪيم ته اها ڪهڙي شيءِ آهي، ۽ اها خبر ٻڌي ڏاڍو خرش به ٿيس. ڀانئجي ٿو ته جهاز ٻڏڻ کان پوءِ جڏهن آءٌ ڪناري تي پهتس، تڏهن اهڙيءَ وٽ پڇ ۾ هوس، جو جتي آءٌ اچي سمهي پيو هوس، انهيءَ هنڌ پهچڻ کان اڳي منهنجي ٽوپي پاڻيءَ ۾

ڪري ويٺي هئي. جڏهن مون بتيلي کي ڳـن پئي هنيو، تڏهن انهيءَ کي ڏاڍو ڀڏي پنهنجي مٿي سان انڪائي ڇڏيو هوم. ۽ ترڻ مهل به مون سان انڪي پيئي هئي. پر شايد اتفاق سان ڏاڍو ڇڄي پيو هو، ۽ جڏهن ڪناري تي پهتس، تڏهن مون کي نظر نه آئي. ڀانيم ته سمنڊ ۾ ڪري پيئي آهي.

مون شهنشاهه کي عرض ڪيو ته جيترو جلد ٿي سگهي اوترو جلد اها شيءِ مون کي آڻائي ڏين، ۽ بيان به ڪري ٻڌايومانس ته اها ڪهڙي شيءِ آهي ۽ ڪهڙي ڪم ايندي آهي. ٻئي ڏينهن گاڏين وارا اها کڻي آيا، مگر تمام چڱيءَ حالت ۾ نه هئي. انهن انهيءَ جي ڪنـي ۾ وٽ ڪان ڏيڍ انچ اندر ٻه ٽنگ ڪڍيا هئا ۽ انهن ۾ به ڪڙا ڪڍي ٻڌا هئائون ۽ انهن ڪڙن ۾ رسا وجهي ڪڍي گهوڙن سان ٻڌا هئائون. انهيءَ طرح ميل کن پنڌ جو زمين تي گهلي منهنجي ٽوپي کڻي آيا. پر انهيءَ ملڪ ۾ زمين تمام سنئين ٿي ٿئي، تنهنڪري ٽوپيءَ کي اهڙو نقصان نه رسيو جهڙي جو ڊپ هوم.

انهيءَ واردات ڪالهه ٻه ڏينهن پوءِ شهنشاهه حڪم ڏنو ته لشڪر جو جيڪو ڀاڱو سندس تختگاهه ۾ يا انهيءَ جي آسپاس منزل انداز هو، سو تيار ٿئي. هن کي اوچتو خيال آيو ته پاڻ کي هڪڙي تمام حيرت جهڙي رستي سان وندرائي. هن مون کي چيو ته جيترو

تي سگهي اوترو ننگون ڦاڙي بيهه. تنهن کان پوءِ سنڌس جنرل يا سپهه سالار، جو پڪو ۽ هوشيار قواعد دان عملدار هو ۽ منهنجو وڏو دوست هو، تنهن کي حڪم ڏنائين ته لشڪر صفون ٻڌي ٻهاري منهنجي هيٺان هلائي، اهڙيءَ طرح جو پيادا قطار قطار ۾ چوويهه چٺا هجن ۽ سوار سورهن-سورنهن ۽ دهل به وڄائيندا، نيزا ۽ جهنڊا کڻندا هليا هلن. انهيءَ فوج ۾ ٽي هزار پيادا سپاهي ۽ هڪ هزار سوار هئا.

مون شهنشاهه کي پنهنجي آزاديءَ جي لاءِ ايتريون درخواستون ڪيون هيون، جو هن ايٽ پهرين خانگيءَ طرح پنهنجن خاص مشيرن سان صلاح ڪئي ۽ پوءِ پريءَ دربار ۾ وزيرن سان صلاح ڪئي. ملڪ جو اميرالبحر ڪنهن سبب ڪري ناحق منهنجو جاني دشمن ٿي پيو ۽ منهنجي آزاد ٿيڻ جي برخلاف هو. پر راين جو غلبو منهنجي فائدي ۾ هو، تنهنڪري شهنشاهه به انهن جي راءِ منظور ڪئي. انهيءَ امير کي به نيٺ ريبي ريبي قبول ڪرايائون، مگر انهيءَ شرط سان ته هو شرط لکي تيار ڪندو، جن جي بجا آڻڻ لاءِ آءٌ قسم کڻندس ۽ پوءِ هو مون کي آزاد ڪندا. اهي شرط خود اهو ئي امير پاڻ مون وٽ کڻي آيو، ۽ ساڻس ٻيا ڪيترائي معزز ماڻهو هئا.

پهرين ته آهي مون کي پڙهي ٻڌايائون، پوءِ مون کي چيائون ته "هاڻ قسم کڻ ته انهن شرطن تي هلندين، ۽ پهرين تون پنهنجي ملڪ جي رسم موجب

۽ پوءِ اسان جي قاعدي موجب اهي بجا آڻيندين."
هنن جو دستور اهو هو ته آءٌ پنهنجو سڄو پير کڻي هٿ ۾ جهليان ۽ پنهنجي سڄي هٿ جي وچين آڱر پنهنجي مٿي جي چوٽيءَ تي رکان ۽ پنهنجو آڱوٺو پنهنجي سڄي ڪَن جي پاپڙيءَ تي رکان.

پر شايد پڙهندڙ کي شوق هوندو ته ڏسي ته اهي شرط ڪهڙي قسم جا هئا، جن تي مون کي ڇڏ پائون، تنهنڪري اهي آءٌ هيٺ ڏيان ٿو:

"۱. جبل جهڙو ماڻهو اسان جي ملڪ مان اسان جي وڏيءَ مهر لڳل اجازت نامي کان سواءِ نڪري نه ويندو.

"۲. اسان جي صاف حڪم کان سواءِ هو اسان جي خاص شهر ۾ نه ايندو، جڏهن اهڙو حڪم ڏبو، تڏهن هتي جي رهاڪن کي ٻه ڪلاڪ اڳي اطلاع ڏبو ته گهرن جي اندر رهن.

"۳. هو فقط اسان جي شاهي سڙڪن تي هلندو، ۽ ڪنهن به گاهه جي ميدان يا اَنَ جي پَٽيءَ ۾ نڪي گهمندو، نڪي سمهندو.

"۴. جڏهن سڙڪن تي هلندو، تڏهن ڏاڍي خبرداري ڪندو ته اسان جي پياري رعيت مان ڪنهن جي به بدن يا گاڏين يا گهوڙن کي لتاڙي نه ڇڏيندو، نڪي هنن جي مرضيءَ کان سواءِ ڪنهن کي پنهنجن هٿن ۾ کڻندو.

”۵. جيڪڏهن ڪو ضروري تڪڙو حڪم ڪڻي موڪلڻو هوندو تہ اهو جبل جهڙو ماڻهو پنهنجي ڪيسي ۾ قاصد ۽ سندس گهوڙي کي مهيني ۾ هڪ ڀيرو ڇهن ڏينهن جي پنڌ تائين ڪٺي ويندو ۽ جي ضرور ٿيو تہ انهيءَ کي موٽائي اسان جي حضور ۾ آڻيندو.

”۶. هو بليفسڪو جي ٻيٽ ۾ اسان جن دشمنن جي برخلاف اسان جي دوستيءَ ۾ رهندو ۽ هنن جي لشڪري جهاز کي ناس ڪرڻ ۾ وس پڄندي ڪوشش ڪندو، جو اهڙا جهاز اسان تي ڪاهہ ڪرڻ جي لاءِ پيا سنبرن.

”۷. اهو جبل جهڙو ماڻهو فرصت جي وقت اسانجن ڪم ڪندڙن کي مدد ڪندو تہ اسان جي مک باغ ۽ ٻين شاهي عمارتن جي ڇتين جي مٿان رکڻ لاءِ وڏا پهڻ کڻي.

”۸. هو ٻن مهنن جي عرصي ۾ اسان جي ساري ملڪ جي چوڌاري ڪناري سان گهمي پڌائيندو تہ ڪيترپون وکون آهن.

”۹. پڇاڙيءَ ۾ هو قسم کڻي انجام ڪندو تہ مٿين شرطن تي پوريءَ طرح هلندو، ۽ هن کي اسان جي رعيت سان ۱۷۲۸ ماڻهن جيترو کاڌو پيتو هر روز ملندو رهندو، هو اسان جي حضور ۾ آزاديءَ سان ايندو، ۽ اسين هن تي پنهنجون بہ مهربانيون ڪندا رهنداسون.

”هي بيلفا بوراڪ ۾ اسان جي محلات منجهہ اسان جي راڄ جي ايڪانوي مهيني جي ويهين تاريخ لکيو ويو.“

سون گهڻي خوشيءَ ۽ رضا سان هي شرط قبول ڪيا. جيتوڻيڪ انهن مان ڪي منهنجي خيال ۾ آبرو جهڙا نہ هئا. اها سڀ حرڪت انهيءَ وڏي اميرالبحر جي هئي، جنهن جي مون سان دشمني هئي. تنهن ڪان پوءِ هڪدم منهنجا زنجير لاهي ڇڏيائون ۽ مون کي آزاد ڪيائون. شهنشاهہ پاڻ انهيءَ سڄي ڪارگذاريءَ ۾ حاضر رهي مون سان عزت بخشي. انهيءَ جي شڪرگذاريءَ ۾ مون سندس پيرن تي سجدو ڪيو، پر هن مون کي اُٿڻ لاءِ فرمايو. گهڻي مهربانيءَ جي گفتن ڪان پوءِ هن چيو تہ ”آءٌ اميد ٿو ڪريان تہ تون ڪمائتو خدمتگار ثابت ٿيندين ۽ جيڪي مهربانيون هن ڪان اڳي توسان ڪيون ائون ۽ جيڪي هن ڪان پوءِ ڪنداسين، تن جو پاڻ کي لائق ڪندين.“

باب چوٿون

ليليپٽ جو وڏو شهر ۽ بادشاهه جو محلاتُ

آزاد ٿيڻ کان پوءِ جيڪو پهريون عرض مون
ڪيو، سو اهو هو ته مون کي موڪل ملي ته آءٌ
گاديءَ جو هنڌ ۽ قلعو (ملڊينڊو) ڏسان. شهنشاهه
آساليءَ ساڻ مون کي موڪل ڏني، پر اهو خاص
تاڪيد ڪيائين ته "ماڻهن کي يا گهرن کي ڪوبه
نقصان نه پهچائجانءِ." ماڻهن کي خبر پئي ته مون
کي شهر ڏسڻ جو ارادو آهي. قلعي جي چوڏاري
جيڪا ڀت وڃي ٿي، سا اڍائي فوٽ اوچي آهي ۽ تمام
ٿورو ته يارهن انچ ويڪري آهي، جنهنڪري گاڏي
گهوڙن سميت انهيءَ جي چوڌاري سلامتيءَ ساڻ هڪالي
ٿي سگهجي. ڏهن-ڏهن فوٽن تي پاسن کان انهيءَ
ڀت تي هڪڙو ٽلهه بيٺل آهي.

آءٌ انهيءَ جي الهندي واري وڏي دروازي جي
مٿان پرانگهه پري لنگهي ويس، ۽ تمام آهستي پاسيرو
ٿي فقط صدريءَ ۽ پڻ مک کڻيءَ ساڻ لنگهي ويس.
وڏو ڪوٽ لاهي ڇڏيم. انهيءَ ڊپ کان ته متان
انهيءَ جي دامن ساڻ گهرن جي ڇتين ۽ ڇپرن کي

نقصان رسي. آءٌ ذاڍيءٌ خبرداريءٌ سان هليس ته متان جهڪي ماڻهو گهٽين ۾ گهمندا هجن، تن کي لتاڙي وجهان، جيتوڻيڪ اهڙو سخت حڪم جاري ٿيل هو ته سڀ ماڻهو پنهنجن گهرن ۾ هُئن گهرجن نه ته سندن نقصان جو ڪوبه جوابدار ڪونه ٿيندو. گهرن جي درين ۽ ڇتين تي تماشه بينن جو ايترو گوڙ هو، جو مون ڄاتو ته مسافرين ڪندي مون اهڙو آباد شهر ڪونه ڏٺو هو.

اهو شهر پورو چورس آهي، جنهن جو هرهڪ پاسو پنج سؤ فوٽ ڊگهو آهي. ٻه وڏيون گهٽيون جي انهيءٌ ۾ آرپار وڃن ٿيون ۽ شهر کي پورن چئن ڀاڱن ۾ ورهائين ٿيون، سي پنج فوٽ ويڪريون آهن، لنڊيون گهٽيون يا ڪوچا جن ۾ آءٌ گهڙي نه سگهيس مگر جن کي رکو لنگهندي ڏٺم، سي ٻارهن کان ارڙهن انچن تائين ڪشادا آهن. شهر ۾ پنجن لک ماڻهو رهي ٿا سگهن. گهرن تي ٽن کان وٺي پنجن تائين ماڙيون آهن، دڪانن بازارين ۾ جهجهو مال رکيل آهي.

شهنشاهه جو محلات شهر جي پوري وچ ۾ آهي، جتي ٻئي وڏيون سڙڪون اچي ٿيون گڏجن. انهيءٌ جي چوڌاري ٻه فوٽ اتاهين ڀت آهي، جا محلات جي عمارت کان ويهه فوٽ پري آهي. مون کي شهنشاهه جي اجازت هئي ته اها ڀت اورانگهي وڃان،

مگر ائين ڪرڻ سان ضرور ٿلهن کي وڏو نقصان پهچي ها، جيتوڻيڪ پٿيون هڪن پهڻن جون مضبوط جڙيل هيون ۽ چار انچ ٿلهيون هيون. ساڳئي وقت ۾ شهنشاهه جي اها ڏاڍي مرضي به هئي ته آءٌ سندس محلات جو تجمل ڏسان. پر ائين فقط آءٌ ٽن ڏينهن کان پوءِ ڪري سگهيس. اهو سڀ وقت مون پنهنجي چاڪوءَ سان شاهي باغ جي تمام وڏن درختن وڍڻ ۾ لڳايو، جو باغ شهر کان اٽڪل هڪ سؤ يارڊ پري هو.

انهن وڻن مان مون وڏا اسٽول ٻه ٽي ٺاهيا- هر هڪ اٽڪل ٻي فوٽ وڏو هو ۽ اهڙو مضبوط هو، جو منهنجو بار کڻي سگهي. ماڻهن کي وري ٻيو پيرو اطلاع ملڻ کان پوءِ آءٌ وري به شهر مان لنگهي، پنهنجا ٻئي اسٽول هٿن ۾ کڻي محلات ڏي ويس. جڏهن ٻاهرئين دالان جي پاسي وٽ آيس، تڏهن مون هڪڙي اسٽول تي بيهي ٻيو پنهنجي هٿ ۾ کنيو ۽ ڇت جي مٿان لنگهائي، ٻاهرئين ۽ ٻئي ۽ دالان جي وچ ۾ جهڪا اٺ فوٽ ويڪري وٿي هئي، تنهن ۾ رکيم. پوءِ هڪڙي اسٽول تان لانگ ورائي ٻئي تي پير رکيم ۽ پهريون اسٽول ڪنڍي واري لڪڻ سان پنهنجي پٺيان کڻي ورتم.

انهيءَ طرح آءٌ اندرئين دالان ۾ گهڙيس. پوءِ پاسي پر ليٽي پنهنجو منهن وچ وارين ماڙين جي

دريـن وٽ ڌهايم، جي منهنجي لاءِ کولي ڇڏيـون هئائون. اندران جايون اهڙيون سهڻيون ڏسڻ ۾ ٿي آيون جو ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر. اتي مون راڻي ۽ ننڍيا شهزادا ڏٺا، جي پنهنجن پنهنجن جاين ۾ ويٺا هئا ۽ سندن مک خدمتگار سندن آسپاس حاضر هئا. راڻي صاحبه مون کي ڏسي مهربانيءَ جي نظر سان مرڪڻ لڳي ۽ دريءَ مان پنهنجو هٿ ڪڍي مون کي ڏنائين، جو مون چميو.

آزاد ٿيڻ کان انڪل پندرهن ڏينهن پوءِ هڪڙي ڏينهن صبح جو خالکي ڪمن وارو سيڪريٽري فقط هڪڙو نوڪر ساڻ ڪري منهنجي گهر آيو. هن پنهنجي گاڏي پري بيهاري خواهش ڏيکاري ته آءٌ ساڻس ڪلاڪ کن خلاصي صحبت ڪريان. هو ڇڱو ۽ لائق ماڻهو هو ۽ دربار ۾ مون کي گهڻي ڪم آيو هو، تنهنڪري مون اها ڳالهه هڪدم قبول ڪئي. مون چيو ته آءٌ ليٽي پوان ته هو منهنجي ڪن تائين پهچي سگهي. پر هن جي مرضي هئي ته آءٌ هن کي هٿ ۾ کڻي جهليان ته آتي مون سان گفتگو ڪري.

هن پهرين مون کي پنهنجي ڇوٽڪاري جي مبارڪ ڏني، ۽ چيائين ته ”الهيءَ ۾ منهنجو به هٿ هو، پر جي دربار جي هاڻوڪي حالت نه هجي ها، ته جيڪر توکي اهڙو جلد ڇوٽڪارو نه ملي ها. ڇالاءِ جو جيتوڻيڪ ٻاهرين ماڻهن کي اسان جي حالت تمام ڇڱي

ڏسڻ ۾ ٿي اچي، ته ٻه اسان ۾ ٻه وڏيون خرابيون آهن. هڪڙي هيءَ ته ملڪ جي اندر دوطرفي، ناسازي ۽ مخالفت رهي ٿي، ۽ ٻي هيءَ ته ٻاهرئين ملڪ جي هڪڙي زور ڀرئي دشمن جي ڪاهه جو ڊپ ٿو رهي، پهرينءَ خرابيءَ بابت توکي خبر هجي ته گذريل ستر کن مهينن کان هن بادشاهت ۾ ٻن مخالف ڌرين جي وچ ۾ جهيڙو هلندڙ آهي، جن کي 'وڏيون کُڙيون' ۽ 'ننڍيون کُڙيون' ٿا سڏين.

چوڻ ۾ اچي ٿو ته وڏين کُڙين وارا اسان جي قديم قاعدن جي فائدي ۾ آهن. پر انهيءَ هوندي به شهنشاهه رڳو ننڍين کُڙين جي وسيلي ڪم هلائڻ جو پڪو ٺهراءُ ڪيو آهي. توکي معلوم ٿيو هوندو ته سڀ عهدا هو انهن طرف وارن کي ٿو ڏئي. هن جون کُڙيون پڻ دربار وارن جي کُڙين کان تمام ٿورو ته ٻه هڪ ڏُرو ننڍيون آهن، ۽ ڏُرا هڪ انچ جي چوڏهين پتيءَ جي ساپ آهي. انهن ٻنهي طرفن جي وچ ۾ ايتري مخالفت آهي، جو هو هڪٻئي جو نڪي کائين پيئن، نڪي هڪٻئي سان ڳالهائين. وڏين کُڙين وارا تعداد ۾ اسان کان گهڻا آهن، مگر حڪومت سازي اسان جي هٿ ۾ آهي.

"اسان کي اهو ڊپ آهي ته وليعهد صاحب جو لاڙو وڏن کُڙين وارن ڏي آهي. ڏسجي پيو ته هن جي جُتيءَ جي هڪڙي کُڙي ٻي کان ٿورو مٿي آهي، جنهنڪري هلندي هو سنهڪائي ٿو. هاڻي هنن

الدرولي جهيڙن جهڳڙن هوندي اسان کي ٻاسي واري پيٽ بليفسڪو جي بادشاهہ جي ڪاهہ جو ڊپ آهي. اما ٻہ دنيا جي ٻي وڏي بادشاهت آهي ۽ اهڙي وڏي زور ڀري آهي، جهڙي هيءَ.

”تون چوندو آهين تہ دنيا ۾ ٻيون بہ بادشاهتون ۽ رياستون آهن، جن ۾ تو جيڏا وڏي قد جا ماڻهو رهندا آهن، سا ڳالهہ اسان جن ڏاهن کي اعتبار ۾ نٿي اچي. هو ويساهہ ڪن ٿا تہ تون چنڊ مان يا ڪنهن ٻئي تاري مان هيٺ ڪري پيو آهين. يقين آهي تہ تو جيڏا هڪ سؤ ماڻهو ٿوري ئي وقت ۾ ساريءَ بادشاهت جا ميوا ۽ ڍور ڪاٺي چٽ ڪري ڇڏيندا ۽ اسان جا تاريخ نويس، ڇهن هزارن مهينن جا ٻہ، انهن ٻن بادشاهتن، ليليپٽ ۽ بليفسڪو، کان سواءِ ٻيءَ ڪنهن جو ذڪر نٿا ڪن.“

”هالي ٻڌل، هي ٻہ وڏيون بادشاهتون گذريل ڇٽيهن مهينن کان سخت جنگيون ڪنديون آيون آهن. آها جنگ هيٺين سببن ڪري شروع ٿي. سڀ قبول ڪن ٿا تہ ڪانئي کان اڳي، آنن ڀڃڻ جو ڀريون رستو آهي آنهن جي موڪري چيڙي تي زور ڏيڻ. ٻر اسان جي شهنشاهہ جو ڏاڏو جڏهن اڃا ٻار هو، تڏهن آني ڪانئي مهل اڳوڻي دستور موجب جو آنو ڀڳائين، تہ اتفاق سان پنهنجي هڪ آڱر وڍي وڌائين. تنهن تي شهنشاهہ جي ڏاڏي هڪ قاعدو جاري ڪيو تہ سڀ رعيتي ماڻهو آنن جا ننڍيا پاسا ڀڃن، نہ تہ سخت سزا ملندين.“

”ماڻهن کي انهيءَ قاعدي جي نسبت ۾ اهڙو سخت اعتراض هو، جو اسان جا تاريخ نويس چون ٿا ته انهيءَ ڪري ڇهه فساد برپا ٿيا، انهن مان هڪڙي ۾ شهنشاهه مارجي ويو ۽ ٻيو تخت تان لاٿو ويو. اهي اندروني جنگيون بليفسڪو جي بادشاهن جي چور تي ٿينديون هيون. جڏهن اهي بند ڪيون ويون، تڏهن ڏوهاري هميشه انهيءَ ملڪ ڏي ڀڄي ويندا هئا. حساب ڪيو ويو آهي ته يارهن هزارن ماڻهن آنا ننڍي پاسي کان نه ڀڳا، پر موت قبول ڪيائون.

”هاڻي وڏي پاسي کان ڀڄڻ وارن ڀڳلن ماڻهن بليفسڪو جي دربار ۾ ايترو مان لڌو آهي ۽ انهن کي هن ملڪ جي خانگي طرفدارن کان ايتري مخفي مدد ملي آهي، جو گذريل ڇٽيهه مهينن ۾ ٻنهي بادشاهتن جي وچ ۾ سخت لڙايون پئي ٿيون آهن، جن ۾ ڪڏهن هڪڙي فتحياب پئي ٿي آهي، ۽ ڪڏهن ٻي. انهيءَ وچ ۾ اسان جا چاليهه وڏا جهاز ناس ٿي ويا آهن. ننڍن جهازن جو ته ڳاڻاٽو ئي ڪونهي. تنهن کان سواءِ ٽيهه هزار چونڊيل سپاهي ۽ خلاصي مارجي ويا آهن. دشمن کي ته اسان کان وڌيڪ نقصان پهتو آهي. انهيءَ هوندي به هاڻ هنن بيشمار جهاز تيار ڪيا آهن ۽ اسان تي ڪاهه ڪرڻ وارا آهن. اسان جي شهنشاهه جو منهنجي همت ۽ طاقت ۾ گهڻو ڀروسو آهي. هن مون کي حڪم ڏنو آهي ته هي سڀ احوال تو کي ٻڌايان.“

مون سيڪريٽريءَ کي چيو تہ ”شهنشاهہ کي منهنجون بندگيون ڏجو ۽ چئجو تہ آءٌ پرديسي ماڻهو آهيان، تنهنڪري آءٌ ڀانيان ٿو تہ مون کي مناسب ناهي تہ ٻين جي وچ ۾ دست اندازي ڪريان. پر آءٌ شهنشاهہ ۽ سندس ملڪ بچائڻ لاءِ سڀني ڪاهہ ڪندڙن سان وڙهڻ لاءِ تيار آهيان، پوءِ جي انهيءَ ۾ منهنجو ساهہ وڃي، تہ حرڪت ڪانهي.”

—*—

باب پنجون

ڪئپٽن گليور سڀ جنگي جهاز پڪڙي ٿو

بليفسڪو جو ملڪ هڪڙو ٻيٽ آهي، جو لليپٽ جي اتر-اوڀر ڏي آهي. ٻنهي جي وچ ۾ هڪڙي ڪاري آهي، جا اٺ سؤ يارڊ ڪشادي آهي. مون اڃا اها ڪين ڏٺي هئي، ۽ جڏهن ڪاهه ٿيڻ جي ارادي جي خبر پئي هيم، تڏهن آءٌ ڄاڻي ٻجهي انهيءَ پاسي جي ڪناري ڏي نٿي ويس، انهيءَ ڏپ کان ته دشمن جا جهاز، جن کي اڃا منهنجي خبر نه پئي هئي، سي متان ڏسي وٺن. جنگ هلندي ٻنهي ملڪن جي وچ ۾ آمدرفت ڪرڻ جي سخت منع ٿيل هئي، ۽ حڪم ڀڃڻ واري کي موت جي سزا ملئي هئي. شهنشاهه جي ڪنهن به جهاز کي انهيءَ پاسي وڃڻ جي موڪل نه هئي.

مون شهنشاهه کي دشمن جي سڄي جهازن پڪڙڻ جي رٿ بيان ڪري ٻڌائي. جاسوسن اسان کي پڪي خبر ڏني هئي ته جهاز بندر تي سڻائي واءَ جي انتظار ۾ تيار ٿيا بيٺا آهن. آزمودگار خلاصين کان ڪاريءَ جي عمق بابت اسان پڇا ڪئي هئي جو هنن گهڻائي

پيرا انهيءَ جي ماپ ڪئي هئي. هنن چيو ته وچ ۾ وير چڙهڻ وقت اها ستر ڪنگلف اونهي هئي، يعني اٽڪل ڇهه فوٽ. پيا پاگا گهٽ گهٽ ته پنجاهه ڪنگلف هئا.

آءٌ بليفسڪو جي آمهون سامهون اتر اوڀرندي واري ڪناري ڏي هليس. اتي هڪڙيءَ ٽڪريءَ جي پٺيان ليٽي، مون پنهنجي ننڍي دوربيني ڪڍي ڏٺو ته دشمن جا جهاز لنگر هڻيو بيٺا هئا ۽ سڀئي اٽڪل پنجاهه هئا. انهن کان سواءِ سامان کڻڻ جون گهڻيون ٻيڙيون هيون. پوءِ آءٌ موٽي پنهنجي گهر آيس ۽ حڪم ڏنم ته "گهڻا ۽ مضبوط رسا ۽ لوهه جون سيخون مون کي آڻي ڏيو." اهي آنديائون. رسو سوئيءَ جي ڌاڳي جيترو ٿلهو هو ۽ لوهه جون سيخون ڊيگهه توڙي قد ۾ اُن جي ڪم جي سُئن جيڏيون هيون.

سوئيءَ کي ٽيڻو ڪري مون مضبوط رسو ڪيو ۽ ساڳيءَ طرح سوئا به ٽي گڏي وٽي مضبوط ڪيم ۽ انهن جون چهنبون موڙي ڪنڍي وانگي ڪري ڇڏيم. پوءِ پنجاهه اهڙيون ڪنڍيون پنجاهه اهڙن رسن ۾ وجهي وري به اتر اوڀرندي واري ڪناري ڏي ويس ۽ پنهنجو ڪوٽ ۽ جوتا ۽ جوراب لاهي پنهنجي چمڙي جي صدريءَ ۾ وڃي سمنڊ منجهه گهڙي پيس. وير چڙهڻ ۾ اڃا اٽڪل اڌ ڪلاڪ پيو هو. جيترو تڪڙو هلي سگهيس اوترو تڪڙو هلي وچ ۾ اٽڪل ٽيهن وارڊن

تائين ترسيس، تان جو پير وڃي وري هن پر سُڪيءَ تي لڳو. اڌ ڪلاڪ جي اندر آءٌ دشمن جي جنگي جهازن تائين وڃي پهتس.

دشمن جا سپاهي مون کي ڏسي اهڙو ڊڄي ويا، جو جهازن تان ٽپي تري ڪناري تي ويا، جتي ٽيهن هزارن کان گهٽ ماڻهو نه هوندا. پوءِ مون پنهنجا رسا ڪڍيا ۽ هر هڪ جهاز جي ڇهنب وٽ ٽنگ ۾ ڪنڍي اٽڪائي سڀ رسا گڏي انهن جا ڇيڙا ڪٺي ٻڌم. جيسين مون اهو ڪم پئي ڪيو، تيسين هنن ڪيترائي هزار تير ڇوڙيا، جن مان گهڻا مون کي هٿن ۽ منهن ۾ لڳا. انهيءَ سخت ايذاءَ کان سواءِ، هنن منهنجي ڪم ۾ ٻه گهٽي حرڪت ڪئي. مون کي گهڻو ڊپ پنهنجي اکين جو هو، ۽ جي انهيءَ مهل انهن جي بچاءَ جي تجويز اوچتي دل ۾ نه اچيم ها ته جيڪر آهي وڃايان ها.

پڻ ڪن ننڍڙين ضروري شين سان گڏ مون پنهنجي عينڪ ٻه گجهي کيسي ۾ لڪائي ڇڏي هئي. اهي سڀ شيون شهنشاهه جي تلاش ڪندڙن عملدارن جي نظر نه چڙهيون هيون، جيئن مون مٿي به چيو آهي. اها عينڪ مون ڪڍي پنهنجي نڪ تي مضبوط ڪري ٻڌي ڇڏي، ته پل اکيون بچيل رهن. پوءِ بهادريءَ سان آءٌ پنهنجي ڪم ۾ لڳس ۽ دشمن جي تيرن جي ڪا به پرواهه ڪانه ڪيم. ڪيترائي تير عينڪ جي

شيشن کي لڳا، پر انهن کي هيڏي هوڏي چورڻ کان سواءِ ٻيو نقصان نه پهچايائون.

جڏهن سڀ ڪنڊيون انڪائي رهيس، تڏهن رسن جي ڳنڍ هٿ ۾ جهلي ڇڪڻ لڳس، پر هڪڙو جهاز به نه چريو، ڇا لاءِ جو اهي لنگرن سان مضبوط ٻڌل هئا. اهو وڏيءَ بهادريءَ جو ڪم اڃا منهنجي لاءِ رهيو پيو هو. تنهنڪري رسو ڪٽي ڇڏيم، ڪنڊيون انهن ئي جهازن ۾ لڳيون پيون هيون. ڪپ سان اهي رسا وڍي وڌم جي لنگرن سان ٻڌل هئا. انهيءَ ڪم ڪندي مون کي انڪل ٻه سؤ تير منهن ۽ هٿن ۾ لڳا. تنهن کان پوءِ رسن جي گڏيل ڳنڍ هٿ ۾ جهلي وٺي ڇڪيم ته آسانيءَ سان دشمن جا پنجاهه ئي وڏا جهاز منهنجي پٺيان هليا آيا.

بليفسڪو جي ماڻهن کي منهنجي آزاديءَ جي ڪابه خبر ڪانه هئي، سي ٻهريائين ته حيران ٿي ويا. هنن مون کي رسا وڍيندي ڏٺو هو ۽ ڀانيو هئائون ته هي رکو جهازن کي پنهنجي منهن ٽاڪڻ لاءِ ڇڏي ڏيندو، جي شايد پاڻ ۾ لڳندا ۽ ٽهڪندا. پر جڏهن هنن ڏٺو ته سڀ جهاز ترتيبوار پيا هلن ۽ معلوم ڪيائون ته آءٌ سيني کي ڇڪيندو وڃان، تڏهن ڏک ۽ نااميديءَ ۾ اهڙيون رڙيون ڪرڻ لڳا، جي خيال ڪرڻ ۽ بيان ڪرڻ کان ٻاهر آهن.

جڏهن آءٌ خطري جي جاءِ کان نڪري ٻاهر ٿيس تڏهن ٿورو ترسي منهن ۽ هٿن مان تير ڪڍيم. پوءِ

انهيءَ هنڌ ٿورو مرهم رکيم، جو پريندي ڀڄڻ وقت مون کي ڏنو هئائون، جيئن مون مٿي چيو آهي. پوءِ عينڪ لاهي ڇڏيم ۽ ڪلاڪ کن آرام ڪيم. جڏهن وير ذرو هيٺ پئي ٿي، تڏهن جهاز کڻي لليپٽ جي شاهي بندر تي صحيح سلامت اچي پهتس.

شهنشاهه پنهنجي ساريءَ درٻار سميت ڪناري تي بيٺو هو، ته ڏسي ته منهنجي ڪوشش جو ڪهڙو نتيجو ٿو نڪري. هنن ڏٺو ته جهاز اڌ گهيري ۾ هليا اچن، پر مون تي هنن جي نظر ڪانه پئي، جو آءٌ آرهه تائين پاڻيءَ ۾ هوس. جڏهن آءٌ ڪاريءَ جي وچ ڌاري آيس ۽ ڳچيءَ تائين پاڻيءَ ۾ اچي ويس، تڏهن هنن کي ڏاڍو ڏک ۽ انتظار ٿيڻ لڳو، جو ڄاتائون ته آءٌ ٻڏي ويس ۽ دشمن جا جهاز وڙهڻ لاءِ ڪاهيندا اچن. پر مون کي اڳتي ڪاري ويئي تانگهي ٿيندي ۽ آءٌ اچي ڪين ويجهو ٿيس ۽ هو منهنجو ڳالهائڻ ٻڌي سگهن جهڙا هئا. تڏهن مون کي ڏسي هنن جو انتظار لٿو. مون جهازن جي رسن جي ڪنڍي مٿي ڪري وڏي سڏ چيو ته ”خدا شل لليپٽ جي زور واري بادشاهه کي وڏي حياتي ڏئي!“ جڏهن آءٌ وڃي ڪناري تي چڙهيس، تڏهن شهنشاهه نهايت گهڻي خوشيءَ سان مون کي گڏيو ۽ اتي جو اتي

مون کي "ترڊاڪ" جو لقب ڏنائين، جو هنن ۾ هڪڙو وڏو خطاب آهي.

شهنشاهہ مون کي چيو تہ "دشمنن جا باقي جيڪي جهاز آهن، سي سڀ ڪنهن ٻئي وقت کهلي اچجئين." اهي بادشاهہ اهڙا طمع وارا آهن، جو سندن مرضي آهي تہ لليپٽ ۽ بليفسڪو جي سڄي بادشاهت ڳڌجي هڪڙي ٿي وڃي، جو پوءِ پنهنجي طرفان رکيو ڪي نواب يا فرمانفرما مقرر ڪري آسانيءَ سان اتان جو ڪاروبار هلائي سگهن. هن جي مرضي هئي تہ آنن جي وڏي پاسي ڀڃڻ وارا سڀ فسادي، جي شهر ڇڏي ويا هئا، تن کي ماري ناس ڪري ڇڏي، ۽ انهن ماڻهن کي اهڙي لاچار ڪري، جو هو پنهنجا آنا ننڍي پاسي کان ڀڃن، جنهنڪري ساريءَ شهنشاهت جو هو ٿي هڪڙو شهنشاهہ ٿيندو.

پر مون هن کي الهيءَ ارادي تان لاهڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ صاف طرح ٻڌايو تہ "بهادر ۽ آزاد ماڻهن کي غلام ڪرڻ ۾ آءٌ مدد نہ ڏيندس،" ۽ جڏهن انهيءَ ڳالهہ بابت مشيرن جي وچ ۾ بحث هليو، تڏهن جيڪي عقل ۽ سمجهہ وارا وزير هئا، سي منهنجي راءِ سان شامل ٿيا.

هيءَ جا پنهنجي راءِ مون همت ڪري ظاهر ڪئي، سا شهنشاهہ جي راءِ ۽ رٿ جي اهڙو برخلاف هئي، جو الهيءَ ڪري هو مون کي ڪڏهن معاف ڪري

نہ سگهيو. هن مشيرن جي مجلس ۾ بہ اشاري سان اها ڳالهہ ڏيکاري، جو مون کي چيائين تہ ”عقل وارن مشيرن سان ڪي مسات ڪري ويٺا، جنهن سان هو منهنجي راءِ سان شامل ڏسڻ ۾ ٿا اچن.“ پر پيا، جي منهنجا دشمن هئا، سي منهنجي ٿورڙي تعريف بہ برداشت ڪري نہ سگهيا. انهيءَ وقت کان ولي شهنشاهہ ۽ منهنجي مخالف ڪيترن وزيرن جي وچ ۾ منصوبا ٿيڻ لڳا، جي ڀن مهينن جي اندر ظاهر ٿيا ۽ جن مان اهو امڪان ڏسڻ ۾ ٿي آيو تہ مون کي ماري چٽ ڪري ڇڏيندا. بادشاهن جي ڪيتري بہ ڪئي خدمت چاڪري ڪجي، پر جي هنن جي مرضيءَ جي برخلاف ڪي ڪئي ڪبو، تہ آها سڀ خدمت برباد ٿيو وڃي.

انهيءَ مهم کان اٽڪل ٽي هفتا پوءِ، بليفسڪو مان ڪي وڪيل آيا، جن صلح ڪرڻ لاءِ درخواست ڪئي. سگهو ئي صلح ڪيو ويو، جنهن جا شرط شهنشاهہ جي لاءِ تمام فائدي وارا هئا. انهن جي تفصيل ڀڌڻ مان پڙهندڙ کي تڪليف ٿيندي، تنهنڪري هتي بيان ڏيڻ اجايو آهي. مڙئي ڇهہ وڪيل هئا ۽ ساڻن اٽڪل پنج سؤ ماڻهو هئا. هو ڏاڍي تجمل سان شهر ۾ آيا، ۽ هنن کي سندن بادشاهہ جي شان وٽان ۽ ڪم جي حالت موافق مرحبا ڪئي ويئي.

جڏهن عهدنامو پورو ٿيو. تڏهن بليفسڪو جي وڪيلن مون سان اچي ملاقات ڪئي، ڇا لاءِ جو مون

انهيءَ ڪر ۾ هنن جي گهڻي خيرخواهي ۽ طرفداري ڪئي هئي، ۽ هنن مون کي معتبر شمار ڪري ڪيو، ۽ خانگي طرح ماڻهن کان هنن کي خبر پيئي هئي ته آءٌ سندن خيرخواهه آهيان. پهريائين هو منهنجي بهادريءَ ۽ مهربانيءَ جي تعريف ڪرڻ لڳا، پوءِ مون کي هنن پنهنجي بادشاهه جي طرفان پنهنجي ملڪ ڏي اچڻ جي دعوت ڏني، ۽ چيائون ته "اچي اسان کي پنهنجي بي انداز طاقت جون ڪي ثابتيون ڏيئي ڏيکار، جو انهيءَ بابت اسان حيرت جهڙيون ڳالهيون ٻڌيون آهن." انهيءَ ۾ سون هنن کي راضي ڪيو، پر جيڪي ڪم ڪيم، تنهن جي تفصيل ڏيڻ سان پڙهندڙن کي تڪليف نه ڏيندس.

جڏهن ڪجهه وقت تائين مون هنن کي خوش ڪيو ۽ حيرت ۾ وڌو، تڏهن مون چيو ته "منهنجا گهڻا نياز پنهنجي بادشاهه کي ڏجو، جنهن جي ليڪن جي تعريف ساري جهان ۾ پکڙيل آهي. اميد آهي ته پنهنجي ملڪ ڏي رواني ٿيڻ کان اڳي آءٌ اوهان جي بادشاهه جي قدمبوسي ڪري ويندس."

انهيءَ موجب پٺي وقت جڏهن مون شهنشاهه جي ملاقات جو شرف حاصل ڪيو، تڏهن کانئس بليفسڪو جي بادشاهه سان ملاقات ڪرڻ جي اجازت گهريم.

هن اجازت ڏني، مگر مون صحيح ڪيو ته ڏاڍي رنج سان ڏنائين. پر انهيءَ جو سبب آءٌ معلوم ڪري

نہ سگهيس. مگر نيٺ مخفي طرح هڪڙي شخص کان مون کي معلوم ٿيو تہ شاهي خزانچي ۽ اميرالبحر شهنشاهہ جي ڪن تي وڏو هو تہ مون بليفسڪو جي وڪيلن سان رستو رکيو آهي ۽ سندس برخلاف آهيان. پر آءٌ يقين سان چوان ٿو تہ انهيءَ تهمت کان آءٌ آزاد هوس. انهيءَ وقت کان وٺي پرڏيهي بادشاهن ۽ وزيرن جي وسيلي گفتگو ٿي ڪئي. انهن ٻنهي ملڪن جون ٻوليون اهڙيون علحديون هيون، جهڙيون يورپ جي ڪن ٻين ملڪن جون آهن. هر هڪ ملڪ جا ماڻهو پنهنجي ٻوليءَ جي قدامت ۽ خوبصورتي ۽ پڪائيءَ جو فخر ڪندا هئا. انهيءَ هوندي بہ اسان جي شهنشاهہ، جو هنن جي جهازن پڪڙڻ سان فتح حاصل ڪئي هئي ۽ هنن تي قابض پيو هو، تنهنڪري زور ڪري هنن تي بہ ليليپٽ جي ٻولي ڳالهائڻ جو بار رکيو هئائين.

پر ايترو قبول ڪرڻ گهرجي تہ ٻنهي بادشاهتن جي وچ ۾ ايتري آمدرفت ۽ سوداگري هلندي هئي ۽ اتي جي دستور موجب شريف ۽ دولتمند ماڻهو دنيا ڏسڻ ۽ ماڻهن سان واقفيت رکڻ ۽ اخلاق سڌارڻ لاءِ ايترا پنهنجا جوان ماڻهو هڪ ٻئي جي ملڪ ڏي موڪليندا هئا، جو اهڙا ڪي وڏا ماڻهو يا سوداگر يا خلاصي ڪنارن تي رهڻ وارا ٿورا هوندا، جي ٻنهي زبانن ۾ گفتگو ڪري نہ سگهندا هوندا. اها ڳالهہ مون کي تڏهن معلوم ٿي، جڏهن پوءِ آءٌ بليفسڪو جي شهنشاهہ

جي سلام تي ويس. جيتوڻيڪ منهنجن دشمنن جي بدخواهيءَ ۽ وير ڪري، مون تي گهڻيون مشڪلاتون ۽ مصيبتون آيون هيون، ته به منهنجي انهيءَ ٻاهي وڃڻ مان مون کي گهڻو فائدو پهتو ۽ سک حاصل ٿيو، جيئن هيٺ موقعي تي آءٌ بيان ڪندس.

باب ڇهون

گليور لليپٽ ڇڏي ٿو

هن بادشاهت ڇڏڻ جو بيان ڏيان، تنهن کان اڳي پڙهندڙ کي خبر ڏيڻ مناسب آهي ته منهنجي برخلاف ٻن مهن کان هڪڙو منصوبو لڪچوريءَ ۾ ٻڌي لهيو. هيستائين عمر ۾ مون ڌارين ملڪن جي بادشاهن وٽ نه گذاريو هو، تنهنڪري انهن جي مون کي ڪابه خبر ڪانه هئي، جو پنهنجي حالت ۽ وسعت ڪري انهن وٽ رهڻ جي مون کي لياقت ڪانه هئي. وڏن وڏن بادشاهن ۽ اميرن جي مختلف طبيعتن بابت مون پڙهيو گهڻو ئي هو، پر اها اميد مون کي نه هئي ته انهيءَ جو خراب نتيجو آءٌ ههڙي پرانهين ملڪ ۾ ڏسندس، جتي منهنجي سمجهه موجب يورپ جي قاعدن کان بلڪل علحدا قاعدا جاري هئا.

مون اجاڻ بليفسڪو جي شهنشاهه ڏي وڃڻ جي تياري ٿي ڪئي، ته هڪڙو وڏو امير، جنهن تي بادشاهه جي مٿس ڪاوڙجڻ مهل مون گهڻا احسان ڪيا هئا، سو رات جو بند ڏيل ڪرسيءَ ۾ لڪچوريءَ منهنجي گهر آيو، ۽ ڳالهه ٻڌائڻ کان سواءِ اندر لنگهي آيو.

ڪرسي ڪڍڻ وارا هليا ويا، ۽ مون امير کي ڪرسيءَ سميت ڪڍي پنهنجي وڏي ڪوٽ جي کيسي ۾ وڌو. تڏهن مون پنهنجي هڪڙي معتبر نوڪر کي چيو ته ”ماڻهن کي ٻڌاءِ ته آءٌ بيمار آهيان ۽ ستو پيو آهيان.“ پوءِ مون پنهنجي گهر جو در بند ڪيو ۽ ڪرسي کيسي مان ڪڍي ميز تي رکيم، جيئن هميشه ڪندو هوس ۽ پوءِ الهيءَ جي پاسي ۾ ويهي رهيس. امير ڏاڍي خيال ۾ ڏسڻ ۾ آيو، ۽ جڏهن مون انهيءَ جو سبب پڇيس، تڏهن هن مون کي ٻڌايو ته ”شهنشاهه پنهنجن مشيرن ۽ اميرن سان صلاح ڪري اهو حڪم ڪڍيو آهي ته دغا ڪرڻ جي ڪري تنهنجون اکيون ڪڍائي. ٽن ڏينهن جي اندر سيڪريٽري تنهنجي گهر ايندو ۽ توکي حڪم پڙهي ٻڌائيندو.“

ٿورو وقت انهيءَ ڳالهه تي ويچار ڪري مون دل ۾ هڪڙو ٺهراءُ ڪيو، جنهن لاءِ شايد مون تي واجبي طرح الزام اچي سگهندو. آءٌ قبول نٿو ڪريان ته منهنجي اٻهرائيءَ ۽ بي تجربي هئڻ جي ڪري ئي مون پنهنجون اکيون بچايون ۽ پنهنجي آزادگي حاصل ڪئي. جيڪڏهن مون کي انهيءَ وقت بادشاهن ۽ وزيرن جي طبيعتن جي خبر هجي ها، جيئن پوءِ مون کي گهڻن ٻين بادشاهن ۽ اميرن جون به معلوم ٿيون، ۽ جي مون کي خبر هجي ها ته مون کان به وڌن ڏوهارين کي ڪهڙيون سزائون ٿيون ملن، ته جيڪر آءٌ خوشيءَ سان اهڙي هلڪي سزا قبول ڪريان ها.

پر جوانيءَ جي آهرائيءَ ڪري ۽ شهنشاهه جا مون کي بليفسڪو جي بادشاهه وٽ وڃڻ جي اڳهين اجازت ڏني هئي، تنهن موجب، مون وڃڻ جو پڪو ٺهراءُ ڪيو، ۽ انهن ڏينهن گذرڻ کان اڳيئي پنهنجي دوست سيڪريٽري، ڏي هڪڙو خط موڪليم، جنهن ۾ لکيومانس ته مون پڪو ارادو ڪيو آهي ته اڄ آءٌ بليفسڪو ڏي روانو ٿيندس.

هن جي جواب لاءِ به نه ترسيس، ۽ آئي پيٽ جي انهيءَ پاسي ويس، جتي اسان جا جهاز بيٺا هئا. اتي هڪڙو وڏو جنگي جهاز پڪڙي، انهيءَ جي چوٽيءَ ۾ ڪٺي هڪڙو رسو ٻڌم. لنگر ڪڍي، پنهنجا ڪپڙا لاهي، ڪڇ ۾ جيڪو مٿان وڃڻ جو ڪٿو هوم، سو به ڪپڙن سميت گنڍڙي ڪري، ڪڍي انهيءَ جهاز ۾ رکيم: پوءِ انهيءَ کي ڇڪي اتي هليس. ڪٿي پاڻيءَ ۾ پنڌ ڀڃي ڪيم، ڪٿي تريس ٿي. اٺين ڪندي آءٌ نيٺ بليفسڪو جي شاهي بندر تي آيس، جتي گهڻي وقت کان ماڻهو منهنجي لاءِ منتظر بيٺا هئا.

هنن مون کي ٻه سونها ڏنا ته وڏي شهر ڏي وٺي هلن، جنهن جو نالو به بليفسڪو آهي. مون انهن سونهن کي هٿ ۾ ڪيو. جڏهن شهر جي وڏي در کان ٻن سون ٻارڊن جيتري پنڌ تي آيس، تڏهن مون هنن کي چيو ته "هاڻي وڃي هڪڙي سيڪريٽريءَ

کي منهنجي اچڻ جو پڌايو، ۽ چيو ته آءٌ شهنشاهه جي حڪم جو منتظر ٿيو ويٺو آهيان." ڪلاڪ کن جي اندر جواب آيو ته شهنشاهه پنهنجي شاهي ڪٽنب ۽ اميرن وزيرن سميت منهنجي مرحبا ڪرڻ لاءِ ٿو اچي. آءٌ سؤ يارڊ سندن لاءِ اڳيرو ويس.

شهنشاهه ۽ سندس عملو گهوڙن تان لهي پيو ۽ راڻي ۽ سندس خدمتگاريون گاڏين مان لٿيون. مون ڏٺو ته هنن کي ڪو ڊپ يا فڪر ڪونه هو. مون شهنشاهه کي عرض ڪيو ته "آءٌ پنهنجي ڪيل انجام موجب آيو آهيان ۽ مون کي پنهنجي ڊٺيءَ يعني شهنشاهه اجازت ڏني آهي ته حضور جهڙي زبردست شهنشاهه جي ملاقات جو شرف حاصل ڪريان ۽ وس آهر اهڙي خدمت چاڪري ڪريان، جا پنهنجي بادشاهه ڏانهن فرض جي ادائي ۽ نمڪ حلاليءَ سان موافق هجي." مون پنهنجي نسبت ۾ پنهنجي شهنشاهه جي ناراضپي جو ذڪر ذرو به نه ڪيو، ڇا لاءِ جو اجا انهيءَ بابت مون کي ڪابه ڪي خبر ڪانه ملي هئي، ۽ تنهنڪري چڻ ته آءٌ انهيءَ بابت غير واقف هوس. مون کي پڪ هئي ته شهنشاهه کي انهيءَ ڳجهه جي ڪابه خبر نه هوندي، جو آءٌ سندس وس کان ٻاهر هوس. پر سگهو ئي معلوم ٿيو ته انهيءَ طرح خيال ڪرڻ ۾ مون غلطي ڪئي هئي.

هن ٻئي شهنشاهه وٽ منهنجي ڪهڙي مرحبا ٿي، تنهن جي بيان ڏيڻ مان آءٌ پڙهندڙ کي تڪليف نه

ڏيندس. اها اهڙي وڏي بادشاهه جي مهربانيءَ ۽ شان وٽان هئي. گهر ۽ بستري جي لاءِ جيڪي مون کي مشڪلاتون پيش آيون، تنهن جو به ذڪر نه ڪندس. مون کي لاچار پنهنجو ڪٽو ويڙهي زمين تي سمهڻو پيو.

منهنجي اتي پهچڻ کان ٽي ڏينهن پوءِ، ٻيٽ جي اتر-اوڀرندي ڪناري تي گهمندي، سمنڊ ۾ ڏيڍ ميل پنڌ تي مون کي هڪڙي شئي ڏسڻ ۾ آئي، جا اونڌي ٻيڙيءَ وانگي نظر ٿي آئي. مون پنهنجا جوتا ۽ جوراب ڪڍي لاٿا ۽ ٻن ٽن سون يارڊن تائين اندر پاڻي ۾ هليو ويس. ڏٺم ته اها شئي وير جي زور سان وڃي ويجهي پوندي. تڏهن صاف معلوم ٿيم ته سچي پچي اها ٻيڙي آهي، جا مون ڀانيو ته ڪنهن جهاز تان طوفان جي زور سان ڇڄي آئي آهي. تنهن تي هڪدم آءٌ موٽي شهر ۾ آيس، ۽ شهنشاهه کي چيم ته جنگي جهازن جي ٻڪرڻ کان پوءِ جيڪي ڏکيا جهاز بچيا آهن، تن مان مون کي ويهه ڏيو ۽ ٽي هزار خلاصي به ڏيو ۽ انهن جي مٿان نائب امير البحر به مقرر ڪري ڏيو.

اهي جهاز، جيسين آءٌ سنڌو ڪناري تي وڃي تيسين ڦري انهيءَ هنڌ آيا جتي مون ٻرپندي ٻيڙي ڏٺي هئي. مون ڏٺو ته وير انهيءَ کي اچا به ويجهو آندو هو. سڀني خلاصين کي رسا ڏنا ويا، جي مون

اڳئي ونئي مضبوط ڪيا هئا. جڏهن جهاز اچي پهتا تڏهن مون پنهنجا ڪپڙا لاٿا ۽ پاڻيءَ ۾ پنڌ ڪري جتي پيڙي بيٺي هئي، انهيءَ ڪان سؤ ياردن جي اندر آيس، پوءِ تري انهيءَ تائين پهتس.

خلاصين رسي جو ڇيڙو مون کي اڇلائي ڏنو، جو مون پيڙيءَ جي آڳيل ۾ هڪڙي ٽُنڪ ۾ کهيڙائي ٻڌي ڇڏيو، ۽ رسي جو ٻيو ڇيڙو وري هڪڙي جنگي جهاز سان ٻڌي ڇڏيم. پر مون ڏٺو ته منهنجو پورهيو سڀ اجايو ٿيو، ڇا لاءِ جو پاڻي تار هو، تنهنڪري آءٌ ڪوبه ڪم ڪري نه سگهيس. لاچار ٿي تري پيڙيءَ جي پٺيان وڃي انهيءَ کي هڪڙي هٿ سان اڳتي ڌڪڻ لڳس. وير سٺائي هئي، تنهنڪري ايترو وڌي آيس، جو ڪاڏي پاڻيءَ کان ٻاهر جهلي ۽ پير زمين تي رکي سگهيس. ٻه يا ٽي منٽ ساهي کڻي، پيڙيءَ کي وري ٻيو ٺيلهو ڏنم. نيٺ ڌڪي ڌڪي ايڏي پاڻيءَ ۾ آندومانس، جو منهنجن بغلن تائين ٿي آيو.

مشڪل ڪم لهي ويو، تنهنڪري هاڻ مون پنهنجا ٻيا رسا ڪڍيا، جي هڪڙي جهاز ۾ ڍير ٿيا رکيا هئا. انهن کي ٻهرين پيڙيءَ سان ٻڌم ۽ پوءِ ٻين نون جهازن سان ٻڌم، جي مون کي ڏنا ويا هئا. واءُ سٺائو هو ۽ خلاصين ڇڪ ڏنا ۽ مون زور لاتو. انهيءَ طرح اسين ڪناري کان چاليهن ٻاردن تائين

آيا سين. جڏهن وير لٿي تڏهن آءٌ سڱڪيءَ تي پنڌ ڪري ٻيڙيءَ وٽ آيس. ٻن هزارن ماڻهن جي مدد سان رسن ۽ ڪلن جي وسيلي مون ٻيڙيءَ کي اٿلائي سنئون ڪيو ۽ ڏٺم ته انهيءَ کي ڪو گهڻو نقصان نه پهتو آهي.

ڪهڙين مشڪلاتن سان مون انهيءَ ٻيڙيءَ کي بليفسڪو جي شاهي بندر ۾ آندو، تن جي بيان ڪرڻ سان آءٌ پڙهندڙن کي تڪليف نه ڏيندس. انهيءَ لاءِ مون کي ڪي وڏا ونجهه ها ڳن جوڙڻا پيا، جن تي ڏهه ڏينهن تمام محنت ٿي هئم. جڏهن آءٌ اتي آيس، تڏهن ماڻهن جا گوڙ اچي ڪٺا ٿيا ۽ ههڙو وڏو جهاز ڏسي عجب ۾ پئجي ويا. مون شهنشاهه کي چيو ته "آءٌ نصيب وارو آهيان، جو هيءَ ٻيڙي مون کي هٿ آئي آهي. اها مون کي ڪنهن هنڌ ڪٿي ويندي، جتان آءٌ پنهنجي وطن ڏي موٽي وڃي سگهندس. مون عرض ڪيم ته مون کي وڃڻ جي موڪل به ڏني ۽ ماڻهن کي حڪم به ڏني ته مون کي ٻيڙيءَ جي تيار ڪرڻ ۾ ضروري سامان موجود ڪري ڏين." ٿوريءَ تڪليف ڏيڻ کان پوءِ هن اجازت ڏني.

انهيءَ وچ ۾ آءٌ حيران هوس، ته ڪهڙي سبب اسان جي شهنشاهه ڪوبه پيغام مون ڏي بليفسڪو ۾ ڪونه موڪليو. پر پوءِ خانگي طرح مون کي سنڌس منصوبن جي ڪل پئي هئي. هن سمجهيو ٿي ته سندس

اجازت ۽ پنهنجي ڪيل انجام موجب آءٌ فقط بليفسڪو ڏي گھمڻ ويو آهيان، جو دربار وارن کي به ايتري خبر هئي. هن چاتو ٿي تہ اتي جي بادشاھہ سان ملاقات ڪرڻ کان پوءِ ٿوري ئي عرصي ۾ موٽي ايندس. پر جڏهن مون گھٽا ڏينهن لڳايا، تڏهن البت بي آرام ٿيڻ لڳو. خزانچيءَ ۽ ٻين منهنجن دشمنن سان صلاح ڪرڻ کان پوءِ هڪڙو آبروءَ وارو ماڻهو مون ڏي موڪليو ويو، ۽ جيڪو تهمتنامو مون تي جوڙيو هئائون تنهن جو نقل قلم وار به ڏياري موڪليو هئائون. انهيءَ وڪيل کي اهو حڪم هو تہ بليفسڪو جي بادشاھہ کي ٻڌائي تہ سندس شهنشاھہ گھڻي مهرباني ڪري منهنجي لاءِ فقط ايتري سزا مقرر ڪئي آهي تہ منهنجون اکيون ڪڍي ڇڏجن، جو آءٌ انصافي محڪمي کان لنائي ڀڄي آيو آهيان، ۽ جي آءٌ ٻن ڪلاڪن جي اندر موٽي نہ ويندس تہ منهنجو مرداڪ جو خطاب موٽي ورتو ويندو ۽ مون کي دغاباز ۽ باغي شمار ڪيو ويندو. وڪيل هيترو به چيو تہ جي بليفسڪو جو شهنشاھہ ڀانئي تہ ٻنهي ملڪن جي وچ ۾ صلح رهي، تہ هڪدم منهنجا هٿ پير ٻڌائي، دغابازيءَ جي سزا ڀوڳڻ لاءِ مون کي لليپٽ ڏي ڏياري موڪلي.

بليفسڪو جي شهنشاھہ ٽن ڏينهن جي صلاح مشورن کان پوءِ گھڻيءَ عذرخواهيءَ ۽ ٻهاني جو جواب ملن

لفظن ۾ ڏياري موڪليو. اهو هي هو تہ "هن جبل جهڙي ماڻهوءَ کي ڇڏي موڪلڻ بلڪل ناممڪن آهي، جيئن اوهان کي معلوم هوندو. جيتوڻيڪ هن منهنجا سڀ جهاز پڪڙي ورتا آهن، تہ بہ صلح ڪرائڻ ۾ هن گهڻي مدد ڏني آهي، تنهنڪري آءٌ هن جو احسانمند آهيان. اميد آهي تہ اوهين تمام جلد خوش ٿينداسين، ڇالاءِ جو هن هڪڙو عظيم جهاز ڪناري تي لڌو آهي، جنهن تي هو چڙهي وڃي سگهندو. اهڙيءَ جي تيار ڪرڻ لاءِ ڪيس مدد ڏيڻ واسطي مون حڪم جاري ڪيو آهي. اميد آهي تہ ٿورن ئي هفتن ۾ ٻنهي بادشاهتون هن کان ڇٽي پونديون.

اهو جواب وٺي اهو وڪيل لليپٽ ڏي موڪليو ويو، ۽ بليفسڪو جي شهنشاهہ جيڪي ٿي گذريو هو سو مون کي ٻڌايو. ساڳئي وقت ۾ هن مخفي طرح مون کي چيو تہ "جي تون مون وٽ رهندين، تہ آءٌ توکي پوري پناهہ ڏيندس. جيتوڻيڪ هن جي سچي نيت ۾ مون کي شڪ ڪونہ هو، تہ بہ مون پڪو ارادو ڪيو هو تہ وس پڄندي آئيندي بادشاهن يا اميرن ۾ ڪڏهن بہ ويساهہ ڪين رکندس. تنهنڪري مون سندس شڪرگذاري ڪري ادب ۽ نياز سان معافي گهري. چيومانس تہ "جڏهن چڱيءَ يا بڇڙيءَ قسمت هڪڙي ٻيڙي مون کي ڏياري آهي، تڏهن آءٌ بخت آزمائي ڪري سمنڊ تي نڪري پوندس. هتي

رهي پئي وڏن بادشاهن جي وچ ۾ ناسازي پيدا ٿي سگهندي.۹ انهيءَ تي شهنشاهه ڪاوڙيو ڪين بلڪ هڪڙي اتفاق سان مون کي معلوم ٿيو ته هو توڙي گهڻا وزير امير منهنجي انهيءَ ارادي ڪري ڏاڍا خوش ٿيا.

انهن سببن ڪري پاڻ جلد رواني ٿيڻ جي مون کي خواهش ٿي. بادشاهه توڙي درٻارين کي پاڻ تڪڙ هئي ته هي وڃي، تن ڏاڍيءَ خوشيءَ سان مون کي مدد پئي ڏني. پنج سؤ مالهو منهنجي حڪم هيٺ ٻيڙيءَ جي ٻن سڙهن ٺاهڻ لاءِ ڪم ۾ لڳايا ويا. انهيءَ ڪم لاءِ هنن جي مضبوط ڪپڙي جا تيرهن تاڪ هڪٻئي مٿان ٽها ڪري ڪم آندا ويا. هنن جا ڏهه-ويهه بلڪ ٽيهه ٽلها ۽ مضبوط رسا وٽي پنهنجي ٻيڙيءَ جا رسا جوڙيم.

گهڻي گهولا ڪان پوءِ سمنڊ جي ڪناري تي هڪڙو وڏو پٿر لڌم، سو مون کي لنگر وانگر ڪم آيو. ٽن سون ڳئن جي چربي مون کي ٻيڙيءَ جي مکڻ ۾ توڙي ڪن ٻين ڪمن ۾ ڪم آئي. وڻجهن ۽ کوهن لاءِ ڏاڍي محنت ڪري ڪي وڏا درخت وڍيم- پر انهيءَ ڪم ۾ مون کي شاهي جهازن جوڙيندڙن مدد ڏني، جو منهنجي کهري ڪيل ڪم کي هنن لسو ٿي ڪيو.

مهني ڪن جي اندر جڏهن سڀ شيون تيار ٿيون، تڏهن مون شهنشاهه کي چوائي موڪليو ته ”هاڻ آءٌ موڪل وٺندس، مون کي وڃڻ جو حڪم ملي.“ شهنشاهه پنهنجي ساري شاهي ڪٽنب سميت محلات مان نڪري آيو. آءٌ هن جي هٿ چمڻ لاءِ اونڌو ٿي پيس ۽ مهرباني فرمائي مون کي پنهنجو هٿ ڏنو. راڻيءَ توڙي شهزادن به ائين ڪيو. شهنشاهه مون کي پنجاهه ٿيلهيون انعام ڏنيون، هرهڪ ۾ به سؤ مهرگ هئا. ۽ پنهنجي ساري قد واري تصوير به عطا ڪيائين. آها ته مون پنهنجي هڪڙي دستاني ۾ وڌي، ته متان ٻاهر خراب ٿي پوي. منهنجي رواني ٿيڻ مهل جيڪي ٿي گذريو، تنهن جو هيٺ بيان ڏيڻ اجايو آهي.

هڪ سؤ ڏاند ۽ ڏي سؤ رڍون ڪنهي ٻيڙيءَ ۾ آذوقو ڪري کنيم. ماني ۽ پاڻي به ڪچ جيترو کنيم. رڌل طعام به ايترو ساڻ کنيم، جيترو چار سؤ بورچي رڌي ڏيئي سگهيا. ڇهه ڳئون ۽ به ڏاند جيئرا به کنيم. ايتريون رڍون ۽ گهٽا به کنيم، ته انهن کي پنهنجي ملڪ ڏي نيان. ٻيڙيءَ تي انهن کي کارائڻ لاءِ هڪڙي آنءَ جي ڳوڻ به کنيم ۽ وڏو گاهه جو سٿو به کنيم.

آءٌ جيڪر خوشيءَ سان اتي جا ڏهه-ٻارهن ماڻهو به کڻان ها، پر شهنشاهه انهيءَ جي بلڪل اجازت نه ڏني. منهنجن کيسن جي چڱيءَ طرح تلاش ته ورتائون، پر مون کان قسم تي انجام به ورتائون ته ماڻهن جي

مرضيءَ ۽ خوشيءَ کان سواءِ ڪنهن کي به پاڻ سان
نه ڪٺندس.

انهيءَ طرح حتي‌الامڪان سڀ تياري ڪري، سنه
١٧٠١ع جي سپٽمبر مهيني جي چوويهين تاريخ صبح جو
ڇهين بجي مهل سڙهه چاڙهي، اتان روانو ٿيس. جڏهن
آتر ڏي اٽڪل ٻارهن ميل پنڌ ڪري ويس، تڏهن
هوا ڏکڻ-آٿرندي جي ٿي، ۽ شام جو ڇهين بجي
ڌاري اتر-آلهندي پاسي، ڏن ميلن جي پنڌ تي، هڪڙو
ننڍو ٻيٽ ڏسڻ ۾ آيو. مون انهيءَ پاسي اڳيرو هلي
ٻيٽ جي ٺٺين پاسي لنگر ڪٽي لاٿو، جو انهيءَ پاسي
ماڻهن جي وسندي ڏسڻ ۾ نٿي آئي.

تنهن کان پوءِ، مالي کائي وڃي سمهي پيس. پانيان
تو ته تمام ٿورو ته ٻه ڇهه ڪلاڪ ننڊ ڪيم،
ڇالاءِ جو جاڳڻ کان به ڪلاڪ پوءِ پرهه ڦٽي.
رات بلڪل صاف هئي، نڪو جهڙ هو، نڪو واءُ هو.
سج اڀرڻ کان اڳي ناشتو ڪاڌم. پوءِ واءُ سڌو ڏسي،
لنگر ڪٽي، اڳئين ڏينهن واڳي ساڳئي طرف ڏي
ٻيڙي هلائڻ لڳس. ڪيسي ۾ ننڍڙو قطب نما هوم،
انهيءَ مان طرفن جي خبر پئي لڳي پير. ارادو هوم، ته
جي ٿي سگهيو ته وان ڊيمنس لينڊ جي آتر-آٿرندي
وارن ٻيٽن مان هڪڙي کي وڃي پهچندس.

اهو سارو ڏينهن مون کي ڪي به ڪين ڏسڻ ۾
آيو، پر ٻئي ڏينهن ٽين بجي ڌاري جڏهن پنهنجي

حساب موجب بليفسڪو کان ستر ڪن ميل ڪري آيو هوس، تڏهن ٻري کان هڪڙو سڙهه ڏکڻ-اڀرندي ڏي ويندو ڏٺم. منهنجو رخ سر اڀرندي هو. مون سڙهه واري جهاز کي هاڪاريو، پر جواب ڪونه مليم. انهيءَ هوندي به ڏٺم ته هوا جي گهٽتائي ٿيڻ ڪري، آءٌ وٽس انهيءَ کي ويجهو پوندو. جيترو مون کان ٿي سگهيو، اوترو وڌڻ لاءِ زور لاتم. اڌ ڪلاڪ کن کان پوءِ هن مون کي ڏٺو، ۽ هڪڙي توپ ڇوڙيائين. انهيءَ تي مون کي جيڪا خوشي ٿي سا ڳالهه ڪرڻ کان ٻاهر آهي، جو آسرو ٿيم ته وري به هڪڙو ڀيرو پنهنجو پيارو وطن ڏسندس ۽ پنهنجن پيارن کي ملندس، جي ڇڏي آيو هوس.

جهاز پنهنجا سڙهه ڍرا ڪيا ۽ آءٌ سيپٽمبر جي ٢٦- تاريخ شام جو ٥ ۽ ٦ بجي جي وچ ۾ وڃي انهيءَ کي پهتس. انهيءَ تي انگلنڊ جون ٻيرقون ڏسي منهنجي دل ٽپا ڏيڻ لڳي. مون پنهنجون ڳئون ۽ رڍون کڻي وڏي ڪوٽ جي کيسي ۾ وڌيون، ۽ پنهنجو ٻيو سامان کڻي جهاز تي چڙهي آيس.

پوءِ جيڪو سفر ڪيم، تنهنجي بيان ڪرڻ سان آءٌ پڙهندڙن کي تڪليف نه ڏيندس. گهڻو ڪري تڪليف ڪانه ٿي، ۽ سنه ١٧٠٢ع جي اپريل مهيني جي ١٣- تاريخ آءٌ ڊائونس ۾ پهتس.

ڀاڱو ٻيو

برابڊنگ نئگ ڏي درياهي مسافري

باب پهريون

ڪيئن گليور عجب جهڙن ماڻهن جي وچ ۾ وڃي پيو هو

موٽي اچڻ کان ٻه مهينا پوءِ، منهنجي قسمت ۽ منهنجي طبيعت وري مون کي ڪنيو ته هلي محنت ۽ بي آراميءَ جي زندگي گذاريان، تنهنڪري مون وري ٻه پنهنجو وطن ڇڏيو ۽ مزي جهڙي جهاز 'ائڊوينچر' نالي ۾ چڙهي روانو ٿيس، جو سورت بندر ڏي وڃڻو هو، ڪيپ آف گڊهوپ تائين ته سفر ڏاڍو سٺو هو. اتي لهي تازو پاڻي کنيوسين. پر جهاز جي تري ۾ هڪڙي سير معلوم ٿي، تنهنڪري سامان لاهي وڌوسين، ۽ سيارو اتي گذاريوسين. ڪپتان بيمار ٿي پيو، تنهنڪوي مارچ جي پڇاڙيءَ کان اڳي، اسين ڪيپ مان روانا ٿي نه سگهياسين.

تنهن کان پوءِ اسين سڌو سنوان ڪري سمنڊ تي نڪتاسين، ۽ جيسين مڊاگاسڪر جو ڪچي سمنڊ لنگهياسين تيسين تمام چڱي مسافري ڪئيسين. پر جڏهن

الهيءَ پيٽ جي آتر ڏي ڏکڻ ويڪرائي ڦاڪ جي پنجن درجن تي آهياسين، تڏهن اپريل جي ١٩ - تاريخ واءُ ڏاڍي زور سان لڳو ۽ ڦيري الهندي جو ٿيڻ لڳو، نه ته هميشه انهن سمنڊن ۾ ڊسمبر جي شروع کان وٺي مئي جي شروع تائين آتر ۽ الهندي جي وچ جو واءُ هڪجهڙو لڳندو آهي. اهو سخت واءُ ويهه ڏينهن ساندهه پئي لڳو، پوءِ ڦري الهندي ۽ ڏکڻ- الهندي ڪنڊ جو ٿيو، ته به اچا زور وارو پئي لڳو.

الهيءَ طوفان ۾، منهنجي حساب موجب، اسين ڏکڻ اوڀر ڏانهن ڪل ڏيڍ هزار ميل اپرنهين ڏي وهياسين. جهاز تي جيڪو جهونو ۽ آزمودگار خلاصي هو، سو به ڪين ٻڌائي سگهيو ته اسين دنيا جي ڪهڙي ڀاڱي ۾ آهيون.

سن ١٧٠٣ع جي جون مهيني جي ١٦ - تاريخ هڪڙي چوڪر کوهي جي چوٽيءَ تي چڙهي زمين ڏٺي. جڏهن اتي پهتاسين، تڏهن نڪا ندي ڏٺيسين، نڪو چشمو، نڪو ڪن رهندڙن ماڻهن جو نشان ڏٺوسين. لنگر ڪري، اسان جا ماڻهو سمنڊ جي ويجهو تازي پاڻي ڳولي لهڻ لاءِ ڪناري تي گهمڻ لڳا. آءٌ وري پئي پاسي پنهنجي مٿنهن ميل کن پنڌ جو ڪري ويس. جهوڙاري سڄي لڳي پئي هئي، زمين جبلاٺي هئي. جڏهن ٻي ڪابه شيءِ نظر ۾ نه آئي، ۽ آءٌ به هلي هلي ٿڪس، تڏهن آهستي سمنڊ جي ڪنڌي ڏي موٽيس.

سامهون سمنڊ ۾ ٻيٽ ڏٺو. اوچتو ڏسان ته اسان جا سڀ
ماڻهو ڀڄندا ٻيڙين ۾ چڙهي پنهنجي جان بچائڻ لاءِ
جهاز ۾ پيا وڃن.

مون ڪهڙا ئي سڏ ڪيا پر هنن نه ٻڌا. اوچتو ڏٺم
ته هڪڙو وڏو جانور سندن پٺيان سمنڊ ۾ ۽ تکو
ڪاهيندو ٿو وڃي. گوڏن تائين پاڻيءَ ۾ وڏيون
ٻرانگهون ڀريندو ويو. پر اسان جا ماڻهو هن کان
ڏيڍ ميل – ٻه ميل اڳي هئا. اتي سمنڊ ۾ تکين چونين
وارا ٽڪر گهڻا هئا، تنهنڪري اهو راڪاس جهاز
تائين پهچي نه سگهيو.

اها ڳالهه مون پوءِ ٻڌي، ڇا لاءِ جو آءٌ انهن
کي ڏسڻ جي لاءِ اتي وڌيڪ ترسي نه سگهيس. پر
جنهن رستي سان آيو هوس، تنهن سان تمام تکو
ڊوڙيس، ۽ پوءِ هڪڙي اڀ-ڪپري ڏڪريءَ تي
چڙهي آسپاس ملڪ نهارڻ لڳس. ڏٺم ته چوڌاري آبادي
ٿيل آهي، پر اتي جو گاهه ڏسي مون کي ٻريندي
حيراني لڳي ويئي، جو اهو اٽڪل ويهه فوٽ ڊگهو هو.

آءٌ هڪڙي وڏي سڙڪ تي اچي پيس، مگر حقيقت
ڪري اهو اتي جي رهاڪن لاءِ فقط هڪڙو پيچرو
هو. اهو جَوَن جي ٻنيءَ ڏي ٿي ويو. انهيءَ سان
ڪجهه پنڌ تائين هليس، پر ٻنهي پاسي ڪي به ڏسي نه
سگهيس، ڇا لاءِ جو فصل تيار هو ۽ انَ جي پوک
تمام ٿورو ته ٻه چاليهه فوٽ وڏي هئي. انهيءَ ٻنيءَ

جي ٻچاڙيءَ تائين وڃڻ ۾ ٻه مون کي ڪلاڪ لڳي ويو. جيڪو لوڙهو انهيءَ کي چوڌاري آيل هو، سو ٻه انگل سوا سؤ فوٽ وڏو هو. وڻ ته ايڏا وڏا هئا، جو آءٌ انهيءَ جي اوچائي معلوم ڪري نه سگهيس.

انهيءَ ٻنيءَ کان ٻيءَ لاڳيتي ٻنيءَ ۾ وڃڻ لاءِ وچ ۾ هڪڙو وڏو پهڻ لنگهي، انهيءَ بند جهڙي ٻني جي جوڻيءَ تي ماڻهو وڃي نٿي سگهيو. انهيءَ بند تي چڙهڻ منهنجي لاءِ تمام مشڪل هو، ڇالاءِ جو هرهڪ ڏاڪو ڇهه فوٽ مٿي هو ۽ مٿيون پهڻ انگل ويهه فوٽ اوچو هو. مون مٿو ٻني هنيو ته انهيءَ لوڙهي ۾ ڪر گهڙڪو يا وٺي هجي ته انهيءَ مان لنگهي وڃان، ته اوچتو هڪڙو ماڻهو، اتي جو رهاڪو، پاسي واريءَ ٻنيءَ ۾ ڏٺم، جو بند ڏي ٿي آيو. ايڏو وڏو هو، جهڙو اهو هو، جو سمنڊ ۾ اسان جي جهاز جي پٺيان پيو هو.

اهو ديول جي مناري جيڏو ڏسڻو هو، ۽ هرهڪ ورالکهه انگل ڏهن ياردن جي هيس. انهيءَ کي ڏسي مون کي ڏاڍو ڏپ ۽ عجب لڳو، ۽ پاڻ کي ان جي ٻوڪ ۾ لڪائڻ لاءِ انهيءَ پاسي ڀڳس. اتان لڪي ڏٺم ته هو بند تي چڙهي سڄي هٿ پاسي واريءَ ٻنيءَ ڏي مٿڙي پيو نهاري. هن اهڙي وڏي آواز سان سڏ ڪيو، جو ٻگل جي آواز کان گهڻو گهرو هو. ۽ انهيءَ جو پڙلاءُ هوا ۾ ايڏو وڏو ٿيو، جو مون

سمجهيو ته آپ ٿو ڪجي. انهيءَ آواز تي هن جهڙا ست پيا راڪاس وڌس اچي نڪتا. هٿن ۾ ڏاٽا هئن. هرهڪ ڏاٽو اسان جي ڇهن ڏاٽن جيڏو هو.

انهن پوين ماڻهن کي هن پهرئين ماڻهوءَ جهڙا ڪپڙا نه هئا. اهي هن پهرئين جا نوڪر يا پورهيت ٿي ڏٺا، ڇا لاءِ جو هن جي ڪي ڳالهائڻ تي هو وري اتي آن لڻڻ لڳا، جتي آءٌ لڪو ويٺو هوس. مون ڪان جيترو ٿي سگهيو اوترو هنن ڪان پري رهيس، مگر وڏيل ڪانا جي ڪٽي هڪ فوت ڪان پري نه هئا، تن جي وچان آءٌ پاڻ کي ڏاڍيءَ ڏکيائيءَ سان لنگهائي ٿي سگهيس. انهيءَ هوندي به مون اڳتي وڌڻ لاءِ زور لاتو. نيٺ پنيءَ ۾ انهيءَ هنڌ آيس، جتي مينهن ۽ واءُ جي ڪري انهن جا ڪانا ڪري ستا ٿي پيا هئا. اتي ته هڪڙي وک به ڪٿي نٿي سگهيس، جو ڪانا اهڙا پاڻ ۾ ڳنڍيا پيا هئا، جو آءٌ انهن منجهان سري نڪري نٿي سگهيس. ۽ جن جي ڪريلن سنگن جا ٻج اهڙا سخت ۽ ڇهنبيارا هئا، جو منهنجن ڪپڙن مان لنگهي ٻت ۾ پئي چڀيا.

ساڳئي وقت ۾ مون لڻڻ وارن جو آواز پئي ٻڌو، جي منهنجي پٺيان سؤ يارڊن ڪان پري نه هئا. آءٌ ڏاڍو ٿڪجي پيو هوس، ۽ نهايت ڏڪارو ۽ نااميد ٿي پنهنجي وچ ۾ ليٽي پيس، ۽ اها دعا پئي ڪيم ته اتي منهنجا ڏينهن پورا ٿين. چاتر ته ويچاري ٻوهه

زال ۽ يتيم ٻار الاجي ڪيئن ڪندا. دل ۾ چيم ته ڏاڍي بي عقلي ۽ اٻهرائي ڪيم، جو پنهنجن سڀني دوستن ۽ مائٽن جي مرضيءَ جي برخلاف هن ٻيءَ مسافريءَ تي نڪتس!

اهڙي غمگيني ۽ ملولائيءَ جي حالت ۾ مون کي ليليپٽ ياد پيو، جتي جا ماڻهو مون کي دنيا ۾ هڪڙو نهايت عجيب مخلوق سمجهندا هئا ۽ جتي آءٌ هنن جا سڀ جنگي جهاز هٿ سان ڇڪي وٺندو هوس ۽ اهڙا ٻيا ڪم ڪندو هوس، جي انهيءَ بادشاهت جي تاريخ ۾ هميشه قائم رهندا. مون کي ڏاڍو افسوس ٿيڻ لڳو ته هن قوم ۾ آءٌ اهڙو ننڍڙو شمار ۾ اچان ٿو جهڙو ليليپٽ جو هڪڙو ماڻهو، جيڪو اسان وٽ شمار ۾ اچي.

مون ڄاتو ٿي ته منهنجي لاءِ اِها ڳالهه تمام ڳري مصيبت ٿيڻي هئي، ڇا لاءِ ته جيئن انسان قد جي نظر تي زياده جهنگلي ۽ ظالم ٿيندا آهن، تيئن پڪ هيم ته هنن ديون يا راڪاسن سان جيڪو پهريندي مون کي پڪڙيندو، سو مون کي هڪڙو گرهه مس ڪندو.

مون کي اهڙو ڊپ هو، جو اهڙا خيال گهڻي تائين ڪري نه سگهيس. اوچتو لڻن وارن مان هڪڙو منهنجي لڪڻ واريءَ جاءِ جي ڏهن ٻارهن اندر ويجهو آيو: مون کي اهو ڊپ ٿيو ته جي ٻيو قدم کنيائين ته آءٌ سندس پير هيٺان ڇيچجي مري پوندس يا سندس

ڏانٺي سان وڍجي پر اڌ ٽي پوندس. تنهنڪري وري جڏهن چرڻ جي ڪيائين، تڏهن ڏپ کان موڻ ڏاڍي رڙ ڪئي. تڏهن هن ڏيو پنهنجو قدم ڪٿي ٻاهرو ڪيو ۽ ڪجھ تائين پنهنجي هيٺان نهاري نهاري ليٽ مون کي ستل ڏٺائين.

هن ٿوري تائين خيال ڪيو، جيئن ڪو ڪنهن ڪيئين يا جيت ولندي سنڀال ڪري، ته متان رهندو ٻاڻي يا چڪ هڻي. نيٺ هن موڻ کي پٺيان چيلهه کان جهٽيءَ سان کنيو ۽ اکين کان ٽن ٻاردن تي آندائين ته منهنجي شڪل چٽائي ڏسي. موڻ هن جو مطلب سمجهيو، خوش قسمتيءَ جي ڪري موڻ کي انهيءَ مهل اهڙي همت آئي، جو موڻ ارادو ڪيو ته جيئن هو موڻ کي هوا ۾ کنيو بيٺو هو، تيئن ذرو به نه چران ته متان هن جي آڱرين مان ترڪي ڪيري پوان، جيتوڻيڪ هن جي جهٽيءَ جي زور ڪري منهنجا پاسا ٽٽي ڏکيا.

موڻ رڳو ايترو ڪيو، جو اکيون ڪٿي سج ڏي ڪيم، ۽ هٿ ٻڌي ڏاڍي ڏکاري آواز سان پنهنجي حال وٺان کو عرض ڪيم. ڇا لاءِ جو موڻ کي ڊپ هو ته اجهو ٿو موڻ کي زمين تي اڇلائي، جيئن اسين ڪنهن ڪرهت جهڙي ڪيئين کي ناس ڪرڻ جي ارادي سان ڪندا آهيون. پر منهنجا نصيب چڱا هئا، جو هن کي منهنجو آواز ۽ منهنجا اشارا وڻي ويا ۽ هو موڻ کي عجب جهڙو جيت سمجهڻ لڳو، ۽

منهنجي ڳالهائڻ تي حيرت لڳين، جيتوڻيڪ هو سمجهي نه سگهيو.

انهيءَ وچ ۾ آءٌ سڏڪن ڀرڻ ۽ هنجون هارڻ کان رهي نه سگهيس ۽ ڏاڍو ڀاسن ڏي لاڙيم ته هن کي خبر پوي ته سندس آڱوٺي ۽ آڱر جي زور ڪري مون کي ايذاءُ ٿو رسي. ڀانئجي ٿو ته هن منهنجو مطلب پروڙيو، ڇا لاءِ جو پنهنجي ڪوٽ جو پاڙ کڻي، مون کي آهستي لاهي، انهيءَ ۾ رکيائين. ۽ هڪدم ڊوڙي پنهنجي ڌڻيءَ وٽ ويو، جو زميندار هو، ۽ اهو ساڳيو شخص هو، جنهن کي مون پريندي ٻنيءَ ۾ ڏٺو هو.

هن جي ڳالهائڻ مان مون سمجهيو ته زميندار پنهنجي نوڪر جو بيان ٻڌي هڪڙو ڪک کنيو، جو لٺ جيڏو هو، ۽ انهيءَ سان منهنجي ڪوٽ جا پاڙ کڻي ڏٺائين. ڀانيائين ته اهو به ڪو منهنجي پٽ جو قدرتي پوش آهي. هن ڦوڪو ڏيئي منهنجا وار پاسي ڪيا انهيءَ لاءِ ته منهنجو منهن چٽائي ڏسي. هن پنهنجي ماڻهن کي پاڻ وٽ سڏي پڇيو ته "اوهان ڪو هن جهڙو جيت هنن ٻنين ۾ ڪڏهن ڏٺو؟"

پوءِ هن مون کي آرام سان زمين تي کڻي اونڌو رکيو، پر آءٌ جهٽ ۾ اٿي بيٺس، ۽ آهستي هيڏي هوڏي هلڻ لڳس، ته ڀلي هنن کي خبر پوي ته آءٌ ڀڄڻ وارو نه آهيان. هو سڀ چوڌاري مون کي حلقو

هٿي ويهي رهيا، انهيءَ لاءِ ته ڇتائي ڏسن ته آءٌ ڇا ٿو ڪريان. مون پنهنجي ٽوپي لاهي ڪنڌ جهڪائي زميندار کي سلام ڪيو، ۽ گوڏن ڀر ويهي ۽ اکيون مٿي ڪري تمام وڏي سڏڪي سان ڳالهايم ۽ پنهنجي کيسي مان سون جي مهرن جو ٻٽون ڪڍي نياز سان لڏرانو ڪري هن جي اڳيان رکيم.

هن اهو پنهنجي ترريءَ تي ورتو ۽ اکين جي اڳيان جهلي ڏٺائين ته ڪهڙي شئي آهي، پوءِ پنهنجي آستين مان هڪڙي ٽاچڻي ڪڍي انهيءَ سان ڪيترائي ڀيرا انهيءَ کي اٿلايائين، پر سڃاڻي نه سگهيو ته ڇا آهي. تڏهن مون اشاري سان چيس ته پنهنجو هٿ زمين تي رکي. هن ائين ڪيو، ۽ مون ٻٽونءَ مان سڀ مهرون هن جي ترريءَ ۾ هاري وڌيون. ڇهه اسپين جون مهرون ۽ ويهه يا ٽيهه ٻيا ننڍا سڪا هئا. مون ڏٺو ته هن پنهنجي ڇيچ جي چوٽي زبان تي پڃائي هڪڙي مهر کڻي ورتي، پوءِ وري ٻي کنيائين. پر انهن مان معلوم ٿيو ته هن کي خبر نه پئي پيئي ته اهي ڇا آهن. هن مون کي اشارو ڪري چيو ته "اهي وري ٻٽونءَ ۾ وجهه." انهيءَ ڪري ٻٽون وري پنهنجي کيسي ۾ وڌم، جو هن کي اهو ڪيترائي ڀيرا آڇيم پر هن ولڻ جو خيال نه ڏيکاريو.

ايتري مان زميندار کي پڪ ٿي ته آءٌ سمجهه وارو جانور آهيان. هن گهڻا ئي ڀيرا مون سان ڳالهايو. پر

هن جو آواز ٻانيءَ جي ڇڪيءَ جي آواز وانگي منهنجن ڪنن کي چيريندو ويو. انهيءَ هوندي بہ هن جا لفظ چٽا ٻڌڻ ۾ ٿي آيا. مون ڪيترن ئي ٻولين ۾ وڏي آواز سان جواب ڏنو ۽ هن ذري ذري پنهنجو ڪن لاتي، مون کان ٻن يارڊن تي آڏي تي جهليو، پر اسين هڪٻئي جو مطلب اصلي سمجهي نہ سگهياسين.

تنهن کان پوءِ هن پنهنجن نوڪرن کي پنهنجي ڪم تي موڪليو، ۽ ڪيسي مان رومال ڪڍي ٻيڻو ڪري پنهنجي کٻي هٿ تي کڻي وڇايائين، ۽ هٿ کڻي ٻيهر زمين تي رکيائين، ۽ اشاري سان مون کي تريءَ تي ويهڻ لاءِ چيائين. هٿ فوٽ کن ٿلهو هو، تنهنڪري آءٌ آسانيءَ سان ٽپ ڏيئي انهيءَ تي چڙهي ويس. مون حڪم مڃڻ فرض سمجهيو، ۽ ڪِرڻ جي ڊپ کان سنئون ٿي رومال تي سمهي پيس. رومال جي باقي پاڇي سان هن وري مون کي مٿي تائين ڍڪي ڇڏيو، تہ زيادہ سلامتي هجي. انهيءَ حال ۾ هو مون کي کڻي پنهنجي گهر هليو.

اتي هلي هن پنهنجي زال کي سڏيو، ۽ انهيءَ کي ڪپڙو لاهي منهنجي شڪل ڏيکاريائين. پر هوءَ دانهن ڪري پٺتي ڀڄي، جيئن انگلنڊ ۾ زالون ڏيڏر يا ڪوريئڙي ڏسڻ تي ڪنديون آهن. انهيءَ هوندي بہ جلد هن هن منهنجي هلت چلت ڏٺي، ۽ ڏٺائين تہ آءٌ ڪئپٽن سندس مڙس جا اشارا سمجهان ٿو، تڏهن

جلد ئي هوءَ خوش ٿي ۽ درجي بدرجي مون تي تمام مهربان ٿيڻ لڳي.

ٻپهرن جو، هڪڙو نوڪر ماني کڻي آيو. سادي طعام جي فقط هڪڙي رڪابي هئي، جهڙو هاري ماڻهو کائيندا آهن. اها رڪابي چوويهه فوٽ قطر ۾ هئي. زميندار، سندس زال، ٽي ٻار ۽ هڪڙي سندن ناني مڙئي گڏجي اها کائڻ ويٺا: زميندار مون کي ميز تي ٿورو پرڀرو کڻي رکيو، جو اها زمين کان ٽيهه فوٽ مٿي هئي.

مون کي ڏاڍو ڊپ هو، ۽ ميز جي ڪناري کان جيترو اندر ڀرو ٿي سگهيو اوترو رڙهي ويٺس، ته متان ڪري پوان. زال گوشت جو هڪڙو ٽڪر وڍي ذرا ذرا ڪري، انهيءَ ۾ ماني ٽُڪر ڀوري، مانيءَ جي تختي تي رکي، منهنجي اڳيان رکيو. مون نيوڙي کيس سلام ڪري پنهنجي ڇُري ۽ ڪانٽو ڪڍيو ۽ کائڻ لڳس. اهو ڏسي هنن کي ڏاڍو مزو لڳو. زال پنهنجي نوڪرياڻيءَ کي ٻاٽيءَ جي ننڍڙي پيالي آڻڻ لاءِ چيو. اها ٻن گئلن جي ماپ هئي. انهيءَ ۾ هن شراب وڌو.

مون ڏاڍيءَ مشڪلات سان اهو پيالو ٻنهي هٿن ۾ کنيو، ڏاڍي ادب ۽ تعظيم سان انهيءَ مائيءَ کي تندرستيءَ جي دعا ڪري پي ويس. جيڪي چم سو انگريزيءَ ۾ چيم ۽ وڏي آواز سان چيم، تنهن تي

هو اهڙا ٽهڪ ڏيئي کلڻ لڳا، جو منهنجا ڪن ٻوڙا ٿيو پئي ويا. شراب سواد ۾ صوفن مان نڪتل شراب جهڙو هو ۽ خراب ڪين ٿي لڳو. تنهن کان پوءِ، زميندار مون کي پنهنجي رڪابيءَ جي پاسي وٽ اچڻ لاءِ چيو. آءٌ حيرانيءَ مان ميز تان پنڌ ڪندو ٿي آيس، ته رستي ۾ مانيءَ جي هڪڙي ٻور تي آنڙجي پيس ۽ منهن ڀر وڃي ڦهڪو ڪيم، پر ايذاءُ ڪو نه پهتم.

آءٌ هڪدم ٽپ ڏيئي اٿيس. ميز تي ويٺلن ماڻهن کي مون تي قياس آيو، تنهنڪري مون سندن تعظيم لاءِ پنهنجي ٽوپي لاهي ڪڇ ۾ کڻي ۽ مٿي جي مٿان ڦيرائي ٽي ڀيرا خوشيءَ جو نعرو هنيم، انهيءَ لاءِ ته ڏيکاريان ته ڪِرڻ ڪري مون کي ڪو ايذاءُ نه آيو آهي. پوءِ آءٌ زميندار وٽ هلي ويس، جنهن کي اڳتي آءٌ "پنهنجو ڌڻي" سڏيندس. سندس ننڍو پٽ، جو سندس پاسي ۾ ويٺل هو ۽ فقط ڏهن ورهين جو ڇوڪر هو، تنهن مون کي ٽنگن کان وٺي کنيو ۽ هوا ۾ ايترو مٿي کڻي جهليائين، جو منهنجو عضوو عضوو پئي ڏڪيو. پر پڻس سندس هٿن مان مون کي کڻي ورتو، ۽ هن کي ڪَنَ تي اهڙو گهوشو هنيائين جو جيڪر يورپ جي گهوڙن جي لشڪر کي زمين تي ڪيرائي وجهي ها. پوءِ حڪم ڏنائين ته مون کي ميز تان وٺي وڃن.

مون کي ڊپ ٿيو تہ متان اهو ڇوڪر مون سان ويرُ رکي، ۽ خبر هيم تہ اسان جا ڇوڪر جهرڪين، سَهن ۽ ڪُتن جي ٻلوڙن کي حرڪت ڪري ڪيترو نہ ايذاءُ پهچائيندا آهن، تنهنڪري گوڏن ڀر ويهي اشاري سان عرض ڪيم تہ آءٌ سندس پٽ کان معافي وٺڻ ٿو گهران. هيءُ اها ڳالهہ قبول ڪئي ۽ ڇوڪر وري پنهنجيءَ جاءِ تي ويهي رهيو. مون وڃي سندس هٿ چميو. پوءِ اهو هٿ وٺي انهيءَ سان آهستي منهنجا پٺا ٿپريا.

ماني کائيندي منهنجي ڌياڻيءَ جي هريل ٻلي ٽپ ڏئي سندس جهوليءَ ۾ ويهي رهي. انهيءَ وقت مون کي پٺيان اهڙو آواز ٻڌڻ ۾ آيو جهڙو ڏهہ-ٻارهن جوراب اُڻندڙ ڪلن سان ڪندا آهن. جڏهن مٿو ورائي ڏٺم، تڏهن معلوم ٿيم تہ ٻلي ٿي اهو پيار جو آواز ڪري. ٻلي بہ قد ۾ ٽن ڍڳن جيڏي هئي، جو انهيءَ جي مٿي ۽ چنبن مان مون کي ائين پئي معلوم ٿيو. سندس ڌياڻيءَ کيس ويٺي ڪارايو ۽ ٿپريو بہ. ٻليءَ جي خوفناڪ شڪل تہ مون کي ڊيڄاري ڇڏيو، جيتوڻيڪ آءٌ ميز جي پرانهين ڪنڌ تي هوس ۽ اٽڪل پنجاهہ فوٽ پري هوس. جيتوڻيڪ مائي انهيءَ کي قابو جهليو ويٺي هئي، تہ بہ مون کي ڊپ هو تہ متان ٽپ ڏئي، مون کي پنهنجن چنبن ۾ جهلي پر حقيقت ڪري ڪوبہ ڊپ جو سبب ڪونہ هو، ڇا لاءِ جو ٻليءَ مون ڏي ڪوبہ خيال ڪونہ ڪيو ۽ منهنجي

ڏٺيءَ مون کي انهيءَ کان ٿن ٻارڙن جي اندر ڪٺي رکيو.

مون به پنهنجو ڏپ ظاهر نه ڪيو، جو هميشه پڌو هوم ۽ سفر ڪندي آزمودي مان معلوم ڪيو هوم ته ڪنهن خوفناڪ جانور جي اڳيان ڀڄڻ يا ڏپ ڏيکارڻ ڪري اهو ٻنهيان ڪاهي پوندو آهي. آءٌ همت جهلي ٻليءَ جي ٻنهي مڇن جي اڳيان پنج ـ ڇهه پيرا هليس ۽ ڪيس اڌ ياردي تي به ويجهو ويس.... ته هوءَ هٽي پٺتي ٿي، ڄڻ ته مون کان ڏڄي ٿي. ٽي ـ چار ڪتا به اندر جاءِ ۾ گهڙي آيا، جي اڪثر زميندارن جي گهرن ۾ ٿيندا آهن، پر انهن جو مون کي اهڙو ڊپ نه ٿيو. هڪڙو ته وڏو ڄڻ هاٿين جي قد جيڏو هو ۽ پهو انهيءَ کان ڏکهو هو، ليڪن وڏو نه هو.

جڏهن ماني بس ٿيڻ تي آئي، تڏهن دائي هڪڙو ننڍڙو ورهيه کن جو ٻار ڪڇ تي ڪٺي آئي. انهيءَ مون کي ڏسي هڪدم رڙ ڪئي، جو ٻانيائين ته آءٌ ڪا راند جي شيءِ آهيان، سا ولي ـ جيئن اڪثر ننڍڙا ٻار ڪندا آهن. اها رڙ هئي، جا ”لنڊن جي پُل“ کان وٺي ”چيلسيءَ“ تائين جهڪر پڌڻ ۾ اچي. ماڻهن مون کي ڪٺي هن جي اڳيان رکيو ۽ هن هڪدم ڪٺي مون کي چيلهه کان ورتو ۽ مٿو ڪٺي وات ۾ وڌائين. تنهن تي مون هانءُ ڦاڻيون اهڙيون دانهون ڪيون، جو ٻارڙو ڏڄي ويو ۽ مون کي ڪٺي ڇڏيائين. جي ماڻس اڳ جي ڪهڙي سان مون کي نه جهلي

وٺي ها، تہ منھنجو ڪنڌ ني ڀڄي ڀوي ها. داڻي ٻار کي ماٺ ڪرائڻ لاءِ هڪڙو جھنجھڻو ڪڙڪايو، جو هڪڙو ڀورو ٽانءُ وڏن ڀھڻ سان ڀريل هو ۽ هڪڙو وڏو لوڙ، جنھن جو هڪڙو ڀاسو انھيءَ ۾ ٻڌل هو، تنھن جو ٻيو ڀاسو ٻار جي چيلھہ سان ٻڌو پيو هو.

جڏهن ماني ڀوري ٿيڻ تي آئي، تڏهن منھنجو ڌڻي ٻاهر نڪري مزورن ڏي ويو، ۽ سندس آواز ۽ اشارن مان معلوم ڪيم تہ زال کي منھنجي نظرداريءَ جو سخت تاڪيد ڪيائين. آءٌ ڏاڍو ٿڪو هوس ۽ ننڊ ٿي آيم. منھنجي ڌياڻيءَ اهو حال ڏسي، مون کي پنھنجي هنڌ تي ڪٽي رکيو ۽ هڪڙو صاف اڇو رومال منھنجي مٿان وجھي ڇڏيائين، ڀر اهو اسان جي مکيہ سڙهہ کان ٻہ وڏو ۽ ٿلھو هو.

آءٌ اٽڪل ٻہ ڪلاڪ ستو پيو هوس ۽ خواب پئي لڌم تہ گھر پنھنجي زال ۽ ٻارن سان ويٺو آهيان. جڏهن جاڳيس، تڏهن انھيءَ ڪري ڏک ٿيم، جو پاڻ کي هيڏيءَ ساريءَ جاءِ ۾ اڪيلو ڏٺم، جا ٻہ-ٽي سؤ ٻارڊ ڪشادي ۽ ٻہ سؤ ٻارڊ مٿي هئي. رکو هنڌ ٿي ويھہ ٻارڊ ويڪرو هو. منھنجي ڌياڻي گھر جي ڪم ڪار پئيان ويئي هئي ۽ مون کي جاءِ ۾ ڪلف ڏيئي بند ڪري ويئي هئي. هنڌ زمين کان آٺ ٻارڊ مٿي هو. آءٌ هنڌ ۾ پيو هوس تہ ٻہ ڪئا ٻردن مان

مري چڙهي آيا ۽ سنگهندا هيڏي هوڏي هنڌ تي ڊوڙڻ لڳا.

انهن مان هڪڙو ته منهنجي سنهن وٽ آيو ۽ آءٌ ڊپ کان ٽپ ڏيئي اٿيس. اهي خوفناڪ جانور مون تي پٺيءَ پاسن کان ڪاهي آيا، ۽ هڪڙي ته پنهنجا اڳيان پير منهنجي ڳچيءَ تي اچي رکيا، پر آءٌ چڱي نصيب وارو هوس جو هٿ ماري رکيومانس ۽ هو مون کي ڪو نقصان پهچائي نه سگهيو. هو منهنجن پيرن وٽ ڪري پيو، ۽ پيو پنهنجي سنگتيءَ جو حال ڏسي آئي ڀڄو، پر ڀڄندي به پٺن تي اهڙو ڌڪ هنيومانس جو رت ڏيکاريندو هليو ويو.

انهيءَ کان پوءِ ساهه کڻي ۽ سامت ۾ اچڻ لاءِ هنڌ تي وري پسار ڪرڻ لڳس. اهي ڪوئا قد ۾ وڏي ڪتي جيڏا هئا، مگر انهن کان زيادہ چالاڪ ۽ خوفناڪ هئا. جيڪڏهن آءٌ پٽو لاهي سمهي پوان ها، ته جيڪر مون کي ڦاڙي ٽڪر ٽڪر ڪري ڳڙڪائي وڃن ها. مٿئل ڪئي جو پڇ مون ماپيو ته ٻه يارڊ ڏکو ٿيو، فقط هڪڙو انچ کهٽ ٿيو. اهو مون هنڌ تان ڇڪي اڇلائي ڇڏڻ نه گهريو، اتي ئي پيو هو ۽ رت پئي وهيس. مون ڏٺو ته اڃا ساهه اٿس، تنهنڪري ڳچيءَ تي زور سان ڌڪ هڻي اصل ماري ڇڏيومانس.

سگهو ئي پوءِ منهنجي ڌيائي جاءِ ۾ آئي ۽ مون کي رت ۾ ٻريل ڏسي ڊوڙي اچي پنهنجي هٿ ۾ کنيائين.

مون کيلي مٿئل ڪٽي ڏانهن اشارو ڪيو ۽ پين اشارن سان سمجهايو ماس تہ مون کي ايذاءُ نہ پهتو آهي. تنهن تي هوءَ ڏادي خوش ٿي. نوڪرياڻيءَ کي سڏي چيائين تہ ”مٿل ڪٽو چمٽي سان کڻي، دريءَ کان ٻاهر اڇلائي ڇڏ.“ پوءِ پاڻ مون کي کڻي ميز تي رکيائين. جٽي مون هن کي پنهنجي ترار رت سان ڀريل ڏيکاري، ۽ پنهنجي ڪرت جي دامن سان آگهي، وري ڪپ ۾ وجهي ڇڏيم.

باب ٻيو

گليور جي ڪري زميندار کي بخت لڳي ٿو

منهنجي ڌيائيءَ کي نون ورهين جي ڌيءَ هئي، جا پنهنجي عمر جي ڪري ڏاڍن ڳڻن واري هئي، ۽ سڀني جي ڪم ۾ هوشيار هئي ۽ ننڍڙي ٻار جي ڪپڙن ڍڪائڻ ۾ به چالاڪ هئي. انهيءَ ٻارڙي جو پينگهو انهيءَ ڇوڪري ۽ سندس ماءُ منهنجي رات جي سمهڻ لاءِ ٺاهي تيار ڪري ڇڏيو. پينگهو ڪٻٽ جي هڪڙي خاني ۾ ڪٿي رکيائون، ۽ اهو خانو هڪڙي لڙڪندڙ ڄاري تي رکيائون، انهيءَ ڊپ کان ته متان مون کي ڪئا نقصان پهچائين. جيسين آءٌ انهن ماڻهن وٽ هوس، تيسين اهو منهنجو هنڌ هو، جيتوڻيڪ وقت بوقت جيئن جيئن آءٌ هنن جي ٻولي سکندو ويس ۽ منهنجي گهرجن جي هنن کي خبر پوندي وئي، تيئن تيئن هو انهيءَ کي سڌاريندا زياده آسائش جهڙو ڪندا ويا.

اها ڇوڪري ٻولي سيکارڻ لاءِ منهنجي استاد يا ماستريائي هئي. جڏهن آءٌ ڪا شيءِ ڏيکاريندو هوسانس، تڏهن هوءَ انهيءَ جو نالو پنهنجي ٻوليءَ ۾ ٻڌائيندي هئي. انهيءَ طرح ٿورن ئي ڏينهن ۾ جيڪي وٺندو هو، سو گهري وٺي سگهندو هوس. هوءَ ڏاڍي چڱي طبيعت

جي هوندي هئي، ۽ عمر جي ننڍائيءَ کري قد ۾ چاليهن فوٽن کان مٿي نہ هوندي هئي. هن مون کي مٿئيڪن جو نالو ڏنو، يعني "ننڍڙو ماڻهو". هن ڏسي جي کري آءٌ انهيءَ ملڪ ۾ صحيح سلامت رهي سگهيس، ۽ جيسين اتي هوس تيسين هن کان ڌار نہ ٿيس. آءٌ هن کي "گلمڊال ڪلچ" يعني "ننڍڙي دائي" سڏيندو هوس. جيڪا محبت هوءَ مون کي ڏيکاريندي هئي، ۽ جنهن جي عيوض ڏيڻ لاءِ وس پڄندي منهنجي دل ۾ خواهش هوندي هئي، تنهن جو جي آءٌ تعريف جهڙو ذڪر نہ ڪريان، تہ جيڪر نا احسانمند ليکجان، پر مون کي ڀؤ آهي تہ ناحق منهنجي ڪري هن تي بي آبروئيءَ جهڙو الزام آيو.

اتي آسپاس معلوم ٿيڻ لڳو تہ منهنجي ڌڻيءَ هڪڙو عجيب جانور لڌو آهي، جو شڪل ۾ بلڪل ماڻهوءَ جهڙو آهي ۽ انهيءَ وانگي هلي چلي ٿو. هو ڳالهائي بہ پنهنجي ننڍڙيءَ ٻوليءَ ۾ ٿو ۽ سندس ڪي لفظ بہ اڳي ياد ڪيا اٿس، هلي ٻن ٽنگن تي آيو ٿو، هريل ۽ نرم طبيعت وارو آهي، سڏ تي هليو اچي، جيڪي چنجيس ٿو سو ڪري ٿو، عضوا تمام چڱا اٿس ۽ منهن جو رنگ ڪنهن امير ماڻهوءَ جي ٽن ورهين جي ڌيءَ کان بہ وڌيڪ ڪورو اٿس.

ٻيو هڪڙو زميندار، جو نزديڪ ۾ رهندو هو ۽ منهنجي ڌڻيءَ جو گهاٽو يار هو، سو ملاقات جي

لاءِ آيو، خاص انهيءَ ڪم واسطي ته انهيءَ ڳالهه جي تحقيقات ڪري. هڪدم مون کي آڻي ميز تي رکيائون. اتي جيئن مون کي حڪم ڏنائون، تيئن عليس: پنهنجي ترار ڪڍيم، وري کپ ۾ وڌيم، مهمان کي سلام ڪيم، سندس ٻوليءَ ۾ خيرعافيت پڇيمانس، ۽ جيئن منهنجي ننڍڙيءَ دائيءَ مون کي سيکاريو هو، تيئن چيومانس ته "ڀلي ڪري آيو."

اهو شخص جو ٻڍو ۽ ڪم نظر هو، تنهن مون کي چڱيءَ طرح ڏسڻ لاءِ عينڪ وڌي. تنهن تي آءٌ ڏاڍو کِليس، ڇا لاءِ جو هن جون اکيون اهڙيون پئي ڏسڻ ۾ آيون، جهڙيون چوڏهينءَ جي چنڊ جو ٻن درين کان جاءِ ۾ چمڪندو آهي. گهر جي ڀاتين، جو منهنجي کل ۾ خوشيءَ جو سبب معلوم ڪيو، سي به مون سان گڏ کلڻ لڳا. تنهن تي اهو ٻڍو بي عقلي ڪري ڪاوڙيو. هو ڏاڍو ڪنجوس مشهور هو، ۽ هو به برابر اهڙو، ڇا لاءِ جو منهنجي بدنصيبيءَ ڪري هن منهنجي ڏڻيءَ کي صلاح ڏني ته ٻاسي وارو شهر، جو اسان جي گهر کان اٽڪل ٻاويهه ميل هو ۽ ڪلاڪ کن گهوڙي جو پنڌ هو، ۽ جتي ميلو لڳندو هو، اتي انهيءَ ڏينهن خلق جي اڳيان مون کي ڏيکاري پئسا گڏ ڪري.

مون کي شڪ پيو ته هو ڪا حرڪت ٿا سٽين، جو منهنجي ڏڻيءَ ۽ سندس دوست ڪجهه ڪانئين سُس ڦُس

ٻئي ڪنئي ۽ ڪڏهن مون ڏي ٻه ٻئي اشارا ڪيائون. ڊپ جي ڪري مون ڀانيو ته مون هنن جي ٻولي سمجهي هئي. پر ٻئي ڏينهن منهنجي ننڍڙي دائي، گلمڊال ڪلچ، مون کي سچي ڳالهه ٻڌائي، جا هن انڪل ڪري پنهنجي ماءُ کان ٻڌي هئي. ويچاريءَ مون کي ڪٺي پنهنجي ڇاتيءَ تي رکيو ۽ شرم ۽ ڏک کان روئڻ لڳي. هن کي اهو ڊپ هو ته عام خلق مون کي ڇٻي ماري وجهندي، يا هٿن ۾ ڪٺي ڪو عضوو ڀڃي وجهندي.

هن کي اها خبر هئي ته آءٌ طبيعت جي ڪري لڄارو آهيان ۽ پنهنجي عزت آبروءَ جي مون کي گهڻي ڳڻتي ٿي رهي ۽ تنهنڪري پئسن جي لاءِ خسيس ماڻهن جي اڳيان تماشي جي واسطي رکجڻ مون کي پسند نه ايندو. هن چيو ته "منهنجي ماءُ ۽ پيءُ انجام ڪيو آهي ته 'هي ننڍڙو ماڻهو تنهنجو آهي.' پر هاڻ آءٌ ڏسان ٿي ته جيئن پارسال مون سان ٺڳي ڪئي هئائون، تيئن هيل به ڪرڻ ٿا گهرن. پر سال انجام ڪيائون ته هڪڙو ڇيلو توکي ڏينداسين، پر جڏهن اهو سچي ٿلهو ٿيو، تڏهن ڪاسائيءَ کي وڪڻي ڏيئي ڇڏيائون."

پنهنجي لاءِ آءٌ ٻڪ سان ٿو چوان ته منهنجي دائيءَ کي ڳڻتي هئي، پر مون کي ڪانه هئي. مون کي ڀڪي اميد هئي ته هڪڙي ڏينهن آءٌ آزاد ٿيندس، ۽ انهيءَ اميد مون کي اصل نه ڇڏيو.

منهنجو ڌڻي پنهنجي دوست جي چئي لڳي، ميلي واري ڏينهن، مون کي هڪڙي پيٽيءَ ۾ بند ڪري، ڀاسي واري شهر ۾ کڻي هليو، ۽ پنهنجي پٺيان پنهنجي ڌيءَ به چاڙهي هليو، جا منهنجي دائي هئي. پيٽي چوڌاري بند هئي. منجهس فقط ڪي ٿورا سوراخ هئا. ڇوڪريءَ ايتري به خبرداري ڪئي هئي، جو پنهنجي رضائي اندر لنگهائي ڇڏي هئائين ته انهيءَ تي آءٌ سٿو پيو هجان.

انهيءَ هوندي به انهيءَ مسافريءَ ۾ مون کي ڏاڍا لوڏا آيا ۽ تڪليف رسي. جيتوڻيڪ وقت فقط اڌ ڪلاڪ لڳو، ڇا لاءِ جو گهوڙي جو هرهڪ قدم اٽڪل چاليهه فوٽ هو، ۽ اهڙو تڪڙو ٿي هليو، جهڙو ڪو جهاز وڏي طوفان ۾ هيٺ مٿي ٿيندو آهي.... پاڻ انهيءَ کان زياده جلد جلد اهڙو لوڏو ٿي آيو. منهنجو ڌڻي پهرين هڪڙيءَ مهمانسراءِ ۾ لٿو، جتي هو هميشه ايندڙ هو

سراءِ جي مالڪ سان ٿورو وقت صلاح ڪري، ۽ ضروري تياري ڪري، هن هڪڙو پڙهي ڏيڻ وارو هٿ ڪيو، ۽ انهيءَ کي حڪم ڏنائين ته شهر ۾ ڍنڍورو ڪرائي ته وڏي باز جي نشان واريءَ سراءِ ۾ هڪڙو عجيب جانور ڏسي سگهجي ٿو، 'سپلڪنڪ' جيڏو به ڪين آهي ۽ ڪي لفظ ڳالهائي به ٿو ۽ سوين مزي جهڙا ناٽ ڪري سگهي ٿو. سپلڪنڪ

جيڏو به ڪين آهي ۽ ڪي لفظ ڳالهائي به ٿو ۽ سوين مزي جهڙا ناٽ ڪري سگهي ٿو. سپلڪنڪ

انهيءَ ملڪ ۾ هڪڙو خوبصورت جانور آهي، جو اٽڪل ڇهه فوٽ قد ۾ آهي ۽ ٻت جا سڀ عضوا ماڻهوءَ جهڙا ٿا ڏينس.

سراءِ ۾ جيڪا وڏي جاءِ هئي، تنهن ۾ مون کي ڪٺي هڪڙيءَ ميز تي رکيائون. اها ميز اٽڪل ٽي سؤ فوٽ چورس هئي. منهنجي ننڍڙي دائي ميز جي پاسي ۾ هڪڙي اسٽول يا صندليءَ تي چڙهي ويهي رهي، انهيءَ لاءِ ته منهنجي سنڀال ڪري ۽ مون کي سمجهائي ته ڇا ڪريان. منهنجي ڌڻيءَ گوڙ بند ڪرڻ لاءِ حڪم ڏنو ته دفعي دفعي ۾ فقط ٽيهه ماڻهو منهنجي ڏسڻ لاءِ اچن. ڇوڪريءَ جي چوڻ پٽيان آءٌ ميز تي هليس ٿي. هن مون کان ڪي سوال ٿي پڇيا، اهڙن لفظن ۾ جي هن ڄاتا ٿي ته منهنجي سمجهه ۾ ايندا، ۽ مون انهن جا تمام وڏي آواز سان جواب ڏنا ٿي.

آءٌ ڪيترا ئي ڀيرا ماڻهن ڏي منهن ڪري ٿي بيٺس. هنن کي سلام ٿي ڪيم، چيو سان ٿي ته ”ڀلي ڪري آيئو“، ۽ ٻيو جيڪي مون کي سيکاريو هئائون سو ٿي چيم. گلمڊال ڪلچ مون کي هڪڙو انگشتان پاڻي پيئڻ لاءِ پيالو ڪري ڏنو هو، سو مون ڪڍي پاڻيءَ سان ڀريو، ۽ ماڻهن کي دعا ڪري اهو ٿي پيتم. پنهنجي ترار ڪڍي ٿي هوا ۾ لوڏيم، جيئن انگلنڊ ۾ پلٽڻ ڪرڻ وارا ڪندا آهن.

منهنجي دائيءَ مون کي ڪڪ جو ٽڪر ڏنو جو مون پالو ڪري ڪم آندو ۽ انهيءَ سان راند ڪري ڏيکاريم، جا مون لنڍي هوندي سکي هئي. انهيءَ ڏينهن ماڻهن جي پارهن دفعن مون کي اچي ڏنو ۽ اوترائي دفعا مون کي ساڳيا ئي ڪم وري وري ڪرڻا پيا. انهيءَ ڪري آءٌ ڏاڍو ڀمزار ٿيس ۽ ٿڪجي پيس. جن ماڻهن مون کي ڏٺو هو، تن اهڙيون عجيب غريب ڳالهيون وڃي پين سان ڪيون، جو ماڻهن در پيچي به اندر اچڻ ٿي گهريو.

منهنجي ڌڻيءَ پنهنجي فائدي لاءِ، منهنجي دائيءَ کان سواءِ ٻئي ڪنهن کي نٿي ڇڏيو ته مون کي هٿ لائي، ۽ منهنجي چوڌاري ميز تي ٿوري پنڌ تي بينچ رکي ويا، ته متان ڪو هٿ ڊگهيري مون کي وڃي يا ڪو ٻيو نقصان پهچائي. انهيءَ هوندي به هڪڙي ڪمبخت اسڪول جي ڇوڪر هڪڙي سوپاري منهنجي مٿي تي اڇلائي هئي، جا ذري گهٽ مون کي لڳي هئي. اها اهڙي زور سان آئي، جو جي لڳي ها ته منهنجو ميچالو ئي ڪڍي رکي ها، ڇا لاءِ اها ايڏي وڏي هئي جيڏو ننڍو ڪدو ٿئي. پر آءٌ ڏاڍو خوش ٿيس، جو انهي بدمعاش کي خوب مار ڏنائون ۽ جاءِ مان هڪالي ڪڍي ڇڏيائون.

منهنجي ڌڻيءَ عام اشتهار ڪيو ته وري ايندڙ ٻئي ميلي تي مون کي ڏيکاريندو. انهيءَ وچ ۾ هن منهنجي

ڪٽڻ لاءِ پيو بندوبست ڪيو، جو فائدي جي اظر تي
هن خوشيءَ سان ڪيو. ٻهريئنءَ ٺي مسافري ڪري
۽ اٺ ڪلاڪ سانده تماشي ڪرڻ ڪري، آءٌ اهڙو
ٿڪجي پيس، جو پنهنجن ٽنگن تي بيهي يا ڪو اکر
ڳالهائي نٿي سگهيس. ڏن ڏينهن ڪان پوءِ مس آءٌ
سامت ۾ آيس. پر گهر ۾ ٻه ماڻهن مون کي آرام
وٺڻ نٿي ڏنو، ڇا لاءِ جو آسپاس سؤ ڪن ميلن جي
اندر ڪيترائي سڪر ماڻهو خود منهنجي ڌڻيءَ جي گهر
منجهه منهنجي ڏسڻ لاءِ آيا.

منهنجي ڌڻيءَ ڏٺو ته منهنجي ڪري هن کي گهڻو
فائدو ٿيو آهي، تنهنڪري هن ارادو ڪيو ته ملڪ
جي وڏن وڏن شهرن ۾ مون کي کڻي وڃي. اهڙيءَ
ارادي سان وڏي مسافريءَ جي لاءِ سڀ ضروري شيون
موجود ڪري، ۽ گهر جي ڪم ڪارين جو پورو
بندوبست ڪري، هن زال کان موڪلايو ۽ سنه ١٧٠٣ع
جي آگسٽ مهيني جي سترهين تاريخ، يعني، منهنجي
اچڻ کان اٽڪل ٻه مهينا پوءِ، اسين گاديءَ جي
هنڌ واري شهر ڏي روانا ٿياسين، جو انهيءَ بادشاهت
جي وچ ڌاري هو ۽ اسان جي گهر کان اٽڪل ٽي
هزار ميل پري هو. منهنجي ڌڻيءَ پنهنجي ڌيءَ،
گلمدال ڪلچ، کي پنهنجي پٺيان کڻي چاڙهيو، ۽
هوءَ مون کي پيتيءَ ۾ بند ڪري ۽ پيتي پنهنجي
چيله سان ٻڌي اگهان جهوليءَ ۾ رکي اٿي هلي.

منهنجي ڏڻيءَ جي مرضي هئي ته رستي تي يا رستي کان پنجاهه يا سؤ ميلن جي اندر جيڪي به شهر هجن، يا جيڪو ڳوٺ هجي، يا ڪنهن سگهڙ ماڻهوءَ جو گهر هجي، جتي پئسي پيدا ٿيڻ جو امڪان هجي، اتي منهنجو تماشو ڏيکاريندو هلي. اسين هلڪين هلڪين منزلون ڪندا وياسين. ڏينهن ۾ ستر-اسي ميلن کان وڌيڪ پنڌ نه ٿي ڪيوسين، ڇا لاءِ جو گلمڊال ڪلچ منهنجي سڪ لاءِ دانهن ڪئي ته گهوڙي جي سواري کيس ٿڪايو ٿي وجهي. منهنجي چوڻ تي هن ڪڏهن ڪڏهن مون کي پيٽيءَ مان ٻاهر به ڪڍيو ٿي ته هوا کان ۽ ملڪ ڏسان، پر هميشه رسو پاڻ وٽ قابو ٿي رکيائين. رستي ۾ اسان کي ڏهه هفتا لڳي ويا ۽ ارڙهن وڏن شهرن ۾ ۽ ڪيترن ئي ڳوٺن ۽ خانگي ڪٽنبن جي گهرن ۾ منهنجو تماشو ڏيکاريائون.

آڪٽوبر جي ٢٦- تاريخ اسين تختگاهه واري شهر ۾ پهتاسين. منهنجي ڏڻيءَ شهر جي مک گهٽيءَ ۾ هڪڙي جاءِ ڀاڙي تي ورتي، جا شاهي محلات کان پري نه هئي، ۽ دستور موجب عام اشتهار پڌرو ڪرايائين، جنهن ۾ منهنجي شڪل شباهت ۽ هنرن جو مفصل بيان ڏنائين. هڪڙي وڏي جاءِ ٽن-چئن سون فوٽن جيڏي ويڪري ڪرايي تي ڪيائين. هڪڙي وڏي ميز، سٺ فوٽ ڪشادي، موجود ڪيائين، جنهن تي مون کي تماشو ڪرڻو هو. ڪناري کان ٽي فوٽ اندر ۽ ٽي فوٽ مٿي، چوڌاري اوٽ ٻڌي ڇڏيائين ته

متان آءٌ ڪري پوان. هر روز مون ڪي ڏهہ پيرا ماڻهن جي اکيان پيش ٿي ڪيائون، جنهنڪري ماڻهو ڏاڍا خوش ۽ حيران ٿي ٿيا. ۽ آءٌ هاڻي موچاري ڀولي ڳالهائي ويندو هوس ۽ جيڪي مون کي چوندا هئا، سو بلڪل چڱيءَ طرح سمجهي ويندو هوس. تنهن کان سواءِ مون هنن جي الف-بي به ياد ڪري ڇڏي هئي، ۽ ڪوشش ڪري ڪنهن جملي جي سمجهاڻي به ڏيئي ويندو هوس.

باب ڏهون

گليور بادشاهہ جي دربار ۾ وڃي ٿو

ڏاڍي محنت ۽ هلاڪي ڪرڻ ڪري، ٿورن ئي هفتن ۾ منهنجي تندرستيءَ ۾ گهڻي ڦيرگهير پئجي ويئي. منهنجي ڌڻيءَ ڪي جيئن مون منجهان زياده نفعو ٿيندو ويو، تيئن وڌيڪ ڪمائڻ جو حرص ٿي پيس. آءٌ ماني ڪانه کائي سگهيس ۽ ڪنهن وقت گهري ڪنڊا ٿي ويس. جڏهن زميندار اهو حال ڏٺو ۽ ڀاپيس تہ متان هي جلد مري وڃي، تڏهن هن ارادو ڪيو تہ جيترو وڌيڪ فائدو مون منجهان ڪڍي سگهي اوترو ڪڍي وٺي. انهيءَ طرح هن پنهنجي منهن ۾ ئي خيال ڪيا ۽ پور پچايا، تہ شاهي دربار مان هڪڙو عهديدار اچي نڪتو، ۽ منهنجي ڌڻيءَ کي منهنجي ڀالي حڪم ڏنائين تہ "راڻيءَ ۽ سندس ٻين خدمتگار زالن کي تماشي ڏيکارڻ جي لاءِ هڪدم هن کي ڪٺي هل."

انهن زالن مان ڪي مون کي اڳئي ڏسي ويون هيون. ۽ تن وٽ منهنجي خوبصورتيءَ ۽ هلت چلت ۽ هوشياريءَ جي نسبت ۾ عجيب غريب ڳالهيون ڪيون هيون. راڻي ۽ سندس خدمتگاريون منهنجا ڪم ڏسي

نهايت خوش ٿيون. مون گوڏن ڀر ويهي عرض ڪيو ته مون کي راڻيءَ جي پير چمڻ جي موڪل ملي. پر راڻيءَ مهرباني ڪري پنهنجي چيچ مون ڏي ڪئي. ۽ مون کي ڪٺي ميز تي رکيائون. مون پنهي هٿن سان انهيءَ چيچ کي ڪٺي پاڪر وڌو ۽ انهيءَ جي چوٽي ڏاڍي ادب سان ڪٺي وات تي رکيم. هن مون کان پنهنجي ملڪ بابت ۽ مسافرين بابت هيڏي هوڏي جا سوال پڇيا، جي مون چٽيءَ طرح ۽ مختصر لفظن ۾ ڏنا.

هن مون کان پڇيو ته "تون بادشاهه جي دربار ۾ رهڻ لاءِ راضي آهين؟" مون ڪنڌ جهڪائي ميز جي تختي تي رکيو ۽ نياز سان ورندي ڏنيم ته "آءٌ پنهنجي ڌڻيءَ جو غلام آهيان. پر جي آءٌ پنهنجي وس هجان، ته جيڪر پنهنجي سڄي عمر حضور جي نوڪريءَ ۾ گذاريان ۽ انهيءَ کي پنهنجو فخر سمجهان." تنهن تي راڻيءَ منهنجي ڌڻيءَ کان پڇيو ته "تون هن کي چڱي ملهه تي وڪڻندين؟" منهنجي ڌڻيءَ کي ته اڳيئي ڊپ هو ته هي مهينو به جيئرو نه رهندو، سو منهنجي وڪڻڻ لاءِ هڪدم تيار ٿيو، ۽ هزار سونيون مهرون گهريائين. اهي آتي جو آتي هن کي مليون. هرهڪ مهر قد ۾ الن سنوَن "سائڊورن" يا پورچوگال جي مونن سڪن جيڏي هئي. پر انهيءَ ملڪ ۾، يورپ جي سڀني شين جي سراسريءَ جي نظر

تي ۽ هنن ۾ سون جي زياده قيمتي هئڻ جي نظر تي، اها رقم انگلنڊ ۾ هزار گنين جي قيمت جيتري مس هئي.

پوءِ مون رائيءَ کي عرض ڪيو ته "هاڻ جڏهن آءٌ حضور جو غلام ۽ خسيس ٻانهو آهيان، تڏهن مهرباني سان منهنجو هي عرض قبول ٿئي ته گلمڊال ڪلچ جنهن سون کي هيستائين ڏاڍيءَ سنڀال سان پاليو آهي ۽ اهو ڪم هو چڱيءَ طرح سمجهي ٿي، سا حضور پنهنجي نوڪريءَ ۾ رکي، ته هوءَ مون کي سنڀاليندي ۽ سيکاريندي رهي."

رائي صاحبه منهنجو عرض قبول ڪيو ۽ آسانيءَ سان زميندار کي قبول ڪرايائين، جو پاڻ خوش ٿيو ته سندس ڌيءَ کي محلات ۾ نوڪري ملي، ۽ ويچاري ڇوڪري پاڻ ته خوشيءَ کان ڪپڙن ۾ نٿي ماپي. منهنجو اڳوڻو ڌڻي مون کان موڪلائي هليو ويو، ۽ چوندو ويو ته "مون توکي چڱيءَ نوڪريءَ ۾ چاڙهيو آهي." مون ڪابه ورندي ڪانه ڏنيس، ۽ رڳو ڪنڌ جهڪائي سلام ڪيومانس.

رائيءَ منهنجو ناراضپو معلوم ڪري ورتو، ۽ جڏهن زميندار جاءِ مان نڪري ويو، تڏهن مون کان انهيءَ جو سبب پڇيائين. مون دل جهلي چيو ته "هن منهنجي اڳوڻي ڌڻيءَ مون سان جيڪو احسان ڪيو آهي، سو فقط اهو ته جنهن ويچاري مسڪين مخلوق کي اوچتو ٻنيءَ ۾ لڌائين، تنهن کي ماري هن جو ميڄالو

ڪئي نه وڌائين. انهيءَ جو عيوض هن کي ملي چڪو آهي. جو هن مون کي اڌ بادشاهت ۾ ماڻهن کي ڏيکاري فائدو ڪمايو، ۽ پڇاڙيءَ ۾ مون کي چڱي ملهه تي وڪڻي ڇڏيائين." راڻيءَ جي اڳيان جيڪا تقرير مون هٻڪي هٻڪي ڪئي، تنهن جو مختصر مطلب اهو هو.

راڻيءَ مون کي ڳالهائڻ ۾ ڀڙ هڻڻ جي مجرائي ڏني ۽ انصاف مڃيائين، ۽ اهڙي ننڍڙي جانور ۾ ايترو عقل ۽ هوش ڏسي حيران ٿي. هوءَ مون کي هٿ ۾ کڻي بادشاهه وٽ ويئي، جو انهيءَ وقت پنهنجي ڪمري ۾ هو. بادشاهه پرينديءَ منهنجي شڪل پوريءَ طرح نه ڏٺي، تنهنڪري البت رنج مان راڻيءَ کان پڇيائين ته "ڪڏهن کان توکي هڪڙو سپلنڪ ايترو وڻڻ لڳو آهي؟" ڀانئجي ٿو ته هن مون کي انهيءَ ڏالي وارو ننڍڙو جانور سمجهيو، جو آءٌ راڻيءَ جي تريءَ تي اونڌو ٿيو پيو هوس. پر جڏهن هن منهنجو ڳالهائڻ ٻڌو، ۽ ڏٺائين ته جيڪي چوان ٿو سو پورو ۽ سمجهه جهڙو آهي، تڏهن عجب لڳس، ۽ راڻيءَ کي پارت ڪيائين ته "انهيءَ جي چڱي سنڀال ڪجئين."

راڻيءَ پنهنجي واڍي کي حڪم ڏنو ته هڪڙي اهڙي پيتي ٺاهي، جا منهنجي لاءِ چڱي سمهڻ جي جاءِ هجي. انهيءَ ڪاريگر، منهنجي ڏس پٺيان ڏهن هفتن جي اندر هڪڙي ڪاٺ جي ڪوٺي ٺاهي، جا سورهن

نوٽ چورس هئي ۽ پارهن نوٽ مٿي هئي، در ۾ دريون ۽ هيس ۽ ۾ ننڍڙين ڪوليون منجهس هيون- وهنجڻ جاءِ ضرور جي ڪم لاءِ، جيئن لنڊن ۾ سمهڻ جي ڪوليءَ جو بندو بست ٿيندو آهي. ڇت وارو تختو اهڙو هو، جو مٿي کڄي به سگهيو ٿي ۽ وري لهي به سگهيو ٿي. انهيءَ لاءِ هن ڪي ٻه نرماد پيل هٿا. انهيءَ ڪلنڊڙ ڇت جي وسيلي راڻيءَ جو خانساماں اهيل اڪيل هنڌ انهيءَ ۾ لنگهائي رکي سگهيو ٿي. ۽ ڪلمهال ڪاچ اهو هنڌ ڏماڙي ٻاهر ڪڍي هوا ۾ رکي، وري ڪاهي تيار ڪري، رات جو اندر رکي، منهنجي مٿان ڇت کي ڪلف ڏيئي ڇڏيندي هئي.

هڪڙو هوشيار ڪاريگر، جو عجيب غريب ننڍڙين شين ٺاهڻ لاءِ مشهور هو، تنهن ڏنو ڪنيو ته منهنجي لاءِ ٻه ڪرسيون عاج جهڙي شئي جي هٿن ۽ چوڪن سان، ۽ ٻه ميزون شين جي رکڻ لاءِ هڪڙي خاني سان جوڙي تيار ڪندو. جاءِ کي سيني پاسن کان گاديون هئي ويا ڇت توڙي فرش تي به گاديون لڳائي ڇڏيائون ته متان جيڪي ماڻهون مون کي کڻن، تن جي غفلت ڪري سندن هٿن سان اتفاق سان ڪري پوان، يا جڏهن مون کي انهيءَ ڪوليءَ سميت گاڏيءَ ۾ کڻن، تڏهن متان مون کي کهلو لوڏو يا ڌڪو اچي.

مون خواهش ڏيکاري ته منهنجي در کي ڪلف ڏيئي ڇڏجي، متان ڪئا اندر لنگهي اچن. لوهار ڪاريگر

کهڻ مٿن هٿڻ کان ٻوءِ هڪڙو اهڙو تمام ننڍڙو ڪلف جو ڙيو، جنهن جهڙو اڳي ڪڏهن هنن نہ ڏٺو هو، ٻر مون انگلنڊ ۾ انهيءَ کان وڏو ڪلف هڪڙي سگهڙ ماڻهوءَ جي گهر جي ٻاهرئين در کي ڏٺل ڏٺو آهي. مون ڪوشش ڪري ڪنجي پنهنجي کيسي ۾ رکي تہ مٿان گلمڙال ڪلچ اها وڃائي ڇڏي.

راڻيءَ کي منهنجي صحبت اهڙي وڻي ويئي، جو مون کان سواءِ هوءَ ماني نہ کائيندي هئي، جنهن ميز تي هوءَ ماني کائيندي هئي، تنهن جي مٿان لونڊ وٽ، منهنجي ميز ۽ ڪرسي رکڻ ۾ ايندي هئي. گلمڙال ڪاچ منهنجي ميز جي ويجهو هڪڙي اسٽول تي منهنجي سنڀال ۽ مدد لاءِ ويهندي هئي. منهنجون سڀ رڪابيون ۽ ڊاڪون ۽ ٻيون ضروري شيون چانديءَ جون تيار ڪيون ويون هيون، جي راڻيءَ جي سامان جي مقابلي ۾ اهڙيون هيون، جهڙيون ٻارن جي راند لاءِ لنڊن ۾ گڏڏين جي رانديڪن جي دڪان ۾ ڏسبيون آهن. اهي رڪابيون منهنجي ننڍڙي دائيءَ هڪڙيءَ چاندي جي پيتيءَ ۾ بند ڪري کيسي ۾ وجهي ڇڏيندي هئي، ۽ جڏهن مانيءَ جي مهل مون کي انهيءَ جي گهرج ٿيندي هئي، تڏهن هوءَ پاڻ اهي صفا ڪري مون کي ڏيندي هئي.

ٻيو ڪوبہ ماڻهو، سواءِ ٻن شاهزادين جي، راڻيءَ سان گڏ ماني ڪو نہ کائيندو هو. وڏي شاهزادي

سورهن ورهين جي هئي ۽ ننڍيءَ جي چمار تلڏهن تيرهن ورهيہ ۽ هڪ ڀهينو هئي. رالي صاحبہ منهنجي هڪڙي رڪابيءَ تي گوشت جو ٽڪر رکندي هئي، انهيءَ مان آءٌ ذرو پنهنجي لاءِ وڍي وٺندو هوس، ۽ هوءَ مون کي کائيندو ڏسي خوش ٿيندي هئي، ڇا لاءِ جو جيتوڻيڪ رانيءَ جو هاضمو ضعيف هوندو هو، تہ بہ هڪ ڪڙ ڪرنهہ ۾ ايترو طعام کڻندي هئي، جيترو انگلنڊ جا ٻارهن زميندار هڪڙي وقت تي کائي سگهن. اهو حال ڏسي، ڀرين تہ ڪجھ وقت تائين مون کي نفرت ايندي هئي، جو هوءَ رڌل چنڊول پکيءَ جي سڄي ڪنيڙاني هڏن سوڌي ڏندن ۾ چباڙي کائي ويندي هئي، جيتوڻيڪ اهو پکي اسان جي وڏي ترڪي يا فيل مرغ کان نَوَ دفعا وڏو هوندو هو، ۽ مانيءَ جو ٽڪر، جو رات ۾ وجهندي هئي، سو ٻي ايڏو هو، جيڏيون بہ وڏيون ٻارهن پينسن واريون ڊبل روٽيون ٿينديون آهن.

هوءَ هڪڙي سوني پيالي مان هڪڙي ئي ساهيءَ سان ڀوچاري پيمڪ جيترو پاڻي يا شراب پيئي ويندي هئي. هن جون ڇريون ڏاڻيُ کان پيٽيون وڏيون هونديون هيون، ڇڻ تہ ڏاتئا ڪنن تي سنوان ڪري رکيا ويا آهن. چمچا ۽ ڪانٽا ۽ ٻيا کائڻ جا اوزار بہ اهڙا ئي وڏا هوندا هئس. مون کي ياد آهي تہ هڪڙي ڀيري گلمڊال ڪلچ مون کي ڪٺي هلي شاهي محلات جون ڪي ڪاڏي جون سهزون ڏيکاريون هيون.

اتي ڏهه-ٻارهن وڏيون ڇريون ۽ ڪانٽا ڪلهه مٿي کنيل ڏسي، آءٌ ڏڄي ويس، ۽ ڇاتم ته ههڙو خوفناڪ ڏيک مون اڳي ڪڏهن ڪونه ڏٺو هو.

گهڻن مهينن تائين انهن ماڻهن جي ڏيکن ڏسڻ ۽ ٻولين ٻڌڻ ۽ سڀڪا شيءِ تمام وڏي ڏسڻ تي هيري وڃڻ کان پوءِ، جيڪو خوف پريندي مون کي ٿيندو هو، سو لهي ويو. انهيءَ وقت جيڪڏهن آءٌ انگلنڊ جي ڪن لارڊن ۽ ليڊين کي تمام عمدن ۽ عهدن جهڙن ڪپڙن ۾ بادشاهه جي درٻارين وانگي ٻهندو ۽ جهڪندو ۽ ڳالهائيندو ڏسان ها، ته بيشڪ انهن تي مون کي اهڙي کِل اچي ها، جهڙي هتي جي بادشاهه ۽ اميرن کي مون تي ايندي هئي.

سچ ته هي آهي ته خود مون کي به پاڻ تي کِل ايندي هئي. جڏهن راڻي مون کي پنهنجي هٿ تي رکي آرسيءَ وٽ آڻيندي هئي، جنهن ۾ اسان ٻنهي جون شڪليون سچيون ساريون گڏ ڏسڻ ۾ اينديون هيون. انهيءَ مهل ٻنهي جي مقابلي ڪرڻ تي ڏاڍي کِل ايندي هئي. آءٌ پاڻ کي پنهنجي سچي پچي قد کان به ننڍو پيو ڀانئيندو هوس.

راڻيءَ وٽ جو هڪڙو ٻندرو ماڻهو هوندو هو، تنهن کي ڏسي مون کي ڏاڍي چڙ ۽ بيزاري لڳندي هئي. انهيءَ ملڪ ۾ هو تمام ننڍي قد جو ماڻهو هو، ڇالاءِ جو هو پورا ٽيهه فوٽ بہ قد ۾ نه هوندو هو.

سو ٻاڻ کان ٻہ پيو تمام ننڍو ماڻهو ڏسي هميشه بيحيا ۽ مغرور ٿي ويندو هو، ۽ راڻيءَ جي جاءِ جي دالان ۾ جتي آءٌ دربار جي اميرن ۽ سندن زالن سان بيٺو ڳالهائيندو هوس، اتان لنگهندي هو ڏاڍي اکڙ مان لنگهي ويندو هو، ۽ اڪثر منهنجي ننڍي قد تي ٺوڪ ۽ ٺٺولي ڪرڻ کان ڪين ڪسندو هو. اهو وير آءٌ هن کان رڳو هن طرح وٺي سگهندو هوس، جو هن کي "ادو" ڪري سڏيندو هوس، ۽ چوندو هوس تہ "اچي مون سان ملهہ وڙهہ." ۽ ٻيا ٻہ اهڙا لفظ ڳالهائيندو هوس جهڙا اڪثر محلات جي ڇوڪرن جي وات ۾ هوندا آهن.

هڪڙي ڏينهن، مانيءَ مهل، هي خراب بندرو منهنجي ڪجهہ چوڻ تي اهڙو خفي ٿيو، جو راڻيءَ جي ڪرسيءَ تي جنهن آءٌ چڙهيو ويٺو هوس، تنهن مون کي ڪمر کان کڻي، ڪنهن بہ ڊپ کان سواءِ، ملائي جي چاندي جي وڏي پيالي ۾ کڻي اڇلايائين، ۽ پوءِ اتي ڀڄو. آءٌ سڄو ٿي ملائيءَ ۾ ٻڏي ويس، ۽ جي ترڻ نہ ڄاڻندو هجان ها، تہ الاجي ڪهڙو حال ٿئيم ها. پر منهنجي ننڍي دائي منهنجي واهر لاءِ ڊوڙي آئي، ۽ مون کي ڪڍي ٻاهر ڪيائين. انهي وچ ۾ سير کن ملائيءَ جو منهنجي پيٽ ۾ هليو ويو.

مون کي ڪٿي وڃي هنڌ ۾ سمهاريائون. ٻيو ڪو نقصان مون کي ڪونہ پهتو، رڳو ڪپڙا خراب ٿيم.

ٻندري کي خوب ڇهبڪ لڳا ۽ وڏيڪ سزا اها مليس جو جنهن ملائيءَ جي پيالي ۾ مون کي اڇلايو هئائين، سو زور ڪري پياريائونس، ۽ اڳتي جي لاءِ رائيءَ اصل منهان لاهي ڇڏيس.

اڪثر رائي مون کي ھمتائيندي هئي ته ڊ ڊڃان. مون کان پڇندي هئي ته "تنهنجي ملڪ جا ماڻهو به تو جهڙا ڊڄڻا آهن ڪيئن؟" انهيءَ جو سبب هي هو. انهيءَ ملڪ ۾ آرڙهه جي ڏينهن ۾ مکين جو ڏاڍو آزار ٿيندو آهي. هرهڪ مک ڇنڊول جيڏي ٿيندي آهي. آءٌ ساني ڪانه ويهندو هوس، ته مون کي بي آرام ڪنديون هيون جو منهنجن ڪنن وٽ هميشه ڀيون ڀون ڪنديون هيون. ڪڏهن ته اچي منهنجي نڪ ۽ پيشانيءَ تي ويهنديون هيون ۽ ڏنگ هڻنديون هيون، ۽ منجهانئن ڪني ٻانس ايندي هئي. علم حيوانات جا عالم جو چوندا آهن ته مکين جي پيرن ۾ هڪڙي قسم جي ليڪيليڪ واري چنبڙندڙ شيءِ ٿيندي آهي، جنهن جي وسيلي هو پيرن سان اونڌيون ڇت تي هلنديون آهن، سا شيءِ مون کي آسانيءَ سان معلوم ٿي سگهندي هئي.

انهن خراب پرندن کان پاڻ بچائڻ ۾ مون کي گهڻي تڪليف ٿيندي هئي، ۽ جڏهن اچي منهنجي منهن تي ويهنديون هيون، تڏهن لاچار ڇرڪ پرٽو ٿيندو هوم. آهو بندرو اڪثر هيئن ڪندو هو، جو ڪجهه

جيتريون مکيون جهڙيون، اوچتو منھنجي نڪ ھيٺان ڪٽي ڇڏيندو ھو، انھيءَ لاءِ تہ آءٌ ڏجان ۽ راڻيءَ کي چرچو لڳي. آءٌ وري ھيڻن ڪندو ھوس، جو پنھنجي ڇريءَ سان انهن آڏامنديون مکين کي وڍي ٽڪر ٽڪر ڪري ڇڏيندو ھوس. انھيءَ منھنجي چالاڪيءَ جي ڪري منھنجي گھڻي تعريف ٿيندي ھئي.

باب چوٿون

گليور برابڊنگ نئگ ڇڏي وڃي ٿو

مون کي هالي انهيءَ ملڪ ۾ رهڻي ٻه ورهيه ٿي ويا هئا. ٽئين مهيني جي شروعات ۾ بادشاهه ۽ راڻي سدڪ جي ڏکڻ واري ڪناري ڏي ويا. آءٌ ۽ گلمڊال ڪلچ به سندن خدمت ۾ هئاسون. هميشه جي دستور وانگي مون کي پنهنجي سفر واري پيتيءَ ۾ کنياٿون، جنهن جو بيان مون ڏنو آهي. اها موچاري ڪشادي ڪولي هئي ۽ ٻارنهن فوٽ ويڪري هئي.

جڏهن پڇاڙيءَ واريءَ منزل تي پهتاسين، تڏهن بادشاهه جي مرضي ٿي ته فلئنفلئسنڪ جي ويجهو جا محلات آهي، تنهن ۾ ڪي ڏينهن گذارجي. اهو شهر سمنڊ کان ارڙهن انگريزي ميلن جي اندر آهي. آءٌ ۽ گلمڊال ڪلچ ٻيئي ٿڪجي پيا هئاسون. مون کي ٿورو زڪام به ٿي پيو هو، ۽ هوءَ ويچاري ته اهڙي بيمار ٿي هئي. جو وڃي پنهنجي ڪوٺيءَ ۾ پيئي. منهنجي دل ٿي ته آءٌ سمنڊ ڏسان، جو ڄاڻم ٿي ته جيڪڏهن مون کي ڇوٽڪارو ملندو، ته آتان ئي ملندو.

مون کوڙ ڪري پاڻ کي زياده بيمار ڪيو ۽ عرض ڪيم ته مون کي موڪل ملي ته سمنڊ جي تازي هوا کان. هڪڙو ڇوڪرو رائيءَ جو خدمتگار، جو مون کي گهڻو وڻندو هو ۽ جنهن جي حوالي ڪڏهن ڪڏهن مون کي ڪري ڇڏيندا هئا، تنهن جي سپرد ٿيڻ پسند ڪيم. مون کي اها ڳالهه نٿي وسري ته گلمڊال ڪلچ ڏاڍي ناراضپي سان هلائڻو ڪئي، ۽ انهيءَ ڇوڪر کي منهنجي پوري سنڀال ڪرڻ لاءِ تاڪيد ڪيائين. ساڳئي وقت ۾ زار زار رنائين به، ڄڻ ته ڄاڻ پيو هوس ته ڇا ٿيڻو آهي.

ڇوڪر مون کي پيتيءَ سوڌو ڪٺي سمنڊ جي ڪناري وارن ٽڪرن ڏي آندو، جي محلات کان اڌ ڪلاڪ ڪن جي پنڌ تي هئا. مون چيس ته مون کي هيٺ رکي، پوءِ هڪڙو پردو ڪڍي مون ڏاڍيءَ سڪ سان سمنڊ ڏي نهاريو. مون پاڻ کي بلڪل چڱو ڀلو نٿي ڄاتو، تنهنڪري ڇوڪر کي چيم ته: "منهنجي مرضي آهي ته آءٌ پنهنجي هنڌ ۾ وڃي سمهي پوان، ته من بهتر ٿيان." ان موجب آءٌ اندر لنگهي ويس، ۽ ڇوڪر دري بند ڪري ڇڏي ته متان مون کي ٿڌ لڳي.

سگهوئي مون کي ننڊ اچي ويئي ۽ آءٌ ڀانيان ٿو ته ڇوڪر مون کي ستل ڏسي ڄاتو ته پيو ڪو خوف ڪونهي. تنهنڪري ٽڪرن ڏي پکين جي آنن ڳولڻ

لاءِ هليو ويو. انهيءَ کان اڳي ته مون پنهنجي دريءَ مان ڏٺو هوس ته هيڏي هوڏي رلي ڳولي هڪ ٻه آنا ننڍڙن جي ڦانن ۾ وجهي لڏا هنائين. پر انهيءَ کي ڇا ڪبو!... لوهه جي ڪڙي، جيڪا منهنجي پيتيءَ کي آسانيءَ سان کڻڻ لاءِ ان جي چوٽيءَ تي ٻڌل هئي، تنهن کي اوچتو ڏاڍي ڇڪ آئي. ڏٺم ته منهنجي پيتي هوا ۾ تمام مٿي کڄي ويئي، ۽ پوءِ تمام تيکي اڳتي هلڻ لڳي.

پهريون لوڏو اهڙو هو، جو آءٌ ذري گهٽ هنڌ تان اڇلجي ويو هوس، پر پوءِ اهو البت ٺرو ٿيو. مون تمام وڏي آواز سان ڪيترائي ڀيرا سڏ ڪيا، پر انهن مان ڪي ڪين ٿيو. دريءَ مان نهاريم ته ٻه آسمان ۽ ڪڪرن کان سواءِ ٻيو ڪي به ڪين ڏٺم. پنهنجي مٿان ڪنهين جي ڦڙڪڻ جهڙو آواز ٻڌڻ ۾ آيم، ۽ پوءِ پنهنجي غمگين حالت معلوم ٿيڻ لڳيم. ڪنهن باز منهنجي پيتيءَ جي ڪڙي پنهنجي چهنب ۾ ڪنئي هئي ته اها ڪنهن ننڍڪر تي ڀڃي، جيئن ڪڇونءَ کي ڪندا آهن، انهيءَ لاءِ ته منهنجو بت ڪڍي کائي وڃي. انهيءَ پکيءَ کي اهڙي ٻاس ايندي آهي ۽ اهڙي اٽڪل اٿس، جو تمام پري پنڌ کان پنهنجو شڪار سهي ڪري وٺندو آهي، جيتوڻيڪ اهو مون کان ٻه وڌيڪ اٽڪل هجي، ۽ آءٌ ٻه پڻ انچ ٿلهي تختي جي اندر بند هوس.

سکھو ئـي ڪنيڙائين جو آواز ۽ ڦڙڪو زيـادہ ٿيڻ لـڳـو ، ۽ منھنجي پيٽي هيٺ مٿي اڇلجڻ لـڳي ، جيئن واچ واري ڏينهن ڪاڻيءَ تـي لـڳـل نشان جـو تختو ڪندو آهي . مون ڪي اهو آواز ٻـڌڻ ۾ پئي آيو ۽ ائين پئي ڄاتم تہ بـاز ڪي ڌڪ ٻہ لـڳا (مون ڪي پڪ آهي تہ ائين هوندو ، جو باز ڪي منھنجي پيٽيءَ جو ڪڙو ڇهنب ۾ هـو ، سو آڏامـنـدي پيٽيءَ جا ڌڪ لـڳـنـدا هـونـدس) پوءِ اوچتو مون پـاڻ ڪي هـڪـڙي منٽ ڪـان وڌيڪ عـرصي تائين ڪـرنـدو ڏٺو ، پـر اهڙي تيزيءَ سان ، جو منھنجو ساهہ ئي کھٽجي ٿي ويو .

ائين ڪنـدي پيٽيءَ جي پاڻيءَ ۾ ڪـِرڻ جو ڦهڪو ٿيو ۽ انھيءَ اهڙو وڏو آواز ڪيو ، جـو نـايـاگرانديءَ جي ڪـِرڻ جـي ڪـڙڪـي ڪـان ٻہ واڌو هـو . تنھن ڪان پوءِ ، آءٌ منٽ ڪن تائين تہ اونداهيءَ ۾ هوس ، ۽ پـوءِ وري منھنجي پيٽي ايترو تـہ مٿي چڙهي ، جو آءٌ درين جي چوٽين نـان روشنائي ڏسي سگهيس . منھنجي بدن ۽ منھنجي سامان لاءِ ڪشادو لوهہ جو پٽو ، جو مضبوطيءَ لاءِ چـوڌـيءَ ۽ تـري ۾ چئن ڪنڊن تـي لـڳـل هـو ، تنھن جي بار ڪان ، منھنجي پيٽي پاڻيءَ ۾ پنج فوٽ هيٺ وڃي ، پوءِ ترڻ لـڳي .

مون ڪي تڏهن ٻہ اهو خيال آيو ۽ هاڻي بہ اچي ٿو تہ جو باز منھنجي پيٽي کڻي آڏاڻو هو ، تنھن ڪي ٻہ ـ ٽي ٻيا باز پٺيان پيا هئا ، جن جي ڪري لاچار ٿي

هن مون کي کيرائي ڇڏيو، ۽ پاڻ پنهنجي بچاءَ لاءِ هنن کي سامهون ٿيو، جو هنن کي شڪار ۾ حصيدار ٿيڻ جي طمع هئي. جي لوهہ جا پنا پيتيءَ جي ترن ۾ لڳل هئا، سي تمام مضبوط هئا، انهن جي ڪري ڪِرڻ مهل پيتيءَ جو وزن پورو جهليو آيو ۽ پاڻيءَ جي مٿان لڳي پئي بوڙ کان پيتي بچي ويئي. انهيءَ جا ست سنڌا هڪڙي ۾ چڱا ڪُتَل هئا ۽ دَرُ نَرماد تي لٽي ڦريو، پر هيٺ-مٿي اچي سگهيو ٿي، تنهنڪري منهنجي کولي اهڙي مضبوط هئي، جو تمام ٿورو پاڻي اندر اچي ٿي سگهيو. آءٌ مشڪلات سان پنهنجي هنڌ مان نڪتس، پر پهرين ڇت جي تختي کي کسڪائي ڪڍيم، جو هوا جي آڻ لاءِ رکيو ويو هو، جيئن مٿي ذڪر ڪيو ويو هو، نہ تہ جيڪر آءٌ گهٽجي مري وڃان ها.

انهيءَ مهل ڪيترو نہ ٿي گهريم تہ پنهنجي پياري گلمڊال ڪلچ سان گڏ هجان! جنهن کان ڏار ٿي ڪلاڪ مس گذريو هوم. انهيءَ حالت ۾ آءٌ چار ڪلاڪ برابر پيو هوس. اها اميد ۽ خواهش پئي رکيم، تہ اجهو ٿو دم ڏيان. اهڙيءَ غمگينيءَ ۽ نااميديءَ ۾ پيتيءَ جي هن پاسي هڪڙي قسم جو گسڻ جهڙو آواز مون کي ٻڌڻ ۾ آيو، جتي پيتيءَ جي ڪنڍ لاءِ ڪنڍا لڳل هئا. تنهن کان پوءِ سگهو ئي مون ڄاتو تہ پيتي سمنڊ ڏي ڇڪجيو پئي وڃي. رکي

رکي هڪڙي قسم جي ڇڪتاڻ مون کي معلوم ٿي ٿي، جنهنڪري لهريون چڙهي منهنجي دريءَ جي چوٽين تائين ٿي آيون ۽ آءٌ اونداهيءَ ۾ رهجيو ٿي ويس. انهيءَ کري ٿوري ڇوٽڪاري جي اميد منهنجي دل ۾ پيدا ٿي، اگرچ خيال ۾ نٿي آيم ته ڪيئن اها صورت وٺي سگهندي.

مون همت جهلي پنهنجي هڪڙيءَ ڪرسيءَ جو اسڪرو يا پيچ کوليو، جو هيٺ تر واري تختي سان لڳل هو. پوءِ جيڪو ڪسڪندڙ تختو مون تازو کوليو هو، تنهن جي هيٺان وري اهو اسڪرو ڏيئي پيڙي چڙهيم. پوءِ ٽپ ڏيئي، انهيءَ ڪرسي تي چڙهيس ۽ ٽنگ کي ويجهو وات رکي وڏي آواز سان مدد جي لاءِ رڙيون ڪرڻ لڳس جيڪي ٻوليون اچنديون هيم، تن سڀني ۾ دانهون ڪيم پوءِ جيڪو لڪڻ آءٌ سان کڻندو هوس تنهن جي ڇيڙي ۾ رومال ٻڌي ٽنگ سان ڪليءِ، گهڻا پيرا هوا ۾ لوڏڻ لڳس، انهيءَ لاءِ ته جي ڪا ٻيڙي يا ڪو جهاز ويجهو هجي، ته خلاصي ڄاڻن ته ڪو ڪمبخت انسان هن پيتيءَ ۾ پوريو پيو آهي.

جيڪي ڪري سگهيس، تنهن مان ڪو به نتيجو نه نڪتو، پر ايترو صفا معلوم ٿي ٿيم ته منهنجي کولي ٻاٽيءَ جي مٿان هلندي هلي. ڪلاڪ ڪن جي اندر پيتيءَ جو ٻيو پاسو جنهن ۾ ڪنڍا پيل هئا ۽

۽ دريون ڪين هيون، سو ڪنهن سخت شيءِ تي وڃي لڳو. مون کي ڀپ ٿيو ته اهو ڪڪر آهي، ڇا لاءِ جو آءٌ ڏاڍو ڇاڇولجي ويس. ڪوليءَ جي ڍڪ تي ٺڪلهي رسي لڳڻ جهڙو آواز ڇڻيءَ طرح ٻڌم، ۽ ڪڙيءَ مان لنگهڻ ۽ ڪسڻ جو آواز به ڪن تي پيم. پوءِ ڏٺم ته ٿوري ڪان ٿورو ٿي فوٽ مٿي درجي بدرجي کڄي ويس.

تنهن تي وري به مون پنهنجو لڪڻ ۽ رومال ٻاهر ڪڍيو، ۽ مدد جي لاءِ ايتريون رڙيون ڪيم، جو آواز ئي ويهي ويم. جواب ۾ ٽي ڀيرا وڏي رڙ ٻڌيم، جنهن منهنجي دل ۾ اهڙي خوشي پيدا ڪئي، جنهن جي فقط انهن کي خبر هوندي، جن کي آها ٿيندي هوندي. پوءِ پنهنجي مٿان ڌبڪو ٻڌم، ۽ ڪنهن ماڻهوءَ ٽڪنڪ مان انگريزي ٻوليءَ ۾ وڏي سڏ ڇيو ته "جيڪڏهن ڪو ماڻهو هيٺ آهي، ته ڳالهائي." مون ورندي ڏني ته "آءٌ پاڻ انگريز آهيان، جو ڪمبختيءَ جي ڪري هڪڙيءَ سخت مصيبت ۾ ڦاسي ويو آهيان، پلائي ڪري مون کي هن بند مان ڪڍيو."

انهيءَ ماڻهوءَ جواب ۾ چيو ته "هاڻ تون سلامت آهين، جو تنهنجي پيتي جهاز سان قابو ٻڌل آهي. واڍو انهيءَ دم ٿو اچي، ۽ انهيءَ ٽڪنڪ مان توکي ڇڪي ٿو ڪڍي، جو اهو وڏو ٽڪنڪ آهي" مون چيو ته "ائين نه ڪريو، انهيءَ ۾ گهڻو وقت لڳندو. رکو

ھڪڙو خلاصي پنھنجي آڳر ڪڙي ۾ وجھي ٻيئي سمنڊ مان ڪيڏي جھاز تي آئي ۽ ٻوءِ ڪپتان جي ڪوٺيءَ ۾ نيي.“ انھن مان ڪن مون کي اھڙيءَ طرح ٻڪ ڪندو ڀڏي ڇاتو تہ آءٌ ڇريو آھيان. ٻين پئي مون تي ڪليو. ڪنھن طرح مان مون کي اھا ڳالھہ خيال ۾ نہ ٿي آئي تہ آءٌ ھاڻي پنھنجي قد ۽ طاقت وارن ماڻھن ۾ آھيان. نيٺ واڍو آيو ۽ ٿورڻ ۾ منٽن ۾ ڪاراڻيءَ سان ڇئن فوٽن چورس جيڏي دري ڪيائين، ۽ ٻوءِ ھڪڙي ننڍي ڏاڪڻ اندر لنگھائي وڌائون، جنھن تي آءٌ چڙھي آيس. مٿان وري ھنن مون کي جھاز ۾ آندو، پر آءٌ ڏاڍي ضعيف حال ۾ ھوس.

خلاصي سڀ حيران ٿي ويا ۽ ھزارين سوال مون کان پڇڻ لڳا، جن جو مون جواب ڏيڻ نٿي گھريو. پر ڪپتان مسٽر ٿامس والڪسن، جو سچو ۽ لائق ھو، ۽ شراب شائر جو رھاڪو ھو، تنھن سھي ڪيو تہ آءٌ بيھوش ٿيڻ تي آھيان، تنھنڪري ھو ھڪدم مون کي پنھنجي ڪوٺيءَ ۾ وٺي ويو ۽ اتي مون کي دل جي قوت جو عرق پيار يائين جنھنڪري مون کي آرام آيو. پوءِ مون کي پنھنجي ھنڌ تي ڪٺي ليٽايائين ۽ مون کي صلاح ڏنائين تہ ”ٿوري ننڊ ڪر، جو انھيءَ جي توکي گھڻي گھرج آھي.“

جڏھن وري جاڳيس، تڏھن پاڻ کي بھتر حالت ۾ ڏٺم. انھيءَ مھل رات جا آٺ لڳا ھئا، ۽ ڪپتان

ماني آڻ جو هڪدم حڪم ڏنو، جو چاتائين تہ مون کهٽي وقت تائين نہ کاڌو هوندو. هن مون سان ڏاڍيون مهربانيون ڪيون ۽ چيائين تہ ”حيران نہ ٿيءُ ۽ اجائي سجائي ڳالهہ نہ ڪر.“ جڏهن اڪيلا ٿياسين، تڏهن هن مون کي چيو تہ ”هاڻ سفر جو بيان ڪري ٻڌاءِ ۽ خبر ڏي تہ ڪهڙيءَ طرح هيڏي ساري پيتيءَ ۾ بند ٿئين؟“

مون چيس تہ ”آءٌ پنهنجو سارو قصو اوهان کي ٻڌايان ٿو، سو تحمل سان ويهي ٻڌو.“ پوءِ انگلنڊ مان نڪرڻ جي وقت کان وٺي هن جي پرهندي مون کي لهڻ وقت تائين جيڪو احوال هو، سو مون هن کي ڪري ٻڌايو. سچ هميشه سمجهہ وارن ماڻهن جي دلين ۾ جائنشين ٿئي ٿو، تنهڪري هي ايماندار ۽ لائق شخص، جو سوچاري علم ۽ تميز وارو هو، تنهن کي هڪدم منهنجي ڳالهہ تي ويساهہ اچي ويو.

انهيءَ کان پوءِ جيڪو سامان جو سفر ڪيوسين، سو تمام سٺائو هو. انهيءَ جي مفصل بيان ڏيڻ سان آءٌ پڙهندڙن کي هلاڪ نہ ڪندس. جڏهن ڊائونس ۾ پهتاسين، تڏهن آءٌ جهاز مان موڪلائي هليو ويس اها سن ١٧٠٦ع جي جون مهيني جي ٽين تاريخ هئي. انهيءَ سفر ۾ منهنجي چونڪاري کان پوءِ اٽڪل نَوَ مهينا لڳي ويا هئا. مون ڪپتان کي چيو تہ ”ڀاڙي ڏيڻ تائين آءٌ پنهنجو سامان ضمانت ۾ ڇڏڻ

گهران ٿو،" پر ڪپتان چيو "آءٌ ڪي به ڪين وٺندس." پوءِ ڏاڍيءَ محبت سان هڪيڻي کان موڪلايوسين، ۽ منهنجي چوڻ تي هن انجام ڪيو ته هو ريڊرف ۾ مون کي پنهنجي گهر اچي ڏسندو. مون پنج شلنگ ڏيڻي، هڪڙو گهوڙو ۽ هڪڙو سونهو ڀاڙي ڪيو. اهي پنج شلنگ مون ڪپتان کان اڌارا ورتا.

رستي تي هلندي گهر، وڻ، ڍور ۽ ماڻهو مون کي اهڙا ننڍڙا پئي ڏسڻ ۾ آيا، جو مون ڀانيو ته آءٌ اڃا لليپٽ ۾ آهيان. جيڪو وانهڙو ٿي گذريم، تنهن جي نسبت ۾ اهو ڊپ ٿي ٿيم ته ڪٿي ڀلا لتاڙي نه وجهانس، ۽ پري کان هڪل ڏئي، پاسي ٿيڻ لاءِ ٿي چيومانس ته متان ٽڪر ڪري هڪ-ٻن جو مٿو ڀڃي وجهان.

جڏهن آءٌ پنهنجي گهر آيس-جو پڇائون ڪري ڪري مس لڌم، ۽ منهنجي هڪڙي نوڪر اچي در پٽيو- تڏهن آءٌ ڪنڌ جهڪائي اندر لنگهيس ته متان منهنجو مٿو ستر در کي لڳي. منهنجي زال مون کي ڀاڪر وجهڻ لاءِ ڊوڙي آئي، پر آءٌ هن جي گوڏن کان به هيٺ جهڪي پيس، انهيءَ خيال کان ته متان هوءَ منهنجي وات تائين پهچي نه سگهي. ڌيءَ دعا گهرڻ لاءِ منهنجي اڳيان گوڏا کوڙي اچي ويٺي، پر جيسين هوءَ وري اٿي ويٺي، تيسين آءٌ هن کي ڏسي نه سگهيس، ڇالاءِ جو هيستائين آءٌ پنهنجو مٿو ۽ اکيون

ست فوٽن ڪان ٻه مٽي ڪري بيهڻ تي هيري ويو هوس. پوءِ آءٌ هڪڙو هٿ هن جي چيلهه ۾ وجهي، مٽي ڪرڻ لاءِ ويس. جيڪي نوڪر ۽ هڪ ٻه دوست، جي گهر ۾ هئا، تن تي آءٌ حقارت سان نظر ڪرڻ لڳس، ڇو ته هو گنديءَ جيڏا ماڻهو هئا ۽ آءٌ ڪو ديوتا يا راڪاس هوس. مون پنهنجي زال کي چيو ته "تو ڏاڍي صرفي سان پئي گذاريو آهي، ڇا لاءِ جو تو پاڻ کي ۽ پنهنجي ڌيءَ کي به ناحق بُک ماريو آهي." مطلب ته آءٌ اهڙي بي سبب هلت ڪرڻ لڳس، جو هنن سڀني جو ساڳيو اهڙو خيال هو جهڙو ڪپتان جو هو، جڏهن هن پهرين مون کي ڏٺو هو ۽ سمجهيائين ته آءٌ ديوانو آهيان.

ٿوري وقت ۾ آءٌ ۽ منهنجي گهر جا ڀاتي ۽ دوست سڀ هڪٻئي کي پوريءَ طرح سمجهي وياسين، پر منهنجي زال مون کي سخت تاڪيد ڪيو ته "وري ڪڏهن به سمنڊ جي سفر تي متان وڃين" پر منهنجي قسمت بيءَ طرح جي هئي ۽ تنهن کي هوءَ روڪي نه سگهي، جيئن پاڻيهي پڙهندڙن کي هن ڪان پوءِ معلوم ٿيندو. انهيءَ وچ ۾ آءٌ پنهنجي نياڳي سفر جو پيو پاڳو پورو ڪريان ٿو.

—*—

تعارف

’جوناٿن سئفٽ‘ هڪ انگريز اديب آهي، ۽ ڪنهن انگريز اديب جو سنڌي ادب ۾ تعارف ڪرائڻ سولي ڳالهه نه آهي. موجوده دور جي انگريزي ادب ۾ تنقيد جو فن تمام گهڻي ترقي ڪري چڪو آهي. ان ۾ هيئت ۽ مواد، فن ۽ فڪر، ۽ حسن ۽ نزاڪت جي باريڪين تي اعليٰ ۽ معياري مضمون لکيا ويا آهن، خود تنقيد جو فن مختلف ۽ متضاد فڪر جي دائرن ۾ ورهائجي ويو آهي. ان جي برعڪس سنڌي ادب ۾ جديد تنقيد جو فن اڃان ابتدائي مرحلن ۾ آهي. هيستائين اسان وٽ ڪلاسيڪي عربي ۽ فارسي ادبن جي گهڻي اثر سبب، عام طرح تنقيد فقط روايتي نقطه نظر کان ڪئي ويئي آهي. تنهنڪري ڪنهن انگريز فنڪار جي خيال ۽ فن کي سنڌيءَ ۾ انگريزي تنقيد جي معيارن مطابق پيش ڪرڻ ۾ ڪافي دقت پيش اچي ٿي بهرحال، مون پنهنجي سمجهه ۽ وس آهر، آسان زبان ۾، ’سئفٽ‘ جي خيال ۽ فن جي جائزي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، ته جيئن عام سنڌي پڙهندڙ تنقيد کي سولائيءَ سان سمجهي سگهن. سئفٽ جي تعارف جي سلسلي ۾ هيٺ هڪ ٻي

مشڪلات بہ درپيش آهي. ”گليور جو سفر“ چئن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي، ڀر مرزا قليچ بيگ مرحوم فقط ٻهرين ٻن ڀاڱن جو ترجمو ڪيو آهي. هاڻي، هن ڪتاب جو مجموعي تاثر ۽ سئفٽ جي فن جي اهميت کان صحيح معنيٰ ۾ واقف ٿيڻ تيستائين ناممڪن آهي، جيستائين چوٿين ڀاڱي جو مطالعو نہ ڪيو وڃي؛ ڇو جو تنقيدي لحاظ کان هن تصنيف جو چوٿون ڀاڱو نهايت اهم آهي. تنهنڪري مون هن تعارفي مضمون ۾ چوٿين ڀاڱي جو نسبتاً زياده تفصيلي ذڪر ڪيو آهي.

جوناٿن سئفٽ (١٦٦٥ع – ١٧٤٥ع) هڪ غريب گهراڻي ۾ ڄائو هو. اڃان ڄڄهن ٽن سالن جو ٿيو تہ پيءُ وفات ڪري ويس، تنهنڪري هن جي تعليم جو بار سندس چاچي تي پيو، جيڪو هڪ وچولي درجي جو وڪيل هو. سئفٽ اعليٰ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ ڊبلن کان لنڊن ۾ آيو، جتي پوءِ هو ”سر وليم ٽيمپل“ جو ذاتي سيڪريٽري اچي ٿيو. سر وليم ٽيمپل راڻيءَ (آئن) جي دربار جو هڪ امير هو، جيڪو ڪجهہ وقت وزير بہ ٿيو هو. هن جي ذريعي سئفٽ جي لنڊن جي مختلف سياسي حلقن سان واقفيت ٿي، جنهن جو اڳتي هلي سئفٽ جي ذاتي زندگيءَ ۾ فن تي تمام گهڻو اثر پوندو هو. ارڙهين صديءَ جي انگريزي سياست ۾ رشوتستاني، اقربا پروري، پارٽيبازي، سياسي سازشن ۽ چالبازين جو دؤر دؤرو هو. پر ظاهري طرح

انهن سياسي خرابين کي ايمانداري، اخلاق پرستي ۽ اميرانه نفاست پسنديءَ جي پرفريب پردن ۾ لڪايو ويندو هو. سنڌ جي زندگيءَ جو گهڻو حصو ان سياسي ماحول ۾ گذريو، ڇاڪاڻ ته اُن جي ڪابينه جي ڪن وزيرن سان هن جا دوستانه تعلقات هئا. ملڪ جي سياسي معاملن ۾ هن سان مشورا ڪيا ويندا هئا، ۽ امير ۽ وزير ننڍين توڙي وڏين دعوتن ۾ هن کي هميشه گهرائيندا هئا. سنڌ سياسي حلقن ۾ مقبوليت ۽ اهميت فقط پنهنجي قلم جي زور تي پيدا ڪئي، پر هو ان ماحول ۾ ترقي ڪري نه سگهيو.

سنڌ دوستيءَ جي ناتن ۽ ذاتي لاڳاپن ۾ سياسي چالبازين جي دخل اندازيءَ کي هميشه برو سمجهندو هو، تنهنڪري هن جا امير ۽ وزير دوست هميشه سندس سادگيءَ مان فائدا وٺندا رهندا هئا. پر پڇاڙيءَ تائين هن جي مستقبل کي سڌارڻ ۾ هنن پاڻ سندس ڪا خاص مدد ڪانه ڪئي. سنڌ جي هيءَ آرزو هوندي هئي ته کيس بشپ (وڏي پادريءَ) جو عهدو حاصل ٿئي. پر جيستائين ”ڊچيس آف سمرسيٽ“ جيئري رهي، هو بشپ ٿي نه سگهيو. ڊچس آف سمرسيٽ، جنهن تي هن پنهنجي هڪ نظم ۾ ماڻهن کي مارائڻ جي تهمت مڙهي هئي، راڻي اَين جي خاص درٻارين مان هئي، ۽ سدائين سنڌ جي خلاف راڻي اُن جا ڪن ڀريندي هئي. هوءَ راڻيءَ جي وفات ڪان پوءِ مئي. ڪهڙين نااميدين

ڪان پوءِ سئفٽ کي سينٽ پيٽرڪ چرچ (ڊبلن - آئرلئنڊ) جو ڊين (پادري) مقرر ڪيو ويو. هو هڪڙي هنڌ چئي ٿو ته ”منهنجي درباري دوستن هڪ اهڙي ملڪ ۾ منهنجي تقرري ڪرائي آهي، جتي آءٌ پاڻ کي ملڪ بدر سمجهان ٿو.“ هن انهن دوستن جي وزارتن کي بچائڻ لاءِ مضمون لکيا، سازشن ۾ شريڪ ٿيو، ۽ دشمن پيدا ڪيائين، پر آخر ۾ نتيجو هي مليس، جو هڪ ننڍي عهدي ڪاڻ لنڊن ڇڏڻي پيس. جيتوڻيڪ سياسي ماحول ۾ رهي، هن کي ڪو خاص مادي فائدو نه ٿيو، پر ان مان سندس ادب ۾ سياسي ۽ سماجي طنز جي فني لياقتن کي جرڪڻ جو سٺو موقعو مليو. ان زماني ۾ هن ”هڪ ٽب جي ڪهاڻي“ (A Tale of a Tab) جهڙو هڪ اعليٰ مضمون لکيو، جيڪو عيسائيت جي ڪئٿولڪ ۽ پيوريٽن فرقن تي هڪ عميق طنز آهي.

”گليور جو سفر“ به هڪ طنزيه تصنيف آهي، ليڪن ان ۾ سئفٽ جي طنز جو دائرو تمام وسيع آهي. سئفٽ ان تصنيف ۾ سڄي انسانيت جي حماقتن بيوقوفين ۽ اخلاقي ڪمزورين تي سخت چوٽون ڪري ٿو. سئفٽ شاعري به ڪئي، پر سندس شعر ايترو معياري نه آهي. سندس همعصر اديبن مان ان ميدان جو مڃيل شاعر پوپ (Pope) آهي، جيڪو ارڙهين صديءَ جي ڪلاسيڪي شاعريءَ جو اعليٰ ترين شاعر ليکيو وڃي

ٿو. سئفٽ جي نثر توڙي نظم ۾ البت اسان کي هڪ ڳالهه مشترڪ ملي ٿي هن جو نثر ۽ نظم ٻئي طنزيه آهن. دراصل ارڙهين صديءَ جو انگريزي ادب ٿي نمايان طرح طنزيه آهي. ان صديءَ جي پهرئين اڌ ۾ اهان جڏهن ماڻهو ”روسو“ جي رومانوي تحريڪ کان متاثر نه ٿيا هئا، ۽ پاڻ کي ڪنهن ”ڪائناتي مصيبت“ جي شڪنجي ۾ قائل نه سمجهندا هئا، تڏهن زندگيءَ ڏانهن سندن زاويهٔ نگاه اڪثر مزاحيه هو. ان زاويهٔ نگاه جي مطابق انسان پاڻ کي پنهنجن ڪمزورين ۽ حماقتن جي نتيجي ۾ اڪثر ڪيل جهڙين حالتن ۾ وجهيو ٿو ڇڏي، ـ ۽ ادبن جي آڏو ”مزاح“ جو ڪم هي هوندو آهي ته ان جي ذريعي انسان جي هنن ڪمزورين ۽ حماقتن کي مختلف طريقن سان پيش ڪيو وڃي. ”فيلڊنگ“ ۽ ”جين آسٽن“ ناولن جي ذريعي ۽ آسرندڙ صنف ۾، ۽ ”پوپ“ شاعريءَ جي ذريعي سماج ۽ فرد جي حماقتن تي طنز ڪئي آهي. سئفٽ جي طنز جو مکيه دائرهٔ عمل مضمون نويسي آهي.

هر انهن چئن ئي جي طنز جدا جدا نوعيت جي آهي. ”آلڊس هڪسلي“ جي نظر ۾ فيلڊنگ جي طنز تڏي آهي ۽ منجهس ذهانت جو عنصر وڌيڪ آهي. جين آسٽن فرد جي هلت چلت ۽ سماج جي ريتن رسمن تي نفيس ۽ نرم ٺوڪون ڪري ٿي، ۽ پوپ جي طنزيه شاعريءَ ۾ سماج ۽ خاص ڪري اميرانه سماج

سان همدرديءَ جو اظهار ملي ٿو. پر سئفٽ جي طنز، "ايف. آر. ليوس" جي چوڻ مطابق، منفي آهي، جيڪا انسان کي شرمسار ڪري ٿي، ۽ بيچاري ٿي ۽ حيرت ۾ وجهيو ڇڏي، ايتريقدر جو جڏهن "گليور جو سفر" پهريون دفعو شايع ٿيو، تڏهن ڪن "نيڪ اخلاق ۽ نفاست پسند" امير حلقن ان ڪتاب کي بداخلاقي ۽ انسان دشمنيءَ جو حامل سمجهي ننهن پڙهڻ کان ٿي نابري واري ڇڏي. هڪڙي نقاد ته اهو به چيو ته "آءٌ ان ڪمري ۾ ٿي ويهڻ پسند نه ڪندس، جتي "گليور جو سفر" رکيل هوندو." راڻي اين جي درباري حلقن ان ڪتاب کي سخت ناپسند ڪيو. جن اميرن ۽ وزيرن تي ان ۾ چٿرون هنيا ويا هئا، سي ته ٿي پاهه ٿي ويا. پر هو سئفٽ جي خلاف ڪجهه ڪري به نه سگهيا. سئفٽ ۽ سندس دوستن کي خبر هئي ته ڪتاب جي خلاف لنڊن ۾ ڪاوڙ جو طوفان آڻيندو، تنهنڪري سياڻپ کان ڪم وٺي "گليور جو سفر" اول اول مسرڪيو سئفٽ جي نالي سان ٿي شايع نه ڪرايو ويو.

اڄ به سؤ سالن کان پوءِ بدليل تنقيدي قدرن جي تحت سئفٽ تي بداخلاقي ۽ غير نفاست پسنديءَ جون تهمتون نٿيون مڙهيون وڃن، بلڪ سندس تصنيفن کي پاڻ ڏيڍي چاهه سان پڙهيو وڃي ٿو. هن ڪتاب جي مقبوليت جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو، جو ان تصنيف جو قريب قريب يورپ جي هر زبان ۾

ترجمو ڪيو آهي. هائي، جيستائين سئفٽ جي زندگيءَ ڏانهن زاويہءِ نگاه جو تعلق آهي، تہ ان سلسلي ۾ نقادن جا رايا مختلف آهن. ”ڪارل وئن ڊورين“ هن کي انسان ذات سان نفرت ڪندڙ (Misanthrope) سمجهي ٿو. ”ملولٽن مٽري“ ۽ ”رڪارڊو ڪنئاٺا“ جي آڏو هو انسانيت جي اثباتي قدرن جو حامي آهي، ۽ ”ايف. آر. ليوس“ پنهنجي مضمون ”سئفٽ جي طنز“ ۾ چئي ٿو تہ هنن جي لکڻين ۾ بي پناهہ قوت آهي، پر ”قابل تعريف ذهانت“ نہ آهي، ۽ ان قوت ۾ ايتري تہ شدت آهي، جو سئفٽ منفي فنڪار ٿيو پوي. انهن متضاد راين جي پيش نظر ڪنهن قطعي فيصلي تي پهچڻ کان اڳ هي ضروري آهي تہ سئفٽ جي دور جو، ۽ خود ڪتاب ”گليور جو سفر“ جو، تفصيلي ذڪر ڪيو وڃي.

سئفٽ ارڙهين صديءَ جي دور کي پنهنجن ڪين همعصرن وانگر ”روشن خياليءَ جو دور“ ڪري ليکيندو هو. ”روشن خياليءَ جو دور“ جي هڪ ٻن جملن ۾ تشريح ڪرڻ ناممڪن آهي، البت ان جو بنيادي تصور هي عقيدو آهي تہ رڳو عيسائي، خدا جي مٿن خاص نظر ڪرم سبب، مرڻ کان پوءِ درجہءِ ڪماليت تي رسندا. پر مرڻ کان اڳ هر انسان هن زمين تي درجہءِ ڪماليت کي پهچي سگهي ٿو. ان عقيدي جي شروعات ”نيوٽن“ جي سائنسي کوجنائن سان ٿي. سترهين صديءَ جي آخر ۾ نيوٽن پهريون

دفعو دنيا کي پڌايو تہ ڪيئن مختلف گرھہ طبعي قوانين جي تحت ڦرن پيا، ۽ انھن قوانين جي مدد سان اسين ڪائنات جي ھين مظھرن کي بہ پروڙي سگھون ٿا. نيوٽن کان پوءِ انگريز فيلسوف ”لاڪ“ آيو، جنھن ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي تہ جيئن خارجي ڪائنات ھڪ ظام جي تحت ھلي پيئي، تيئن انسان جي سماجي زندگي بہ ڪن اصولن تي مبني آھي. سماج ۾ خرابيون ان ڪري نٿيون پيدا ٿين، جو انسان ازل کان گنھگار آھي، يا خدا انسانن جي قسمت اڳ ۾ ئي لوح قلم تي لکي ڇڏي آھي، پر انسان جڏھن بہ زندگيءَ جي عام فھم اصولن جي ڀڃڪڙي ڪندو آھي، تڏھن ان جو نتيجو سماجي ۽ انفرادي خرابين جي صورت ۾ نڪرندو آھي.

ھاڻي، جھڙيءَ طرح اسين ڪائنات جي طبعي نظام کي عقل (Reason) جي مدد سان سمجھي سگھون ٿا اھڙي طرح ان جي مدد سان انساني لاڳاپن جي اصولن کي بہ معلوم ڪري سگھون ٿا. جيڪڏھن عقل جي ذريعي اسان کي خبر آھي تہ ڏينھن ۽ رات ڇو ٿا ٿين، تہ ساڳئي عقل جي روشنيءَ ۾ اسان کي معلوم ٿئي ٿو تہ سڀ انسان برابر آھن. طبقاتي تفريق مصنوعي آھي. جمعي جي ڏينھن کي ھفتي جي ھين ڏينھن تي ڪابہ فضيلت حاصل نہ آھي، ۽ اميرن کي ڪو حق نٿو پھچي تہ غريبن جي محنت تي موجون ڪن. مختصر ھي تہ عقل اسان کي زندگيءَ جي صحيح حقيقتن کان آگاھہ ڪري ٿو، ۽ ساڳئي وقت

انسان ۾ اهڙي اخلاقي پختگي به پيدا ڪري ٿو، جيڪا انسان جي حيواني جبلتن کي قبضي ۾ رکي ٿي ۽ نفس اماره کي آسرو نٿي ڏئي. عقل جي روشنيءَ ۾ ترقي ڪندو انسان آن دنيا ۾ درجه ڪماليت کي رسي سگهي ٿو.

سئفٽ جي دؤر جي ان مختصر بيان کان پوءِ هاڻي اچو ته "گليور جو سفر" جو تنقيدي جائزو وٺون. ڪن نقادن جي راءِ ۾ ان ڪتاب ۾ سئفٽ جو فن ۽ خيال عروج تي آهي. ڪي وري "هڪ ٽب جي ڪهاڻيءَ" کي سندس بهترين تصنيف تصور ڪن ٿا. بهرحال، انهن ٻنهي جي نسبتي اهميت ڪٿي ڪهڙي به هجي، پر ان حقيقت کان ڪو انڪار نٿو ڪري ته انهن تصنيفن جي ڪري سئفٽ کي "ظرافت جو شهنشاهه" ڪري سڏيو ويندو آهي. "گليور جو سفر" تصوراتي حقيقت پسندي (Fantastic Realism) جي ٽيڪنڪ ۾ لکيو ويو آهي. گليور هڪ سڌو، سادو ۽ سمجهدار انسان آهي، جيڪو پنهنجي مسافرين جو احوال پنهنجي ڪنهن مبالغي جي ڏئي ٿو، هو مختلف سفرن جي دوران ۾ اهڙن ملڪن ۾ وڃيو نڪري، جتي جي دنيا ئي نرالي آهي. ڪٿي ماڻهو هڪ انچ جيترا آهن، ته ڪٿي پنجاهه فوٽن کان به مٿي قد اٿين. ڪٿي شهر هوا ۾ اڏيل آهن، ته ڪٿي جانورن ۾ انسانن جي اعليٰ تهذيب آهي ۽ انسانن ۾ جانورن جي مڪمل حيوانيت. هاڻي هيءَ هڪ تخيلي دنيا آهي.

پر جلد هن ڪاپور انهن عجيب ملڪن جي رسمن، رواجن، اصولن ۽ حڪومت جي نظامن جو ذڪر ڪري ٿو ته اُنهن مان پيو معلوم ٿئي ٿو ته ڇو هو ڇاڻل سڄاتل انساني تهذيب ۽ تمدن جي ٻيڙاين، حماقتن ۽ گندگيءَ تي ٺوڪون ڪري رهيو آهي. انهن ملڪن جا رهواسي به انسانن وانگر سازشون ڪن ٿا، هڪٻئي سان ساڙ ۽ بغض رکن ٿا، ۽ ڪئي ته صفا ذلت جي گهرائين ۾ ڪريو ٿا پون، هنن عجيب غريب ماڻهن جو وجود فقط علامتي (Symbolic) آهي. هو حقيقت ۾ سچي پچيءَ انساني تهذيب جي نمائندگي ڪن ٿا.

"ڪليور جو سفر" ڇهن ڀاڱن ۾ ورهايل آهي. پهرئين ڀاڱي ۾ "لليپٽ" جو بيان آهي، جيڪو انگلنڊ جي نمائندگي ڪري ٿو. لليپٽ جي ننڍڙن ماڻهن جي دربار جو احوال، ارڙهين صدي جي انگريزي وزيرن ۽ اميرن جي سياسي سرگرمين سان ملي ٿو. "فلمنئپ" شاهي خزانچي، وزير اعظم "والپول" آهي. هو ٻين وزيرن کان هڪ انچ وڌيڪ رسيءَ تان ٽپي ڇاڻي ٿو. هائي رسي ٽپڻ جو تصور ئي کيل جهڙو آهي. سٺفٽ هتي والپول جي چالاڪي ۽ جي حضوريءَ کي ٺوڪي ٿو. لليپٽ جي دربار ۾ ٻه مخالف ڌريون آهن. هڪ ڌر ننڍي کڙيءَ جا ٻي ڌر وڏي کڙيءَ جا جوتا پائي ٿي. ننڍي کڙيءَ واري ڌر "وگ" آهي، ۽ وڏي کڙيءَ واري "ٽوري". هي ٻئي انگلنڊ جون قديم سياسي جماعتون آهن، جن کي هائي ليبر ۽

ڪنزرويٽو جماعتون سڏجي ٿو. بادشاهہ جي نظرڪرم ننڍيءَ ڪڙي واريءَ ڌر تي آهي، پر سندس شهزادو چالاڪي ڪري ٻنهي ڌرين کي راضي رکڻ لاءِ ساڳئي وقت ننڍيءَ ۽ وڏيءَ ڪڙيءَ جا جوتا پائي ٿو. هو جڏهن منهڪائي هلي ٿو تہ بنهہ مسخرو پيو لڳي. سئفٽ جي دؤر جا شهزادا ۽ بادشاهہ مخالف ڌرين کي هڪ ئي وقت راضي رکڻ لاءِ مضحڪ خيز حرڪتون ڪندا هئا.

گليور، جيڪو سياڻپ جي تلاش ۾ آهي، شروع ۾ لليپٽ جي باشندن ۽ بادشاهہ جي مهمان نوازيءَ کان ڏاڍو متاثر ٿئي ٿو، پر پوءِ آهستي کيس معلوم ٿئي ٿو تہ هي ماڻهو اخلاقي طرح ڪيريل آهن. هو هڪ ٻئي سان سياسي بغض رکن ٿا ۽ پاڙيسري ملڪ "بليفسڪو" (جيڪو فرانس آهي) سان ڪين جهڙين ڳالهين تان جنگيون ڪن ٿا. بليفسڪو جو بادشاهہ جڏهن لليپٽ تي حملو ڪرڻ جون تياريون پيو ڪري، تڏهن گليور هن جا پنجاهہ جهاز پڪڙي لليپٽ تان جنگ جي آفت کي ٽاري ٿو. پر لليپٽ جو بادشاهہ لالچي آهي. هو گليور کي حڪم ڏئي ٿو تہ هو بليفسڪو جا سڀ جهاز پڪڙي آڻ ملڪ کي اڳو پوءِ سندس غلام بڻائي ڇڏي. گليور هڪ امن پسند انسان آهي ۽ هو بادشاهہ جي حڪم تي عمل ڪرڻ کان انڪار ڪري ٿو. ان تي بادشاهہ ۽ وزير ملي گليور

کي غدار قرار ڏين ٿا. فلمنٽ ھن کي وڏيڪ بدنام ڪرڻ لاءِ پنھنجي زال تي الزام لڳائي ٿو تہ ھن جا گليور سان ناجائز تعلقات آھن. (ان واقعي جو ذڪر مرزا قليچ بيگ پنھنجي ترجمي ۾ نہ آندو آھي) ھاڻي گليور تي واضح ٿئي ٿو تہ ھو ھتي جي باشندن کان اخلاقي طرح برتر آھي. ھو آخر ۾ جان بچائڻ لاءِ لليپٽ ڇڏي ٿو. ان پھرئين ڀاڱي ۾ سفت جون طنزون شديد نہ آھن. شروع کان وٺي آخر تائين انداز بيان مزاحيہ آھي.

ٻئي ڀاڱي ۾ سفٽ جي طنزن ۾ شوخيءَ جو عنصر غالب آھي. ان ڀاڱي جي طنز، شوخي انسان جي تھذيب ۽ ان ۾ سندس ايمان ۽ فخر تي حملا ڪري ٿي. لليپٽ ۾ گليور جسماني توڙي اخلاقي لحاظ کان ان ملڪ جي ماڻھن کان برتر ھو، پر "برابڊنگ نئگ" ۾ اچي حالتون بدلجي وڃن ٿيون. ھتي گليور برابڊنگ نئگ جي ماڻھن جي مقابلي ۾ جسماني ۽ اخلاقي لحاظ کان ھيچ ۽ ڪمتر ٿيو پوي. ٻئي ڀاڱي جا اھم باب آھي آھن، جن ۾ گليور ۽ برابڊنگ نئگ جي بادشاھہ جي وچ ۾ مباحثو ٿئي ٿو. بدقسمتيءَ سان مرزا قليچ بيگ انھن بابن جو ترجمو نہ ڪيو آھي، جن جي پڙھڻ کان سواءِ اسين ٻئي حصي جي فني ۽ فڪري اھميت کان پوريءَ طور واقف ٿي نٿا سگھون.

ٻرابڊنگ نئگ جو ڏيو هيڪل بادشاھ هڪ
فيلسوف آهي. هو ڪليور کان سندس ملڪ جي علم،
مذهب، ريتن، رسمن ۽ حڪومت جي نظام بابت
ٻڌي ٿو. ڪليور ڏاڍي فخر سان پنهنجي تهذيب جون
خوبيون ٻڌائي ٿو، پر هو بادشاھ کي مطمئن نٿو
ڪري سگهي، اُلٽو بادشاھ سندس ملڪ جي قانون ۽
سياسي نظام تي اعتراض واري ٿو. جڏهن ڪليور هن کي
يورپ جا تاريخي واقعا ٻڌائي ٿو، تڏهن هو حيران ٿي
وڃي ٿو. ڪليور جي چوڻ موجب "يورپ جا ملڪ
هڪٻئي سان هميشه وڙهندا رهندا آهن، ماڻهو ملڪ
سان غداريون ڪندا آهن، خون، چوريون ۽ ڌاڙا
هنن جي روزمره جي زندگين جون ڳالهيون آهن، ۽
هي خرابيون ان ڪري آهن، جو ماڻهو "لالچي،
مڪار، پاڳل ۽ حاسد آهن." هوڏانهن برابڊنگ نئگ
انهن خرابين کان پاڪ آهي. تنهنڪري جيئن ڪليور
انساني تهذيب جي زياده کان زياده وضاحت ڪري ٿو،
تيئن پاڻ بادشاھ جي نظر ۾ انسان ذات جي عزت ۽
احترام گهٽبو وڃي. ڪليور هن کي توب ٺاهڻ جو
هنر سيکارڻ ٿو گهري، ۽ ٻڌائيس ٿو ته توبن جي
ذريعي وڏن وڏن لشڪرن کي منٽن ۾ نيست و نابود
ڪري سگهجي ٿو. هيءَ ڳالهه ٻڌي بادشاھ جا
طاق ئي لڳي وڃن ٿا. هن جي خواب و خيال ۾ به
نٿو اچي سگهي ته هيءَ جيتامڙي انسانذات ايتري قدر
تباهه ڪئن ٿي سگهي ٿي. هو ڪليور کي منع ٿو

ڪري ته اڳتي ڪڏهن به سنڌ سامهون ڪا اهڙي ڳالهه نه ڪري. هو اهڙي تباهي آئينده راز ڪي چائنڪان، اڏ ملڪ وهائڻ ڪي ترجيح ڏئي ٿو. سڄي مباحثي ۾ برابر نڪ نٺڪ جو بادشاهه گليور کان اخلاقي طرح نهايت برتر ثابت ٿئي ٿو.

جڏهن گليور هن کي انساني تهذيب جا قابل فخر ۽ قابل تعريف پهلو ٻڌائي ڏيکاري ٿو، تڏهن برابڊنگ نٺڪ جو بادشاهه چوي ٿو ”زمين تي جيڪي به خسيس جيتامڙا چڙهن پيا، تن ۾ انسان ذات سڀني کان وڌيڪ ڪيني ۽ ڌڪار جوڳي جنس آهي.“ هنن جملن ۾ سئفٽ جي طنز تمام تيز ۽ وڍيندڙ آهي. بادشاهه جي ڳالهين مان سئفٽ کي معلوم ٿئي ٿو ته سندس ملڪ ۾ بلڪل صلح ۽ سانت آهي. رعيت جي زندگي هڪ سٺي ۽ معياري ۽ اخلاقي نظام جي تحت آهي. ان جو مطلب هي نه آهي ته برابڊنگ نٺڪ جو هرڪو باشندو اخلاق جي اعلى معيارن جي پوئواري ڪري ٿو. هنن ۾ ڪي ”گلمڊال ڪلچ“ جي ايءَ جهڙا به آهن، جنهن گليور سان ظالمانه سلوڪ ڪيو هو. پر مجموعي طرح ملڪ جو اخلاقي معيار بلند آهي.

پر گليور جي آڏو هي ڏيون جهڙا انسان اڃا به مڪمل نه آهن. سندن رکيو سياسي ۽ اخلاقي نظام قابل رشڪ آهن. هو ڪري لحاظ کان غير معمولي

معيار جا نہ آهن. هنن کي فقط شاعري، تاريخ ۽ حساب
سان دلچسپي آهي. فڪر جون ٻيون راهون اڃا هنن
لاءِ کليون نہ آهن. — ۽ گليور جي معياري سماج لاءِ
تلاش جاري ٿي رهي. هو بربڊنگ نئگ ۾ رهي بيزار
ٿي پوي ٿو. هن ملڪ ۾ سندس حيثيت هڪ پاليل
جانور جهڙي آهي. ڪيس انساني فخر ۽ عزت حاصل
نہ آهي. هو معمولي ڪتن ۽ ٻلن کان بہ ڊڄي ٿو،
جيڪي هن کان وڏا ۽ سگهارا آهن. خوش قسمتيءَ
سان هڪ ڪَرڙ پکي گليور کي اڏائي وڃي سمنڊ ۾
ڦٽو ڪري، جتان هڪ جهاز جا غلاصي بچائي ٿا
وٺنس. اهڙيءَ طرح هو ان خشڪ ۽ غلاميءَ جي
زندگيءَ کان نجات پائي ٿو.

"گليور جو سفر" جو ٽيون ڀاڱو سڄي ڪتاب جي
اسڪيم ۾ ٺهڪي نٿو اچي. ان هڪڙي ڀاڱي ۾
مصنف ڪئن مختلف ۽ انوکن ملڪن جو احوال ڏئي
ٿو، پر انهن ملڪ جي جدا جدا قصن ۾ ڪو بہ ربط
نہ آهي، سڀ قصا ٽڙيل پکڙيل آهن. نہ وري انهن
ملڪن جي بيان جي ذريعي انساني سماج ۽ انساني
ڪوجهائن تي پيش ڪيل طنز ئي ايتري اهم آهي. هن
ڀاڱي ۾ ڪٿي ڪٿي تہ مصنف تمام گهڻي مبالغي کان
ڪم ورتو آهي. تنهنڪري ٽئين ڀاڱي جو تفصيلي
ذڪر هتي مناسب نہ آهي.

هاڻي اچو تہ چوٿين سفر جو جائزو وٺون، جيڪو
هن سڄيءَ تصنيف جو اهم ترين ڀاڱو آهي. گليور جو

چوٿون سفر "وينمن جي ملڪ ڏانهن سفر" جي نالي
سان آهي. ان ۾ پلاٽ ۽ مرڪزي خيال جي هم آهنگي
۽ تسلسل عروج تي پهتل آهن. ان کان سواءِ طنزيه
انداز بيان ۽ ڪردارن جي پيشڪش ايتري قدر تہ
شديد ۽ قوت ڀري آهي، جو هڪ عام پڙهندڙ تي
پهريون تاثر هي ويهي ٿو، تہ سئفٽ انسانيت سان
نفرت ڪري ٿو. للپيٽ ۽ برابڊنگ نئگ جي سفرن
جو مجموعي تاثر گهڻي قدر رڳو مزاحيه آهي. تنهنڪري
ٻارن کي پهريان ٻہ ڀاڱا پڙهڻ ۾ بيحد لطف ايندو
آهي. پر چوٿين ڀاڱي ۾ انسان ۽ انساني سماج تي
ايتريون تہ جامع ۽ فصيح ڏوڪون ۽ طنزون ڪيل
آهن، جو هڪ دفعو تہ اسان جو انسان جي اشرف المخلوقات
هئڻ سان ايمان ئي کڄي وڃي ٿو پر هي فقط ظاهري
تاثر آهي، جنهن جي تائيد يا ترديد ان حصي کي تنقيد
جي ڪسوٽيءَ تي پرکڻ کان پوءِ ڪئي ويندي.
"وينمن جي ملڪ ڏانهن سفر" جا ٻہ مرڪزي خيال
آهن. هڪ تہ جڏهن انسان عقل جي زندگي نہ گذاريندو
آهي، تڏهن ذلت ۽ خواريءَ جي اوڙاهہ ۾ ڪري،
انتهائي حيوانيت جو روپ اختيار ڪندو آهي، ۽ ٻيو
جڏهن ڪابہ ساهواري جنس عقل جي زندگيءَ کي
پنهنجو ڪندي آهي، تڏهن اها نہ فقط انسان کان
اعليٰ ۽ برتر ٿيندي آهي، پر مثالي درجهءِ ڪماليت
کي وڃي رسندي آهي.

پهرئين مرڪزي خيال جو تعلق "واهوئن" سان آهي، جيڪي ان ملڪ جا "جانور" آهن، ۽ ٻئي جو تعلق "وِينمن" سان آهي، جيڪي ان عجيب دنيا جي مثالي مخلوق آهن. "واهو" جسماني مناسبت جي لحاظ سان گليور جا همشڪل آهن. هو دراصل انسان آهن، ۽ ذلت جي گهرائين ڪِريل آهن. "وينم" گهوڙا آهن، جن جو ان ملڪ ۾ اقتدار ۽ راڄ آهي. هو واهوئن کي پاليندا آهن، ۽ هنن کان پورهيو ڪرائيندا آهن. شروع شروع ۾ جڏهن گليور وينمن جي ملڪ ۾ اچي ٿو، ته واهوئن کي ڏسي ڏڇي وڃي ٿو. هنن جو سڄو جسم، منهن ۽ پيٽ کان سواءِ، وارن سان ڀريل آهي. پيرن ۽ هٿن جي آڱرين ۾ ڏگها ۽ سنها ننهن ائن. هو ٻولڙن وانگر سولائيءَ سان وڻن تي چڙهي وڃن ٿا، ۽ پاڻ ۾ وڙهن ۽ راند يون ڪن ٿا. هنن جون شڪليون خراب ۽ بگڙيل آهن. گليور کي ڏسڻ شرط ئي هنن کان هيڇان اچي ٿي. اوچتو هو گليور کي ڏسي، چوڌاري ورائي وڃنس ٿا. گليور بچاءَ خاطر هڪ وڻ کي ٽيڪ ڏيئي بيهي ٿو. ڪي "واهو" وڻ تي چڙهي مٿانئس گند ڦٽو ڪن ٿا، ۽ سڀ ڪپڙا خراب ڪري ڇڏينس ٿا.

پوءِ گليور کي خبر پوي ٿي ته هي "واهو" هن جهڙا انسان آهن. هڪ وينم کيس پنهنجي گهر وٺي اچي ٿو ۽ ٻڌائيس ٿو ته 'تون به واهوئن جي جنس سان آهين.' تنهن تي گليور پنهنجي برتري ثابت ڪرڻ

لاءِ هن جي آڏو يورپ جي تهذيب جي ساراهه ڪري
ٿو، پر باشعور وينم ڪيلي چويس ٿو ته ¹انهن سڀني
ڳالهين جا لشان امان ڪي واهوئن ۾ ملن ٿا. واهو
پاڻ ۾ ننڍيون وڏيون جنگيون ڪندا آهن، چمڪندڙ
پٿرن جي ذخيره اندوزي ڪندا آهن، ۽ انهن تي پاڻ ۾
جهيڙا ڪندا آهن، جيتوڻيڪ هو چمڪندڙ پٿرن کي
استعمال ۾ آڻي نه سگهندا آهن، ۽ هو پين کي بنگ
ماري، پاڻ عيش ڪندا آهن. هين ملڪ ۾ بيماريون
فقط واهوئن کي لڳن. هنن جو هڪ سردار ٿيندو آهي،
جيڪو جسم ۾ سڀني کان بڇڙو ۽ ذهن ۾ سڀني کان
شيطان هوندو آهي. هو شهوتي ۽ حريص آهن، سنجهن
ساڻ، پين ۽ پراءِ دوست جي ڪا تميز نه آهي، ۽
ان سان گڏ هو ناقابلِ اصلاح، حرفتي، هڪٻئي جا
بدخواهه ۽ ظالم آهن ¹

واهوئن جي برعڪس آئني جا "وينم" هڪ مثالي
مخلوق آهن. سندن سچي زندگي "عقل" جي روشنيءَ ۾
گذري ٿي. هو درجه ڪماليت تي رسيل آهن، ۽ ان
لحاظ کان "روشن خياليءَ جو دؤر" هنن وٽ آهي.
هو پاڻ ۾ جنگيون ڪونه ڪن. هنن وٽ بيماريون
ڪونه اچن. سماجي ڀلائي ۽ دوستي سندن زندگيءَ جا
به زرين اصول آهن، ۽ اخلاقي برتريءَ ۾ برابر نڪ نشڪ جي
باشندن کان به اعليٰ آهن. هو ڪوبه ڪم جذبات جي
زير اثر ڪونه ڪن. ڪاوڙ، برائي، گلا، غيبت ۽
ڪوڙ جو سندن زندگيءَ ۾ ذرو به دخل نه آهي.

سنڌن ٻارن جي تعليم ۽ تربيت حڪومت جي حوالي آهي. مائٽ ٻارن جون شاديون ٻارن جي پنهنجي مرضيءَ سان ڪرائيندا آهن. جوان ويئم جذباتي پيار سان ڪجهه نه ڄاڻن. هو وڏائيءَ ۾ وڏاءَ کان پري ڀڄن، ۽ صفائي ۽ سٿرائي سنڌن زندگيءَ جا متا آهن. مطلب ته ڄمڻ کان وٺي مرڻ گهڙيءَ تائين هنن جي ذاتي ۽ سماجي زندگي عقل جي روشنيءَ ۾ گذري ٿي.

واهوئن ۽ ويئمن جي زندگين ۾ هڪ عظيم تضاد آهي، ۽ ان تضاد جي ذريعي سئفٽ اسان تي چٽيءَ طرح واضح ڪري ٿو ته واهئو بيحد ڪريل ۽ ذليل آهن. واهوئن جي علامت جي پس پرده سئفٽ انسانذات ۽ انساني سماج تي هڪ اهڙي ڪٺوري چوٽ ڪري ٿو، جيڪا اڄ تائين ڪنهن ٻئي طنزيه فنڪار جي قلم مان نه نڪتي آهي. برابڊنگ نئگ ۾ گليور پاڻ کي رڳو اخلاقي ۽ جسماني طرح ڪمتر سمجهي ٿو، پر هتي مثالي ملڪ ۾ اچڻ کان پوءِ هن جو سڄو روح احساس ڪمتريءَ ۾ ٻڏي وڃي ٿو، ۽ هر لحاظ کان هو پاڻ کي خسيس ۽ هيچ سمجهڻ لڳي ٿو. هاڻي ڪوشش ڪري هو ويئمن جهڙي زندگي گذاري ٿو، پر هو نيٺ گليور کي ملڪ بدر ڪن ٿا. سنڌن قانون جي مطابق گليور ان مثالي دنيا ۾ رهڻ جي قابل نه آهي. گليور ڀڳل دل سان هي ملڪ ڇڏي ٿو، ۽ جڏهن واپس وطن اچي ٿو، ته انسانن جي بدران

گهوڙن سان پيار ڪري ٿو ۽ گهوڙن جي صحبت ۾ رهي ٿو. هن کي انسانذات سان هميشه هميشه لاءِ نفرت ٿي وڃي ٿي.

هاڻي، ”ڪارل ونن ڊورين“ جي خيال ۾ سئفٽ واهوئن جي ويس ۾ انسان کي بيانتها ذليل ۽ خوار ڪري پيش ڪيو آهي، تنهنڪري اسين هي چوڻ ۾ حق بجانب آهيون ته سئفٽ انسانذات سان نفرت ڪري ٿو. پر جي سئفٽ واقعي انسان سان شعوري طرح نفرت ڪري ها، ته هو وينمن کي ارڙهين صديءَ جي اعليٰ ۽ اثباتي قدرن جو حامل نه ڏيکاري ها. هن وينمن جي علامت ۾ ”عقل جي زندگيءَ“ ۽ ”روشن خياليءَ جي درر جي اهميت تي زور ڏنو آهي. هڪ طنزيه فنڪار جو نقطهء نظر هميشه اخلاقي ۽ سماجي بهتريءَ تي مبني هوندو آهي، ۽ جيڪو فنڪار اخلاقي ۽ سماجي بهتريءَ جو خواهشمند هوندو آهي، سو ڪڏهن به انسانيت سان نفرت نه ڪندو آهي. انهن دليلن جي پيش نظر ”رڪارڊو ڪننگهانا“ سئفٽ کي انسانيت سان نفرت ڪندڙ نه، پر ارڙهين صديءَ جي قدرن جو پرچار ڪندڙ ليکي ٿو. البت هو هيءَ ڳالهه ضرور تسليم ڪري ٿو ته وينمن جي مثالي زندگيءَ ۾ اها چستي، ڪشش ۽ گرمجوشي نه آهي، جيڪا واهوئن ۾ آهي. واهو ڪثي ڇا به آهن، پر هنن ۾ زندگيءَ جي هلچل ۽ تيز طراري ۽ چستي آهي. هنن جي برعڪس وينم رڳو ”ذهن جي (ٻتسي)

حياتي" گذاري چاڻن ٿا، سندن جذبا سرد ۽ بيجان آهن. پر ڪيترانئي جي آڏو اها سنفت جي ان جي ڪمزوري آهي. هو واهوئن ۽ وينهن جي ڪردارن ڪي فني تناسب سان ڇيڻي نه سگهيو آهي. هن ڪي ڳهريو هو ته وينهن جي مثالي زندگيءَ کي جذبات کان عاري نه ڪري ها. البت "ايف. آر. ليوس" جي نظر ۾ هيءَ ڳالهه سنفت جي وس کان ٻاهر آهي. هو وينهن جي اثباتي زندگيءَ ۾ جذباتي ڪشش ان ڪري پيدا نه ڪري سگهيو آهي، جو هن جون طنزيه قوتون تخريبي آهن. "ليوس" جي خيال ۾ "سئفٽ جي طنزن ۾ جذباتي شدت تمام گهڻي آهي، ۽ ان شدت ۾ ايتري ته قوت آهي، جو خود عقل ۽ حق پرستيءَ جا اثباتي قدر به ڦيري منفي ٿيو پون. اٿين برابر آهي ته وينم "عقل ۽ حق پرستيءَ" جي نمائندگي ڪن ٿا، جيڪي سئفٽ جا آدرش آهن، پر واهوئن جي ذڪر ڪي هڪ اهڙي جذباتي شدت سان پيش ڪيو ويو آهي، جو وينهن وٽ رکيو عقل ئي عقل رهجيو وڃي، ۽ زندگيءَ جي هلچل ۽ گرمجوشي سڀ واهوئن وٽ. وينم پيار ڪرڻ جي قابل نه آهن. هنن جي ٻوليءَ ۾ گهڻا لفظ نه آهن، ڇو جو هنن جون ضرورتون ۽ خواهشون ٿوريون آهن. هو حسن جي ڪشش کان ناواقف آهن، ۽ مرڻ وقت سڀني مائٽن کان گهر گهر موڪلائي، بنا ڏپ ڏاءَ جي، اٿين آرام ۽ ٿڌيءَ دل سان مري وڃن ٿا، ڄڻ ڪٿي گهمڻ ٿا وڃن.

تنهنڪري اسين چونداسين تہ سنفٽ جا اثباتي قدر ساراهہ جوڳا آهن يا نہ، پر ايترو ضرور آهي تہ هن انهن کي اثر انداز طريقي ۾ پيش ڪري، پُرڪشش ۽ قابل قبول نہ بڻايو آهي. سئفٽ ائين ڪري بہ نٿو سگهي، ڇو جو سندس طنزيہ قوتون تخريبي آهن ۽ نہ تعميري. سئفٽ چاڙهي واڙهي انسانيت سان نفرت نٿو ڪري. هن جي 'جذباتي شدت ئي منفي آهي.'

ايف. آر. ليوس جي هيءَ راءِ، جيڪا نهايت موزون ۽ وزائي آهي، سئفٽ جي زندگيءَ بابت نظريي ۽ سندس فن جي متعلق ڪافي سخت پيئي لڳي. پر ان جي باوجود اڄ اسين سئفٽ کي بداخلاق ۽ غير نفاست پسند چئي، ساڻس نفرت نٿا ڪريون، پر هن کي هڪ عظيم فنڪار سمجهون ٿا. هن جي فن جي هڪ خوبي ـ جذباتي قوت ئي ايتريقدر معياري آهي، جو سندس نالو انگريزي ادب جي تاريخ ۾ هميشه زنده ۽ تابان رهندو.

ڪراچي
١٨- سيپٽمبر ١٩٥٩ع

ـ رشيد آخوند

بورڊ جا نوان ڪتاب

١- ڪليات امين مصنّف حضرت مخدوم محمّد امين ثالث رحه عرف "پڪن ڌڻي"
٢- لغات سنڌي مخففّات مصنّف مخدوم محمّد زمان طالب المولىٰ
٣- هنر مرتب ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
٤- پرديسي پکيئڙا مصنّف حميد سنڌي
٥- مهراڻ جون چونڊ ڪهاڻيون مرتب حميد سنڌي
٦- ترخان نامه مترجم مرزا عباس علي بيگ
٧- قديم سنڌ مصنّف ڀيرو مل

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ

ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، جُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياچوڪَڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سيني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڀُولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعنيٰ e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهَڻ ۽ هِڪَ ٻِئي کي ڀُولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طرَح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، پَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. بين لفظن ۾پَنَ ڪا خُصوصيِ ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَبِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَن پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ کان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ ڀلي ڪمائي، رُڳو پَنَن سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليکڪَن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻَ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جَڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛

ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،

جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،

جنهن رِڻَ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ –

اِن حسابَ سان اٽڪاٽائي کي پاڻَ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَنَن جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڇي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻجاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَنَ سيني کي **چو، ڇالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر ٻيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ياءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)